

Yetişkinlerdeki Dindarlık, Ahlaki Olgunluk ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Aişe Hümeysra ÇAKMAK²

Mustafa BİLİCİ³

ÖZ

Bu çalışmada yetişkinlerdeki ahlaki olgunluk düzeyleri ile ölüme karşı hissettikleri kaygı ve hayatlarında bir problemle karşılaştıklarında genel olarak manevi yönden nasıl başa çıktıkları ölçülecektir. Çalışmanın amacı araştırma değişkenlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin incelenmesi ve birbirlerini yordama derecelerinin belirlenmesidir. Bu çalışmada nicel araştırma modellerinden biri olan korelasyon (ilişkisel) tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 18-71 yaş arası 341 yetişkin oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında Karaçay (2011) tarafından geliştirilen "Dindarlık Eğilimi Ölçeği", Şengün ve Kaya (2007) tarafından geliştirilen "Ahlaki Olgunluk Ölçeği" ve Templer (1970) tarafından geliştirilen "Ölüm Kaygısı Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin toplanması sonucunda Spss programı ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplanmış ve bu değişkenlerin birbirlerini yordayıp yordamadığını test etmek amacıyla da basit doğrusal regresyon analizi tekniği kullanılmıştır. Analizler sonucunda; yetişkin bireylerin dindarlık düzeyi ile ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısı düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ayrıca ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısı düzeyi katılımcıların dindarlık düzeylerini anlamlı olarak yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Ahlak, Ahlaki Olgunluk, Kaygı, Ölüm Kaygısı.

Relation of Religiosity, Moral Maturity and Death Anxiety in Adults

ABSTRACT

In this study, the moral maturity level of adults, the anxiety they feel towards death and how they generally cope with a problem in their lives will be measured. The aim of the study is to examine the relationships of the research variables with each other and to determine the degree of their prediction of each other. In this study, correlation scanning method, which is one of the quantitative research models, was used. The sample of the study consists of 341 adults aged 18-71. "Religious Tendency Scale" developed by Karaçay (2011), "Moral Maturity Scale" developed by Şengün and Kaya (2007), and "Death Anxiety Scale" developed by Templer (1970) were used to collect the data. As a result of the data collection, they were analyzed and interpreted with the Spss program. In the analysis of the data obtained, Pearson Product Moments Correlation Coefficient was calculated in order to examine the relationship between the variables of the study, and simple linear regression analysis technique was used to test whether these variables predicted each other. As a result of the analysis; It has been observed that there is a statistically significant and positive relationship between the level of religiosity, moral maturity and death anxiety in adult individuals. In addition, moral maturity and death anxiety level significantly predicted the religiousness levels of the participants.

Keywords: Religiosity, Morality, Moral Maturity, Anxiety, Death Anxiety.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, ahumeyracakmak@gmail.com, ORCID 0000-0002-1946-4476

³Prof. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, mustafa.bilici@izu.edu.tr, ORCID 0000-0002-7303-0396

Giriş

İnsanı diğer canlılardan ayıran belli başlı özellikler bulunmaktadır ve bunlar arasında inanma ihtiyacı ve sahip olduğu bu ihtiyaçtan ötürü bazı davranışlarda bulunma yer almaktadır. İnsandaki bu inanma ihtiyacına tarihsel olarak bakıldığında tarihin en başına kadar gittiği görülmektedir. İnsanlık tarihi boyunca her birey mutlaka bir inanç sistemine tabi olmuştur. Bu ihtiyacın temelinde yatan ise kişilerin yaşadıkları hayatı anlamlandırabilme isteği yatmaktadır. Bireyler sahip oldukları inanç ile birlikte hayatlarında bir amaç elde etmişlerdir ve adeta bu sahip oldukları inanç ile kendileri için bir yaşam haritası oluşturmuşlardır. Dinin kişilerin yaşamların etkisine yönelik araştırmaların bazılarında dinin kişiye birçok noktada fayda sağladığı görülmüştür. Bunlar arasında psikolojik uyum konusunda daha başarılı olma, karşılaşılan problemlere, krizlere karşı baş etmede daha rahat etme, ölüm olgusu karşısında daha olumlu tepkiler verebilme bulunmaktadır (Clark, 1961:127-128).

Horney'e (1998:19) göre ruhsal rahatsızlıkların büyük çoğunluğunun temelinde hayatı anlamlandırmada zorlanma, güven duyamama ve kaygı yer almaktadır. Bu durum bireylerde varoluşsal anlamda krizlere yol açmakta ve kişi hayatı boyunca bununla baş etmeye çalışmaktadır. Çoğu insan ise yaşadığı bu durumdan dolayı hayatındaki anlamsızlık problemini çözememektedir (Bahadır, 2002:13). Bireyde zaman zaman bilinç düzeyinde zaman zaman da farkında olmadan hayatına dair anlamsızlık hissi yaşanmaktadır. Bu duygudurumu onu strese sokmaktadır. Çünkü kişinin yaşadığı bu durumdan dolayı hayata karşı olan direnci kırılmakta ve kişi boşluğa düşmektedir. Bu durumdan kurtulmak ise din ve maneviyat bağlamında gerçekleşmektedir. Çünkü din, bireyin hayatına anlam katmayı vaat etmekte ve onu anlamsızlıktan kurtarabileceğini belirtmektedir. Kişi sahip olduğu inanç sistemi sayesinde hayata ve yaşadığı problemlere karşı daha dayanıklı hale gelmektedir (Giddens, 2004:104).

Din olgusu birçok bilimsel alanda incelenmiş ve günümüzde de araştırılmaya devam etmektedir. Bu alanlar içerisinde başta felsefe, psikoloji ve din bilimleri gelmektedir. Psikoloji alanı açısından uzun yıllardır araştırılmakta ve tartışılmaktadır. Psikolojinin din ile ilgilendiği kısım, dinin bireyin davranışlarına nasıl etki ettiği. Ayrıca din ile bireyin ilişkisi çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Bu konuda yapılan araştırmalar, sadece dini araştırmamakta aynı zamanda din ile birey arasındaki ilişkiyi de incelemektedir. Bu araştırmalar sonucunda din, bireyi hayatının birçok noktasında etkilemekte ve mensup olduğu dinin gerekliklerini yerine getirmesi yaşam tarzını da etkilemektedir (Karacoşkun, 2015:37).

Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişki uzun yıllardır farklı farklı bilim dalları tarafından tartışılmaktadır. Eldeki verilere bakıldığında birbirinden zıt sonuçlar görülmektedir. MS. 490 yılında tarihin ilk ruh sağlığı hastanesi Kudüs'te açılmıştır. Bu hastaneyi açanlar ise dini bir mezhebin üyeleridir (Schowalter ve Murken, 2003:138). Tarih boyunca dinin etkisi farklı yönüyle etkisini göstermiştir. Bu duruma zıt en çarpıcı hikâye de Orta çağ Avrupası'na aittir. Çünkü o dönemde ruhsal hastalığı olan insanlara, içinde şeytan olduğu gerekçesiyle çok çeşitli işkenceler yapılmıştır (Koenig ve Larson, 2001:67-78).

Genel olarak ruh sağlığı ve dindarlık arasındaki ilişkinin araştırıldığı araştırmalara bakıldığında en çok kaynağın Amerika'ya ait olduğu görülmektedir. Sadece geçen yüzyılda bu konuda yapılan 850 adet araştırma bulunmaktadır (Koenig ve Larson, 2001:67-68). Konuya ait ilk araştırmaların sonucu günümüzde tartışmalara neden olmaktadır. Çünkü bu araştırmalarda geçerlik ve verilerin yorumlanması konusunda bazı sıkıntılar yer almaktadır. Ancak o zamanın şartları göz önüne alındığında alan açısından önemlidirler (Schowalter ve Murken, 2003:143). Yapılan literatür taramasında batılı kaynaklara ait oldukça geniş bir alan araştırmasının yapılmış olduğu görülmektedir. Din ve ruh sağlığı arasındaki ilişki çok boyutlu olarak incelenmiştir (Gill, Minton ve Myers, 2010; Koenig ve Larson, 2001; Hakney ve Sanders, 2003; Jones, 2004; Steffen, 2011).

Koenig ve Larson'a göre (2001:72) bireydeki dini tutum ve dininin gerekliliklerini yerine getirmesi durumu, genel olarak kişiye merhamet, cömertlik ve başkalarına yardım etmesini teşvik ve telkin etmektedir. Sahip olduğu dinin öğretilerini yerine getiren kişi, yaşamış olduğu

problemlere karşı baş etme konusunda daha az sıkıntı yaşamaktadır. Baasher'e (2001:372-376) göre de kişinin dini gerekliliklerini yerine getirmesi ruh sağlığı ve kişilik gelişimi açısından faydalıdır. Haque (2004:55) Amerika'da yaşayan Müslümanlar üzerinde yapmış olduğu araştırmada, tövbe etmenin, namaz kılmanın, Kur'an okumanın ve zikir yapmanın kişiyi manevi olarak olumlu etkilediği ve ruh sağlığı açısından önemli olduğunu tespit etmiştir.

İlk olarak 1930'lu yılların başlarında dindarlık kavramı ampirik olarak incelenmeye ve araştırılmaya başlanmıştır (Demerath,1976:336). Dindarlık kavramı birçok araştırmacının konusu olmuştur ve dindarlığa dair birçok tanım da bulunmaktadır. Genel olarak bireyin sahip olduğu dinin ona etki etme derecesi olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamaya göre kişi dinin gerekliliklerine uyması ve dinine sıkı bir biçimde bağlı olması sonucunda dindar olarak nitelendirilebilir (Kurt, 2009:2). Ayrıca dindarlık bireyin tabii olduğu herhangi bir dinin gerekliliklerini yerine getirmesi ve yaşadığı dinin sahip olduğu öğeleriyle yoğun bir şekilde meşgul olma durumudur (Ayverdi, 2008:726). Dindarlık kavramı da din kavramı gibi farklı tanımlamalara sahiptir. Tek tip bir dindarlığın olmamasının nedeni bu farklı tanımlamaların olmasından kaynaklanmaktadır (Allport,2004:96).

Ahlaki olgunluk ise tanım gereği ahlaki olarak nitelendirilebilecek her türlü bileşenin en zenginine sahip olmaktır. Bu bileşenler arasında tutum, düşünce, duygu ve davranış yer almaktadır. Ahlaki olgunluğa sahip olan birey ahlakın en mükemmel ve en üst düzeyine sahiptir. Bu bireylerin genel özellikleri arasında sorumlu, güvenilir, saygılı, empati yapabilme yeteneğine sahip, adil gibi özellikler sayılabilir (Lickona,1991:51).

Ahlaki gelişim ve sonucunda ahlaki olgunluğa ulaşma durumu, doğumla başlayan bir süreçtir ve hayat boyu devam etmektedir. Bu sebepten ötürü birey, öncelikle ailesinden daha sonrasında da çevresinden görerek edindiği tutum, yargı ve davranışları tecrübe ederek ahlaki gelişimi başlar (Şengün, 2008:38).

Ahlaki olgunluk aynı zamanda mükemmel bir karakter özelliğidir. Ahlaki olgunluğa sahip olan kişi ahlaki değerleri içselleştirebilmiş ve tüm bu değerleri vicdanında hissedebilmiştir. Özetle bireyin her daim vicdanının sesini dinleyebilmesidir. Ayrıca bireyin tüm bu değerlerini içselleştirmesi tek başına yeterli değildir. Günlük hayatında davranışlarına ve tutumlarına yansıtabilmesidir (Şengün, 2008: 37; Fukuyama, 1998: 59; Aydın ve Kaya, 2011: 18).

En genel anlamıyla kaygı bireyde meydana gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı yaşanan bunalım ya da tedirgin olma halidir (Budak, 2009:418). Kaygı insanın yaşadığı en temel duygulardan biridir. Çünkü her bireyde kaygı durumu yaşanmaktadır ve her insan herhangi bir durumu tehlikeli olarak algılasa bu durum karşısında kaygılanmaktadır. Kaygı türleri anlık ve sürekli olmak üzere 2 şekildedir. Anlık kaygılar kısa süreli ve geçicidirler. Sürekli kaygılar ise belli bir durum veya nesneye karşı yaşam boyu süren kaygılardır. Ölüm bu kategoride yer almaktadır (Öner, 1998:1-2). Koenig'e (1998:149) göre ölüm kaygısı her bireyde olmakla birlikte ilk olarak hayatın ilk yıllarında ortaya çıkmakta ve yaşam boyu sürmektedir. Bu yönüyle evrensel ve doğal bir durumdur.

Ölüm kaygısına neden olanlardan ilki kişinin ölüm anında acı çekeceğini düşünmesidir. Bu düşüncenin altında yatan sebep de birçok ölümün insan vücuduna zarar vermesi ve bedenin bütüncül yapısını bozmasıdır. Ayrıca bu düşüncenin oluşmasında ikincil neden de dini literatürde ölüm anındaki azaptan ve can çekişmesinden ayrıntılı olarak bahsedilmesidir (Canan, 1988:230-231).

Araştırmanın Temel Problem Cümlesi

Araştırmanın temel problem cümlesi, "yetişkin bireylerdeki dindarlık düzeyi, ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlı ilişkiler var mıdır?" şeklinde yapılandırılmıştır. Bu temel problem çerçevesinde aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

Alt Problemler

- 1) Kişideki dindarlık seviyesi ile ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 2) Kişideki ahlaki olgunluk düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 3) Bireydeki ahlaki olgunluk düzeyi ile ölüm kaygısı düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Hipotezi/Hipotezleri

Tez araştırdığı sorulara bağlı olarak geliştirmiş olduğu temel hipotezler bulunmaktadır:

1. Bireyin dindarlık düzeyi ile ahlaki olgunluk düzeyi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
2. Bireyin dindarlık düzeyi ile ölüm kaygısı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
3. Bireyin ahlaki olgunluk düzeyi ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.
4. Bireyin ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısı düzeyi dindarlık düzeyini anlamlı olarak yordamaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yurt dışında yapılan araştırmalarda, bireylerdeki dindarlık olgusunun etkilerine yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisini inceleyen batı kaynaklı araştırmaların yanında (Jones, 2004; Hakney ve Sanders, 2003; Vahia ve ark. 2011; Koenig ve Larson, 2001; Mann ve ark., 2008; Steffen, 2009; Gill, Minton ve Myers, 2010; Drumm ve ark. 2014) Türkiye’de yapılan araştırmalar (Yaparel, 1987; Gürsu,2015; Yapıcı,2007; Uysal, 2006; Kayıklık, 2005; Ekşi, 2001; Baynal,2015; Yıldız, 2006; Güven, 2008; Ayten ve ark., 2012) da bulunmaktadır.

Ancak dindarlık düzeyi hem ölüm kaygısı hem de ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmaya rastlanmamıştır. İlgili değişkenlerle yapılan çalışmalar Türk literatürde daha çok din bilimleri perspektifinde yapılan ampirik çalışmalardır. Bunlar arasında Kimter ve Köftegül (2017), Hökeleki (1991), Hayta (2000),Ekşi (2001), Ayten (2009) örnek gösterilebilir. Yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde ise psikoloji alanında dindarlık, ölüm kaygısı ve ahlaki olgunlukla ilgili araştırmalar oldukça fazladır. Ölüm kaygısı ve ahlaki olgunluk değişkenleri ile yapılan araştırmalar literatürde oldukça fazla yer almaktadır. Ancak dinin ruhsal açıdan ele alınması Freud ile literatüre kazandırılmıştır. Araştırmaların ilk örneklerine bakıldığında karşımıza Freud (1995), Jung (1997), Fromm (1997), Yalom(1999) gibi birçok batılı araştırmacı çıkmaktadır.

Yapılacak olan bu çalışmayla asıl amaç Türkiye’de yapılan psikoloji araştırmalarına özellikle de dindarlık ve araştırmanın ilgili değişkenlerinin incelenmesi ile katkı sağlamaktır. Din araştırmaların psikoloji alanı özelinde batı kaynaklı olmasından dolayı yaşanabilecek kültür farklılığı sorununa da dikkat çekilmek istenmektedir. Yapılacak olan araştırma sonucunda elde edilen bulgular ile yabancı araştırmalar karşılaştırılacak ve mevcut verilerin Türk kültürüne uygunluk durumu bilimsel olarak değerlendirilecektir.

Dindarlık olgusu bireyin ruh sağlığı açısından büyük bir öneme sahiptir. İnsanı incelerken biyopsikososyal perspektiften bakmanın yanında manevi boyut perspektifi tarafından da bakılmalıdır. Ruh sağlığı alanında ülkemizde konuyla ilgili araştırmaların yetersiz olması da araştırmanın önemini göstermektedir. Araştırmanın bir diğer bileşenleri ise ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısıdır. Bu bileşenler ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda, ilgili değişkenlerin birbiriyle olan ilişkileri detaylı bir şekilde ortaya çıkarılmış olacaktır. Bu çalışma ile bu konularla ilgili yapılacak olan çalışmalara dindarlığın da katılmasını sağlama açısından önemlidir. Çünkü ahlak ve ölüm insan hayatı açısından son derece önemli konulardır. Özellikle

de ahlaki gelişim konusunda dindarlığın öneminin olup olmadığının belirlenmesi ve buna uygun olarak da gerekli çalışmaların yapılması açısından araştırma önemlidir.

Ayrıca araştırmanın bir diğer amacı da ruh sağlığı ile dindarlık ilişkisine yönelik yapılan araştırma sonuçlarının birbirinden çok zıt olmalarıdır. Bir kısım araştırmacılara göre dindarlık ile ruh sağlığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır ((Horney (1998), Giddens (2004), Koenig ve Larson (2004), Baasher (2001), Haque (2004), Jones (2004), Allport (1950), Jung(1999)). Ancak diğer kısım araştırmacılara göre ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki Ellis (1980), Freud (1982), Dreger (1952), Bateman ve Jensen (1958)) bulunmaktadır. Yapılacak olan bu araştırma ile bu durum incelenmek istenmektedir ve literatüre katkı sağlama amacı bulunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma İstanbul ilinde yaşayan 18-71 yaş arası yetişkinlerdeki dindarlık, ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Çalışmada Nicel Araştırma yöntem tekniklerinden olan ilişkisel (korelasyonel) tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli çok sayıda elemanın bulunduğu bir evrende, bu evren hakkında genel bir kanıya varmak amacıyla evrenden seçilen bir grup ile yapılan araştırma modelidir. Tarama modelinin araştırmada yer alan değişkenleri birlikte incelediği türü ise ilişkisel tarama modelidir (Karasar, 2012:79).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini 18-71 yaş arasında olan yetişkinler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılım için gönüllülük ilkesi esas alınmıştır. Araştırmaya 160 kadın (%46,9) ve 181 erkek (%53,1) katılmıştır. Katılımcıların 186' sı evli (%54,5) ve 155' i bekâr (%45,5) bireylerdir. Katılımcıların yaş ortalaması 36, 15' tir. Ayrıca katılımcıların 92' si (%27) ilkökul-ortaokul mezunu, 147' si (%43,1) lise mezunu, 75' i (%22) üniversite mezunu ve 27' si (%7,9) lisansüstü mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Karaçay (2011) tarafından geliştirilen "Dindarlık Eğilimi Ölçeği", Şengün ve Kaya (2007) tarafından geliştirilen "Ahlaki Olgunluk Ölçeği" ve Templer (1970) tarafından geliştirilen "Ölüm Kaygısı Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından oluşturulan 3 soruluk kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Bu sorular; katılımcının medeni durumları, cinsiyetleri, eğitim durumları ve yaşlarına dair olan sorulardır.

Dindarlık Eğilimi Ölçeği

Dindarlık eğilimi ölçeği, Karaçay (2011) tarafından geliştirilmiştir. Toplamda 14 sorudan oluşmaktadır. 4'lü Likert tipinde tasarlanmış bir ölçektir. Ölçekte yer alan sorulara Hiç katılmıyorum (1) Katılmıyorum (2) Katılıyorum (3) Tamamen katılıyorum (4) şeklinde cevap verilebilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 14 iken, alınabilecek en yüksek puan ise 56' dır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe dini eğilim düzeyi de yükselmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini ve faktör yapısını belirlemek amacıyla 122 kişiden oluşan bir gruba uygulanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise 0,91 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmış ve ölçekte yer alan soruların tek bir boyutta toplandığı görülmüştür. Ayrıca çalışma grubundan elde edilmiş olan verilerin açıklayıcı faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla yapılan faktör analizinin yorumlanabilir olduğuyla ilgili olarak yapılan analiz sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. Test sonucunda alfa değeri 0,93 olarak belirlenmiştir.

Ahlaki Olgunluk Ölçeği

Ahlaki olgunluk ölçeği, Şengün ve Kaya (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek bireylerin ahlaki olgunluk düzeylerini ölçmek amacıyla tasarlanmıştır. Ölçek 66 sorudan oluşmakta ve 5' li Likert tipindedir. Sorulara verilecek cevaplar "evet, her zaman", "çoğu zaman", "ara sıra", "çok nadir", "hayır, hiçbir zaman" şeklindedir. Bu tercihlere ise sırasıyla 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puan

verilmektedir. Ölçekte yer alan olumsuz maddeler ise tersinden puanlanmaktadır. Ölçekte 52 olumlu madde, 14 olumsuz madde bulunmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 66 iken, alınabilecek en yüksek puan ise 330 dur. Ölçekten alınan puan yükseldikçe ahlaki olgunluk düzeyi de artmaktadır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması 830 kişilik bir çalışma grubuyla gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğinin tespiti için yapılan analizlerle Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının 0.93 olduğu, test-yarı test güvenilirlik katsayısının 0.89 ve test-tekrar test güvenilirlik katsayısının 0.84 olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan madde analizi sonucunda maddelerin toplam güvenilirlik katsayıları anlamlı olarak bulunmuştur. Tüm bu elde edilen sonuçlara bakıldığında ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Ölüm Kaygısı Ölçeği

Ölüm Kaygısı ölçeği Templer (1970) tarafından geliştirilmiş olup, bireydeki ölüm kaygısı seviyesini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek 15 sorunun yer aldığı bir öz bildirim envanteridir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0 iken en yüksek puan 15' tir. Katılımcılar ölçeğe doğru veya yanlış şekilde yanıt verebilmektedirler. Alınan puan arttıkça ölüm kaygısı düzeyi de aynı oranda artmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini belirleme amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda Pearson Momentler Çarpımı korelasyon katsayısı 0.83 Kuder Richardson katsayısı ise 0,76 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin ayrıca Türkçe 'ye uyarlaması Şenol (1989) tarafından yapılmıştır ve geçerlik güvenilirlik çalışmaları sonucunda iç tutarlılık Cronbach Alfa katsayısı 0.72, test tekrar değişmezlik katsayısı ise 0,80 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan ölçeklerin uygulanması için basit tesadüfi örneklem yöntemi seçilmiş ve ölçekler katılımcılara elektronik ortamda uygulanmıştır. Ölçeklerin hazırlanmasında Google Form kullanılmıştır. Ölçeklerin uygulanmasından önce katılımcılarla araştırmanın amacı ve ölçek formunun nasıl uygulanacağı ile ilgili bir bilgilendirme metni paylaşılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin uygulanmasında tamamen gönüllülük esası gözetilmiştir. Ölçeklerin uygulanma süresi yaklaşık olarak 10-15 dakika arası sürmektedir. Ölçeğin uygulanmasının sonucunda katılımcılara araştırmaya olan katılımlarından dolayı teşekkür edilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılara uygulanan ölçeklerden elde edilen veriler sayısal olarak kodlanmıştır. Bu şekilde kodlanma sonucunda veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Veriler Spss programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Öncelikle katılımcıların demografik bilgileri yüzde ve frekans dağılımlarına göre sıralanmıştır. Daha sonra ölçeklerden alınan verilerin toplam puanları alınmıştır ve toplam puanları için ss ve Shx değerleri hesaplanmıştır. Verilerin analizinde normal dağılım gösteren veriler için parametrik testler uygulanmıştır. Kategorik değişkenler için bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Katılımcılardan elde edilen ölçek puanları olan Dindarlık, Ahlaki Olgunluk ve Ölüm Kaygısı puanlarının arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon tekniği, bu puanların birbirlerini yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla ise Basit Doğrusal Regresyon analizi tekniği uygulanmıştır. Tüm bu analiz sonuçları kolay yorumlaması amacıyla tablo haline getirilmiştir. Ayrıca bu sonuçlar ayrıca tartışma bölümünde de yorumlanmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Tablo 1'de yetişkin bireylerin dindarlık puanları ile ahlaki olgunluk puanları pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,627$; $p<0,05$). Dindarlık puanları ile ölüm kaygısı puanları arasında da aynı şekilde pozitif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=,184$; $p<0,05$). Ahlaki olgunluk puanları ile ölüm kaygısı puanları arasında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmemektedir ($r=,211$; $p>0,05$). Elde edilen bulgulara göre dindarlık puanları arttıkça ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısı puanları da aynı zamanda anlamlı düzeyde artmaktadır. Ölüm kaygısı puanları ile ahlaki olgunluk puanları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 1) Yetişkinlerin Dindarlık, Ahlaki Olgunluk ve Ölüm Kaygısı Puanları Arasındaki İlişkileri İnceleyebilmek İçin Yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Dindarlık	Ahlaki Olgunluk	Ölüm Kaygısı
Dindarlık	1	,627**	,300*
Ahlaki Olgunluk	,627**	1	,211
Ölüm Kaygısı	,300*	,211	1

*** $p < .05$

Tablo 2’de dindarlık puanları ile ahlaki olgunluk puanları arasında yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucu bulunmaktadır. Yapılan analiz sonucuna göre ahlaki olgunluk puanları dindarlık puanlarını anlamlı düzeyde yordamaktadır ($F=31,459$; $p<0,05$).

Bu tabloya göre yetişkin bireylerin dindarlık puanlarının %48’ ini ahlaki olgunluk puanları açıklamaktadır.

Tablo 2) Yetişkinlerin Dindarlık Puanlarının Ahlaki Olgunluk Puanları Tarafından Yordanmasına İlişkin Bulgular

Yordayıcı Değişken	Ahlaki Olgunluk						
	B	Sh _x	β	t	R	R ²	F
Dindarlık	,047	,008	,047	5,609	,485	,482	31,459

*** $p < .05$

Tablo 3’te dindarlık puanları ile ölüm kaygısı puanları arasında yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucu bulunmaktadır. Yapılan analiz sonucuna göre ölüm kaygısı puanları dindarlık puanlarını anlamlı düzeyde yordamaktadır ($F= 11,925$ $p<0,05$).

Bu tabloya göre yetişkin bireylerin dindarlık puanlarının %23’ünü ölüm kaygısı puanları açıklamaktadır.

Tablo 3) Yetişkinlerin Dindarlık Puanlarının Ölüm Kaygısı Puanları Tarafından Yordanmasına İlişkin Bulgular.

Ölüm Kaygısı							
Yordayıcı							
Değişken	<i>B</i>	<i>Sh_x</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>R</i>	<i>R²</i>	<i>F</i>
Dindarlık	,317	,092	,184	3,453	,234	,235	11,925

*** $p < .05$

Sonuç ve Tartışma

Yapılan analizler sonucunda yetişkin bireylerdeki dindarlık ve ahlaki olgunluk puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Aynı şekilde yetişkin bireylerin dindarlık puanları ile ölüm kaygısı puanları arasında da pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir ifade ile yetişkinlerde dindarlık düzeyi arttıkça ahlaki olgunluk düzeyi ve ölüm kaygısı düzeyi de artmaktadır.

Araştırmanın bir diğer bulgusu da değişkenler arasında yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucuna aittir. Bu sonuçlara göre ahlaki olgunluk puanlarının dindarlık puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Aynı şekilde ölüm kaygısı puanlarının da dindarlık puanlarını anlamlı olarak yordamaktadır. Bulunan tüm bu sonuçlar yetişkin bireylerin dindarlık, ahlaki olgunluk ve ölüm kaygısı düzeyleri arasındaki anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmaları destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır.

Şengün (2008) araştırmasında dindarlık ile ahlaki olgunluk arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit edilirken Hökelekli (2008) araştırması da dindarlık ile ölüm kaygısı arasında pozitif bir ilişkinin varlığından bahsetmektedir.

Dinin üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; inanç, ibadet ve ahlaktır. Bu üç boyuttan biri olan ahlak olgusu, dindar bireylerdeki ahlaki olgunluk düzeyinin yüksek çıkmasını açıklayabilir. Çünkü dünya üzerinde dört binin üzerinde din yer almaktadır ve neredeyse her dine ahlaki öğretilerin olduğu bilinmektedir. Dinler insanlara ibadet ve inanç kısmının yanında iyi bir insan olma amacıyla öğütlerde bulunmaktadır. Bu öğütlere uymak birey için bir zorunluluk duygusuna sebep olmuş olabilir. Çünkü dinin emir ve yasaklarına uymak dindar bireyler için oldukça önemlidir. Bu emir ve yasakları özümsemekle birlikte toplumda da kabul görmek bu bireyleri motive etmiş olabilir. Toplum iyi davranışlarda bulunan ve ahlaki değerleri yüksek bireyleri her zaman desteklemiş ve takdir etmiştir. Bu durum da doğal olarak bu bireyleri motive etmiş olabilir. Ayrıca dini inanç sistemleri, insana öğretilerine uyması ve buna uygun olarak davranması sonucunda birtakım vaatlerde bulunmaktadır. Bu vaatlerden bazıları öldükten sonra çok iyi bir hayat yaşamaları yönündeyken bazıları ise ölümden öncesi için iyi bir hayat veya öldükten sonra daha iyi bir yaşamla reenkarne olmayı vaat etmektedir. Bu da bireylerdeki ikinci bir motivasyon kaynağı olarak sayılabilir. Ahlaki gelişimle ilgili bir diğer durum da bireylerin ahlaki davranışlarda bulunmasının süper egodan kaynaklanması durumudur. Kişiliğin yapılarından biri olan süper ego, bireyin vicdani ve ahlaki yönünü temsil etmekte ve davranışları şekillenmesinde

önemli bir yere sahiptir. Kişi ahlaki değerlere uygun davranışlarda bulunduğu takdir görmesi onun süper egosunu tatmin etmesi açısından önemlidir. Bu şekilde kendini rahatlatan birey, kendini motive ederek ahlaki davranışlarını sürdürüyor olabilir. Kişiliğin diğer yapılarından olan idin isteklerini ahlaki olarak değerlendiren süper ego, dini sistemlerdeki inanç, nefis ve şeytan üçlüsüne benzetilebilir. Bireylerin kişilik yapısından da kaynaklanan bu durum ahlaki davranışlarda bulunmasını sağlıyor olabilir. Bu durum da bize dindar bireylerdeki ahlaki olgunluk puanlarının yüksek çıkması sonucunun beklendiği bir sonuç olduğunu göstermektedir.

Ahlaki olgunluk ile dindarlık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin görülmesi de araştırmanın hipotezini desteklemiştir. Aydın (2011)'a göre din içerisinde ahlak kurallarını barındıran bir sistemdir. Bu sisteme tabi olan bireyler bundan etkilemekte ve hayatlarının bir yol haritası haline getirmektedirler. Bu durum dünya üzerindeki tüm dinlerde bulunmakta ve her dinin sahip olduğu belli ahlaki öğretiler bulunmaktadır.

Hatta ahlak tüm dinlerin merkezinde yer almakta ve daima ön planda tutulmaktadır. Toplum tarafından kabul göremeyen ve ahlaksızlık olarak davranışlarına bakıldığında tüm bu davranışların dinlere göre haram olduğu karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde toplum tarafından iyi olarak nitelendirilen davranışlara da bakıldığında bu davranışların dinin emrettiği davranışlar olduğu görülür (Aydın, 1991).

Ölüm kaygısı ile dindarlık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin görülmesi de araştırmanın hipotezini desteklemiştir. Bireydeki dindarlık düzeyinin artması sonucunda ölüme karşı hissettiği kaygı araştırma açısından beklendiği bir durumdur. Yıldız (2006)'ın araştırması da aynı sonuca sahiptir. Bu araştırmaya göre ise dindarlık düzeyi arttıkça ölüm kaygısı da artmakta ve dindar bireyler ölüme karşı diğer bireylere kıyasla daha fazla kaygı hissetmektedirler. Aynı bulguya sahip bir başka araştırma ise Kula (2001)'ya aittir. Ergenler arasında dinin gerekliliklerini yerine getiren ve inanç düzeyi daha yüksek olanlarda ölüme yönelik daha yoğun düşünceler olduğu görülmüştür. Ölümü daha çok düşünmeleri sonucunda da ölüme yönelik kaygı düzeylerinin de daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak literatürde araştırma sonucumuzun tam tersi sonuca sahip araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalardan biri Ka, Bond ve Wing (1979)'ın araştırmasıdır. Bu araştırmada ölümsüzlüğü ve ölümden sonraki yaşam vaadi olan dinlere mensup bireylerde ölüme yönelik kaygı düzeyinin daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü bu bireyler yok olmayacaklarını ve öldükten sonra da ödüllendirileceklerini düşündüklerinden ölüme karşı olumlu bir tutum geliştirirler. Aynı sonuca sahip Tanhan (2007)'in araştırması da bulunmaktadır. Bu araştırmaya göre dindar bireylerde ölüm kaygısı düzeyi diğer bireylere kıyasla daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sabwah ve Abdel Khalek (2006)'in çalışması Mısır' da yaşamakta olan bireyler ile gerçekleştirilmiştir ve araştırma sonucunda dindarlık düzeyi arttıkça ölüm kaygısının azaldığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın hipotezlerinden olan ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin bulunmadığına yönelik olan hipotezimiz desteklenmiş ve ilgili değişkenler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Kaynakça

Allport, W. Gordon (2004). *Birey ve Dini / The Individual and His Religion*. çev. Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları.

Aydın, M. S. (1991). *Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, TDV Yayınları, Ankara.

Aydın İ. H. (2011). Seküler Ahlâk Bağlamında Din-Ahlâk İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 35-ss.1-23.

Aydın, C. ve Kaya, M. (2011). Üniversite öğrencilerinin dini inanç ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*. 30 (15-42).

- Ayten, A. (2009). Üniversite öğrencilerinde ölüm kaygısı: Türk ve Ürdünlü öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 85-108.
- Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K. ve Öztürk, E. E., (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2), 45-79.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Baasher, T. A. (2001). Islam and Mental Health. *Eastern Mediterranean Health Journal*, 7 (3), 372- 376.
- Bahadır A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., 1. bsk., İstanbul.
- Bateman, M.M., Jensen, J.S. (1958), The effect of religious background on modes of handling anger, in: *Journal of Social Psychology*, 47, ss. 133-141.
- Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, ss. 206-231.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Canan, İ. (1988). *Kütüb-i Sitte: Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (I-XIII)*. Ank. Akçağ Yay.
- Clark W. H. (1961). *The Psychology of Religion* (3rd Ed.), MacMillan, New York.
- Demerath N.J. (1976). "Religion and Social Class in America", *Sociology of Religion*, (edit, Roland Robertson), New York.
- Dreger, R.M. (1952), *Some personality correlates of religious attitudes as determined by projective techniques*, in: *Psychological Monographs*.
- Drumm, R. , Laurie C. and Seifert M. (2014). God Just Brought Me Through It: Spiritual Coping Strategies for Resilience Among Intimate Partner Violence Survivors. *Clinical Social Work Journal*, 42 (4), 385-394.
- Ekşi, H. (2001). *Başa Çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Ellis, A. (1980). Psychotherapy and atheistic values: A response to A. E. Bergin's "Psychotherapy and religious values." *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48(5), 635-639.
- Freud, S. (1982), *Compulsions and Religious Exercises*, in: *ders.* Study edition, Vol. 7, Frankfurt a. M: Fischer.
- Freud S. (1995). *Uygurluk Din ve Toplum*. Öteki Yayınları, Ankara.
- Fukuyama, F. (1998). *Güven: Sosyal erdemler ve refahın yaratılması* (3. Baskı) Çev: Buğdaycı, A. Ankara: Türkiye İş bankası kültür yayınları.
- Giddens A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yay., 3. bsk., İstanbul.
- Gill, C.S., Minton, C.A.B., Myers, F.E. (2010). Spirituality and Religiosity: Factors Affecting Wellness; *Among Low-Income, Rural Women. American Counseling Association*, 88, 293-302.
- Gürsu O. (2015). Ergenlik Dönemi Dindarlığı ile Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 / 49-75.
- Güven, H. (2008). *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Hackney, C. H. ve Sanders, G. S. (2003). Religiosity and mental health: A meta-analysis of recent studies. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42, 43-55.
- Haque, A. (2004). Religion and Mental Health: The Case of American Muslims. *Journal of Religion and Health*, 43 (1), 45-58.
- Hayta, A. (2000). U. Ü. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ibadet ve ruh sağlığı (psikososyal uyum)

- ilişkisi üzerine bir inceleme, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), Bursa.
- Horney K. (1998). *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yay., 3. bsk., Ankara.
- Hökelekli H. (1991). Ölümle İlgili Tutumlar ve Dini Davranış. *İslami Araştırmalar Dergisi*; 2:83-91.
- Hökelekli, H. (2008). *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. ve Çayır, C. (2006). Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 23-46.
- Jones, J. W. (2004). Religion, Health and the Psychology of Religion: How the Research on Religion and Health Helps Us Understand Religion. *Journal of Religion and Health*, 43 (4), 317-328.
- Jung, G. C. (1997). *Ruh ve Ölüm*, Çev. Ender Gürol, Analitik Psikoloji, Payel Yayınevi. İstanbul.
- Karacoşkun, M. D. (2015). *Din Psikolojisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Ş. ve Uysal, V. (2015). Günümüzde Dindarlık ve Toplumsal Cinsiyet Algıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36), 646-662.
- Ka-Yh V, Bond M.H, Wing Ng T.S.(1979). General Beliefs About The World As Defensive Mechanisms Against Death Anxiety. Chinese University Of Hong Kong.
- Kimter, N. ve Köftegül, Ö. (2017). Yetişkinlerde Ölüm Kaygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Faculty of Theology, Sakarya University/Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36).
- Koenig, H. G. (1998). *Religion and Mental Health*. California: Academic Press. 149.
- Koenig, H.G.-Larson, D.B. (2001), *Religion and Mental Health: Evidence For An Association*, in: International Review of Psychiatry.
- Köse, A. (2005). *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kula, M.N. (2001), *Kimlik ve Din. Ergenler Üzerine Bir Araştırma*, Ayışığı kitapları, İstanbul.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Lickona T. E. (1991). *Educating for Character: How Our Schools can Teach Respect and Responsibility*. Bantam Books. New York.
- Mohammed Sabwah ve M. Abdel Khalek, "Religiosity and Death Distress in Arabic College Students", *Death Studies*, 30, 2006, s. 371.
- Öner N. (1998). *A. Le Compte, Süreksiz Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri el Kitabı*, Boğaziçi Üni. Yayınları, İstanbul.
- Pargament, K. I. (2005). Acı ve Tatlı Dindarlığın ve Bedelleri Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 279-306.
- Schowalter, M. and Murken, S. (2003), "Religion und psychische Gesundheit-empirische Zusammenhänge komplexer Konstrukte", Einführung in die Religionspsychologie, Christian Henning, Sebastian Murken, Erich Nestler (Hg.), Schöningh UTB, Paderborn.
- Steffen, P. R. (2011), Pirituality and Severity of Menopausal Symptoms in a Sample of Religious Women. *Journal of Religion Health*. 50: 721–729.
- Şengün, M. (2008). *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Doktora Tezi, OMÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şengün, M., Kaya, M. (2008). Ahlaki olgunluk ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(25), 51-64.

- Şenol, C. (1989). *Ankara ilinde kurumlarda yaşayan yaşlılarda ölüme ilişkin kaygı ve korkular. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanhan F. (2007). *Ölüm kaygısıyla baş etme eğitiminin ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma düzeyine etkisi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Templer D. I. (1970). The Construction and Validation of a Death Anxiety Scale. *The Journal of General Psychology*, 82: 165-177.
- Thomas E. (1991). *Lickona. Educating for Character: How Our Schools can Teach Respect and Responsibility*. Bantam Books. New York.
- Yalom I. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi*, Çev. Babayiğit İyidoğan Zeliha, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Yaparel R, Yıldız M. (1998). Ölümle ilişkin depresyon ölçeğinin Türkçe çevirisinin normal popülasyonda geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(00): 198-204.
- Yapıcı, A. (2011). Kuramdan Yönteme “Ruh Sağlığı-Din” Çalışmalarında Karşılaşılan Güçlükler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 11 (2), 25-61.
- Yapıcı, Y. Ve Kayıklık, D. (2005). Dinsel Eğilimle Ön Yargı ve Hoşgörüsüzlük Arasındaki İlişkiler Üzerine Psikolojik Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 413-426.
- Yıldız, M. (2006), *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. İzmir.

Adil Yargılanma Hakkının Bir unsuru Olarak Çelişmeli Yargılanma Hakkı

Mehmet KOPUZ¹

ÖZ

Adil yargılanma hakkı, bir insan hakkı olarak günümüz muhakeme hukukunda tarafların eşit şartlarda yargılanmasını sağlayan bir haktır. Bu hak aynı zamanda insan haklarının devletlerce korunmasını sağlayan hukuk devleti ilkesinin de bir unsurudur. Adil yargılanma hakkının kısaca tanımı olarak, bir muhakeme vetiresinde tarafların hem hukuki hem de fiili olarak tam eşitlik halinde olmasına denir. Bu hak ile ilgili bir netice şudur ki, bu hak verilen karardan çok muhakeme aşamasındaki usuli işlemlerle ilgilidir. Muhakeme vetiresinde hem fiili hem de hukuki olarak, taraflar hakkında eşitlik ilkesine aykırı bir şekilde verilen kararın adil olması olası değildir. Bu bağlamda çelişmeli yargılama hakkı sayesinde, yargılamanın tez, antitez ve sentez vetiresinden geçerek verilen kararın adil olması sağlanacaktır. Çelişmeli yargılanma hakkı sayesinde taraflar muhakemeye etkin şekilde katılıp kararı etkileme şansını elde edeceklerdir. Bu sayede verilen kararın adil olması sağlanacaktır. Devlet sırrı niteliğindeki tanık anlatımları ve belgelerin tarafların bilgisine sunulmaması, bu sebeple tarafların görüş, yorum ve ispat imkanının mümkün olmaması çelişmeli yargılanma hakkını ihlal edebilecektir. Bu noktada makalede belirtilen yöntemlerin uygulanması ile çelişmeli yargılanma hakkı korunabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Çelişmeli Yargılanma Hakkı, Silahların Eşitliği İlkesi

The Right to an Adversarial Trial as an Element of the Right to a Fair Trial

ABSTRACT

The right to a fair trial is a right that enables the parties to be tried under equal conditions as a human right in today's procedural law. At the same time, this right is also an element of the rule of law, which is the protection of human rights by the state. In a brief description, the right to a fair trial means the full equality between the parties both in legal terms and de facto in a procedural process. A conclusion about this right is that it relates more to the procedural action during the trial than the decision given. It is unlikely that the decision given during the procedural process about the parties that are unequal both legally and de facto will be fair. In this context, the judgement will be rendered fair due to the right of adversarial trial by going through the thesis, antithesis, and synthesis process of the trial. The parties will have the opportunity to participate in the proceedings effectively and to influence the decision thanks to the principle of adversarial trial. In this way, it will be ensured that the decision given is fair. The fact that the witness statements and documents, which have the value of state secrets, are not submitted to the information of the parties and therefore it is not possible for the parties to provide opinions, comments, and proofs may violate the right to an adversarial trial. At this point, the right to an adversarial trial may be protected by applying the methods mentioned in the article.

Keywords: The Right To A Fair Trial, Right To Adversarial Trial, The Equality Of Arms Principle

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, avmehmetkopuz@hotmail.com, ORCID 0000-0002-0935-6877

Giriş

Adil yargılanma hakkı, yargılama sırasında tarafların hukuki ve fiili olarak eşit imkanlarda yargılanmasını² ve yargılama sonucunda adil bir kararın verilebilmesini sağlayan bir insan hakkıdır. Adil yargılanma hakkı, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde rolü olan, hukuk devleti ilkesinin de vazgeçilmez bir unsurudur.³ Bu hak aynı zamanda diğer insan haklarının da etkin şekilde korunması ve geliştirilmesinde etkili bir role sahiptir.⁴

Adil yargılanma hakkı, Anayasamız ve birçok uluslararası ve ulusal metinlerde yer alan bir insan hakkıdır. Bu hak Anayasa m. 36' da hüküm altına alınmıştır. Mamafih Türkiye'nin de tarafı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6'da adil yargılanma hakkı tanımlanmış ve güvence altına alınmıştır.

Adil yargılanma hakkı temel olarak bir muhakemede tarafların, usuli olarak birbirleriyle eşit konumda, eşit haklara ve imkanlara sahip olmasıdır.⁵ Bu hak mahkemelerin nihai kararından daha çok usuli işlemleri ile ilgilidir.⁶ Usuli işlemlerdeki eşitlik en son hükümdeki hakkaniyetin ve adaletin sağlanmasına vesile olacaktır.

Adil yargılanma hakkı, muhakemenin tüm aşamalarını kapsamaktadır. Sadece ilk derece mahkemeler nezdindeki işlemlerde değil, istinaf ve temyiz aşamasındaki işlemlerde de geçerli bir haktır.⁷ Adil yargılanma hakkı tek bir haktan oluşmayıp kendi içinde bir çok hakkı ihtiva etmektedir. Bu hakların bir çoğuna anayasal metinlerde yer verilmekle birlikte, bazıları da adil yargılanma hakkının muhteviyatının bir gereği olarak yorum yöntemleriyle ilgili mahkemelerce ortaya koyulmuştur.⁸

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, adil yargılanma hakkının kapsamını *medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklar ile ceza davaları* olarak sınırlı tutmuştur⁹. Anayasamızda böyle bir ayrıma gidilmemiş, tüm yargı yollarında muteber olmak üzere bu hak hüküm altına alınmıştır.¹⁰ Lakin AİHM *medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklar ile ceza davaları* hakkında iç hukuklardaki nitelendirmeler ile bağlı kalmayıp, başvurunun konusu iç hukuklarda

² Şükrü Karatepe, *Türk Anayasa Hukuku*, Savaş Kitapevi, 2. bs., 2018, ss. 166.

³ Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, Beta Yayınları, 3. bs. İstanbul- 2013, ss.209.

⁴ Hüseyin Turan, *Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesindeki Yeri ve Önemi*, TBB Dergisi, 2009, sayı 84, ss. 218-219; Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayınları, 5. bs. Ankara-2017 ss. 530.

⁵ Bilgehan Yeşilova, *Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, 2009 sayı 86, ss. 53-54; Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, 1. bs. İletişim yayınları- 2000, İstanbul, ss. 173.

⁶ Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, Seçkin Yayınevi, Mart 2019- Ankara, 1. Baskı, ss. 30; Hüseyin Turan, *a.g.m*, ss. 220.

⁷ Cüneyt Altıparmak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Madde Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.63, 2006, ss. 244-245; Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 209.

⁸ Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde "Adil Yargılanma Hakkı"*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.49, S.01, ss. 200-201.

⁹ Seher Çakan, Orçun Avcı, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Mükellef Hakları: Mülkiyet Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S.1, ss. 654-655; Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m*, ss. 200; AİHM, *Boulois/Lüksemburg*, Başvuru no: 37575/04, KT: 03.04.2012, para: 90.

¹⁰ Durmuş Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yayınları, 7. bs. Ankara- 2018, ss.277; Halil Kalabalık, *a.g.e*, ss. 530.

medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyumsuzluklar ile ceza davası olarak nitelendirilmemiş olsa dahi, başvurunun konusuna yorum yöntemiyle belirlediği kriterleri uygulayarak bu iki alandan birine dahil edip, adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirmektedir.¹¹

Çelişmeli yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkı içerisinde yer alan ve adil muhakeme için gerekli, AİHS, m.6’da açıkça zikredilmemiş, fakat AİHM’nin yorum yöntemiyle ortaya koyduğu bir haktır.¹² Çelişmeli yargılanma hakkı, taraflara muhakemeye etkin şekilde katılma, dava dosyasına giren her türlü materyal hakkında bilgi sahibi olma ve bu materyaller hakkında yorum yapabilme imkanı sağlamaktadır.¹³ Bu sayede kararın adil olması sağlanmaktadır.

Bu makalede, çelişmeli yargılanma hakkının anlatılabilmesi için, üst başlık olan adil yargılanma hakkı genel olarak incelenmiştir. Bu bağlamda adil yargılanma hakkının tanımı ve kapsamı ele alınıp açıklanmıştır. Bunun devamında bu hakkın kapsadığı bir takım hak ve ilkeler belirtilmiş, adil yargılanma hakkının uygulama alanı ortaya konulmuş ve hakkın medeni hukuk ve ceza hukukundaki uygulama alanı açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra çelişmeli yargılanma hakkının açıklaması yapılmış ve çelişmeli yargılanma hakkı ile silahların eşitliği ilkesinin bağlantısı ortaya konulmuştur. Son olarak çelişmeli yargılanma hakkının kapsamı ve sınırlandırılması anlatılmıştır.

ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK ÇELİŞMELİ YARGILANMA HAKKI

1- Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı; temel, evrensel ve ulusal İnsan hakkı olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Mahiyeti ve diğer insan haklarının etkin şekilde kullanılmasına da bir araç olması¹⁵ ve hukuk devleti ilkesi ile olan sıkı bağlantısı sebebiyle¹⁶ bir çok uluslararası ve ulusal metinlerde kabul edilmiş ve tanımlanmıştır. Burada Anayasamız ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlendiği şekliyle adil yargılama hakkının üzerinde duracağız.

Anayasa madde 36’da adil yargılanma hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

“Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir”.

AHİS m. 6’da ise adil yargılanma hakkı şu şekilde düzenlenmiştir:

¹¹ Sedat Erdem Aydın, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul-2020, ss. 18.

¹² Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, ss. 79.

¹³ Akif Yıldırım, *Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Boyutu)*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.26, Nisan-2016, ss. 348.

¹⁴ Hüseyin Turan, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Doktora Tezi, S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004- Konya, ss. 62.

¹⁵ Tülin Tuğça Duman, *Özel Hukukta Adil Yargılanma Hakkı*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.10, S.20, ss. 228; AİHM, *Nkt Teknoloji Dağıtım Ticaret Ltd. Şti*, Başvuru no: 2018/26844, para: 27.

¹⁶ Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde “Adil Yargılanma Hakkı”*, ss. 200.

“1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyumsuzluklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar aleni olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;

c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;

d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;

e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak”.¹⁷

Adil yargılanma hakkı genel olarak şu şekilde tanımlanabilir: Yargılama makamları önünde davalı ve davacının; ceza davalarında ise iddia ve savunma makamının fiili ve hukuki olarak herhangi bir eşitsizliğe maruz kalmadan, iddia ve savunmalarını karşılıklı olarak yapabildiği bir yargılama vetiresidir.¹⁸ Genel bir tanım vermekle birlikte, AİHS ve Anayasamızda adil yargılanma hakkının tam olarak bir tanımı verilmemiş, bilakis tanım vermektan kaçınılmıştır.¹⁹ Bu kaçınmanın sebebi ise, her olayın kendi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Adil yargılanma hakkında esas olan, mahkemenin nihai kararından çok muhakeme aşamasındaki usuli işlemlerde eşitliktir. Zira adil bir sonuca ulaşmanın yolu usuli eşitlikten geçmektedir.²⁰ Adil yargılanma hakkı, Anayasamıza 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı kanun ile dahil edilmiştir. Lakin bu kanundan önce de hak arama özgürlüğü altında, adil yargılanma hakkı Anayasa

¹⁷ https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, Erişim T. 04.09.2021, ss. 9-10.

¹⁸ Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, ss. 529.

¹⁹ Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2016- Ankara 4. bs., ss. 230; İbrahim Tan, *Adil Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkının İhlali Halinde Gidilebilecek Yasal Yollar*, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.2, Aralık-2018, ss. 118-119.

²⁰ Sibel İneoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 4, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi- 2018, ss.1.

Mahkemesi'nce kabul edilmiş²¹ ve hukuk devleti ilkesinin temel unsurlarından biri olduğu belirtilmiştir.²²

Günümüz dünyasında adil ve demokratik bir devlet olmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak adil yargılanma hakkı karşımıza çıkmaktadır.²³ Bir ülkede yaşayan vatandaşların adli makamlar önünde eşit haklara sahip olabilmesi hukuk devleti ilkesinin de bir gereğidir.²⁴ Hukuk devleti ilkesini Anayasa Mahkemesi şu şekilde tanımlamıştır: “*Hukuk devleti ilkesi, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve Anayasa'ya uygun, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı olan devlet demektir*”.²⁵ Anayasa Mahkemesi'nin de vurguladığı üzere hukuk devleti, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu adil bir düzen kuran devlettir.²⁶

Adil yargılanma hakkı, ulusal muhakeme hukukları ile birlikte Avrupa anayasal düzeninin temel bir değeri olarak kabul edilmektedir. Mamafih insan haklarının belirtilmesi ve güvence altına alınması ile birlikte bu hakların korunmasını isteme hakkının da güvence altına alınması, insan haklarının etkin şekilde kullanılması için gerekliliktir.²⁷ Adil yargılanma hakkı bu noktada insan haklarının etkin şekilde korunması ve ihlalin adli makamlar önünde hızlı ve etkin bir şekilde dermeyan edilmesinde koruyucu bir role sahiptir.

1.1 Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

Adil yargılanma hakkı, kendi içerisinden birden fazla hakkı ihtiva eden bir haklar demetidir.²⁸ Bu hakların bazıları madde metninden ortaya çıkmaktadır. Bazılarını ise AİHM, madde metninin ifadesinden yorum yöntemiyle ortaya koymuştur.²⁹ Nitekim AİHM, adil yargılanma hakkının demokratik toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu, bu sebeple hakkın kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanamayacağını belirtmiştir.³⁰ 6. maddenin 1. fıkrasından “*Yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme hakkı, aleni yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma*” lafzi olarak ortaya konulmaktadır. Maddenin 2. fıkrasında “*masumiyet karinesi*” açıkça belirtilmektedir. Maddenin 3. fıkrasında ise “*İtham edilen suçlama hakkında bilgi alma hakkı, ücretsiz tercüman hakkı, savunma hazırlığı için gerekli kolaylık ve zamana sahip olma hakkı, bir müdafinin*

²¹ Anayasa Mahkemesi, *Norm Denetimi*, E.1992/8, K.1992/36, KT: 16.06.1992, RGT: 06.10.1992-21367.

²² Anayasa Mahkemesi, *Nevruz Bozkurt Başvurusu*, Başvuru no: 2013/664, para: 32.

²³ Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma, Doktora Tezi A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007 – Eskişehir ss. 19-20.*

²⁴ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 14.bs., Ankara-2013, ss. 152.

²⁵ Anayasa Mahkemesi, 25 Mayıs 1976 Tarih ve E.1976/1, K.1976/28 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 14, s.189.

²⁶ Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj Yayınevi, 10.bs., Ankara-2013, ss. 39.

²⁷ Durmuş Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, ss. 273.

²⁸ AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, Başvuru no: 4451/70, KT: 21.02.1975, para: 28; Mahkeme, adil yargılanma hakkının bir çok unsurdan müteşekkil olduğunu belirtip, adil yargılanma hakkının unsurlarını yorum yoluyla belirlemenin mahkemenin görevi olduğunu belirtmiştir.

²⁹ Hüseyin Turan, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 68.

³⁰ AİHM, *Delcourt/ Belçika*, Başvuru no: 2689/63, KT: 17.01.1970, para: 25.

yardımından yararlanma hakkı, iddia tanıklarının sorguya çekmek/çektirmek, savunma tanıklarının da aynı şartlar altında dinletmek hakkı, açıkça ortaya konulmuş haklardandır.³¹

Mamafih AİHM, maddenin 1. fıkrasında açıkça yer verilen bu hakların yanında, maddenin muhteviyatına uygun olarak bazı ilke ve hakları da zımni olarak madde metninden çıkarmaktadır. “Silahların eşitliği ilkesi, gerekçeli karar hakkı, duruşmada bulunma hakkı, susma ve kendini suçlamama hakkı, mahkemeye başvurma hakkı, çelişmeli yargılanma hakkı” bu haklardan bazılarıdır.³²

1.2 Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı

AİHS, adil yargılanma hakkını düzenlerken hakkın uygulama alanını sınırlı tutmuştur.³³ Lakin bu sınırlama hakkın unsurları ile ilgili değil, fakat uygulama alanı ile ilgilidir. Madde 6/1’in resmi çevirisi şu şekildedir: “Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir”. Madde metninde geçtiği gibi adil yargılanma hakkı sadece medeni hak ve yükümlülük ve ceza davaları konusundaki uyuşmazlıklara uygulanabilecektir. Bunun dışında kalan davalarda adil yargılanma hakkı AİHS tarafından kabul edilmemiştir.³⁴

Lakin AİHM, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruda, başvurunun medeni uyuşmazlık veya ceza davası kapsamında olup olmadığına karar verirken ülkelerin iç hukuklarındaki nitelendirmesi ile bağlı olmadığını belirtmektedir. Adil yargılanma hakkı AİHS m. 6’daki unsurları kapsayan fakat bu unsurlarla sınırlı olmayan genel nitelikli bir haktır. AİHM, adil yargılanma hakkı geniş yorumlamaktadır.³⁵ Bunun nedeni her olayın kendi içerisinde bir tanımlamasının yapılarak karar verilmesi gerektiğidir.³⁶

1.2.1 Medeni Hak Ve Yükümlülüklerle İlişkin Uygulama Alanı

AİHS m. 6/1’de bir hak veya yükümlülüğe ilişkin uyuşmazlıktan söz edilmektedir. Bu nedenle AİHM ilk olarak başvurucunun iddiasına konu olan hak veya yükümlülüğün iç hukukta iddia edilebilir olmasını ve bu hak ve yükümlülüğe ilişkin bir uyuşmazlığın mevcut olmasını aramaktadır.³⁷ İç hukuk tarafından bir hak olarak tanımlanmayan ve iç hukuk nezdinde ki merciler önünde hak olarak dermeyan edilip mahkemeler önünde savunulamayan bir iddia, 6. madde düzeyinde ele alınamaz.³⁸ İç hukukta tanınan bir hakkın AİHS tarafından tanınması ise şart

³¹ Nur Centel, *Adil Yargılanma İlkesi ve Türk Hukukunda ki Bazı Sorunlar*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.16, S.1-2, ss. 5.

³² Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 210.

³³ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, ss. 4; Ezgi Çırak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21 Özel Sayı, 2019, ss. 1007; M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.2, S.4, 2011, ss. 251.

³⁴ Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 210.

³⁵ Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, ss. 21.

³⁶ Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, ss. 230.

³⁷ Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 211.

³⁸ AİHM, *Frydlender v. Fransa*, Başvuru no: 30979/96, KT: 27.06.2000, para: 27; AİHM, *H v. ve Belçika*, Başvuru no: 8950/80, KT: 30.11.1987, para: 40.

değildir.³⁹ Mahkeme kural olarak başvuru konusunu iç hukukta var olup olmadığını ilgili devletin iç hukukuna bakıp karar vermektedir.⁴⁰ Netice olarak, AİHS m. 6'nın uygulanması için, iç hukukta iki özel hukuk kişiliği arasında veyahut özel hukuk kişisi ile devlet arasında, yine özel hukuk kişinin *medeni hak ve yükümlülüklerine* ilişkin bir uyumsuzluğun söz konusu olması gerekmektedir.

Bu bağlamda AİHM, *Powel ve Rayner v. Birleşik Krallık* davasında başvurucular, evlerinin yakınlarında olan havaalanından gelen sesler nedeniyle, AİHM nezdinde bu durumdan şikayetçi olmuşlardır. İngiliz hukukunda uçuşların kurallara uygun şekilde yapılması halinde bir sorumluluk ön görememesinden dolayı, AİHM iç hukuk çerçevesinde bu olayla ilgili hak iddia edilemeyeceğini belirtip, 6. maddenin uygulanamayacağına karar vermiştir.⁴¹

Uyumsuzluğun iç hukukta bir hak olarak dermeyan edilebileceği kanaatinden sonra AİHM, uyumsuzluğun *medeni hak ve yükümlülükler* alanında olup olmadığına bakmaktadır. AİHM, bu kararı verirken iç hukuktaki nitelendirme ile bağlı kalmayıp, özerk bir değerlendirme yapmaktadır.⁴² Bu bağlamda AİHM, "*otonom kavramlar doktrini*"⁴³ çerçevesinde, sözleşmedeki terimleri, iç hukuktaki tanımlardan bağımsız olarak değerlendirmektedir.⁴⁴ Bu bağımsız değerlendirmenin nedeni olarak, 6. maddenin uygulanma alanında bir birlik oluşturması, ülkeden ülkeye göre değişikliğin önüne geçilmesi olduğu söylenebilir.⁴⁵ Bu sebeple AİHM, uyumsuzluğun iç hukukta hangi yargı yolunda görüldüğüne göre değil, uyumsuzluğun esasının hangi konu olduğuna göre karar vermektedir.⁴⁶ AİHM, özel hukuk kişileri arasındaki hukuk uyumsuzluklarını *medeni hak ve yükümlülük* kapsamında değerlendirirken, asıl sorun özel hukuk kişileri ile devletler arasındaki davalarda vaki olmaktadır.⁴⁷ AİHM, iç hukuklarda kamu hukukunun görev alanına giren bazı uyumsuzlukları, "*otonom kavramlar doktrini*" çerçevesinde, iç hukuktaki nitelendirme ile bağlı kalmayarak bu uyumsuzlukları *medeni hak ve yükümlülük* kabul etmekte ve 6. madde kapsamında değerlendirebilmektedir.⁴⁸

³⁹ Sibel İnceoğlu *a.g.e* ss. 211-212.

⁴⁰ Ergin Ergül, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi- Ankara- 2012, ss.262.

⁴¹ AİHM, *Powell ve Rayner v. Birleşik Krallık*, Başvuru no. 9319/81, KT: 21.02.1990, para: 27.

⁴² Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı*, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2013, ss. 35.

⁴³ Abdurrahman Eren, *Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri*, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.33, 2016, ss. 263.

⁴⁴ M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı*, ss. 251.

⁴⁵ Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı*, ss. 35.

⁴⁶ AİHM, *König v. Almanya*, Başvuru no: 6232/73, KT: 10.03.1980, para: 89; Benzer Yönde Görüş İçin Bknz: Erhan Çiftçi, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılama İlkesi ve İdari Yargı*, *Danıştay Dergisi*, S.106, 2003, ss. 79; M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı*, ss. 252.

⁴⁷ Nuala Mole ve Catharina Harby, *Adil Yargılanma Hakkı*, İnsan Hakları Kitapçıkları- no: 3, Ekim-2001, Almanya, 1. bs., ss. 22-23.

⁴⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6.Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Medeni Hukuk Yönü, Avrupa Konseyi, 2013, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf, Erişim T. 26.05.2021, ss. 12; AİHM, *Ringeisen v. Avusturya*, Başvuru no: 2614/65, KT: 23.06.1973, para: 94.

AİHS m. 6'nın uygulanmasında karşımıza çıkan diğer bir soru ise maddenin yargılamanın hangi aşamalarına uygulanacağıdır. Bu noktada AİHM'nin emsal bir kararı bulunmaktadır. AİHM, *Hornsby v. Yunanistan* davasında, mahkemelerce verilen karar eğer icra edilemiyor ise, adil yargılanma hakkının kapsamında olan mahkemeye erişim hakkının işlevsiz hale geleceğini belirtmiştir.⁴⁹ AİHM bu karar ile adil yargılanma hakkının kapsamını sadece mahkeme aşaması ile sınırlı tutmamakta, hükmün icra edilme aşamasını da 6. madde kapsamında mahkemeye erişim hakkının bir gereği olarak değerlendirmektedir.

1.2.2 Cezai Uyuşmazlıklara İlişkin Uygulama Alanı

Adil yargılanma hakkı, *medeni hak ve yükümlülükler* dair uyuşmazlıkların yanında 6. maddenin 1. fıkrasında belirtilen *suç isnadı* alanında da uygulanmaktadır. Suç isnadı ile başlayan ceza muhakemesi AİHS m. 6 bağlamında adil yargılanma hakkı kapsamındadır. Burada suç isnadı kavramı, medeni uyuşmazlıklarda olduğu gibi ulusal hukuklardaki nitelendirmelerden bağımsız olarak AİHM tarafından özerk olarak nitelendirilmektedir.⁵⁰ AİHM'ne göre suç isnadı, yetkili bir makamın, kişiye suç işlediğini bildirilmesidir.⁵¹ Olayda bir suç isnadının olup olmadığının belirlenmesi ehemmiyet arz etmektedir. Zira bu keyfiyet olaya, 6. maddenin 2. ve 3. fıkralarının uygulanıp uygulanamayacağını belirleyecektir.

AİHS m. 6 bağlamında bir başvurunun konusu iç hukuklarca ceza hukuku kapsamında nitelendirilmiş ise, AİHM iç hukuktaki nitelendirme ile başvuruyu 6. madde kapsamında değerlendirmektedir. Eğer iç hukuklarda başvuru konusu ceza hukuku kapsamında görülmeyip, örneğin disiplin hukuku çerçevesinde görülmüş ise mahkeme burada, *Engel v. Hollanda* davasında belirlediği ve doktrinde Engel kriterleri olarak anılan kriterleri başvuru konusuna uygulayıp, konunun 6. madde çerçevesinde "*cezai alan*" olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceğine bakmakta ve ona göre karar vermektedir.⁵² Engel kriterleri olarak mahkemenin ortaya koyduğu kriterler şunlardır: a) *İsnat edilen suçun iç hukuktaki tasnifi*, b) *Suçun niteliği* c) *Cezanın niteliği ve ağırlığı*.⁵³ Bu kriterler bağlamında mahkeme, ilk olarak isnat edilen suç iç hukukta ceza hukuku alanında tanımlanıyor ise, diğer kriterleri uygulanmadan başvuruyu 6. maddenin uygulama alanına dahil etmektedir. Eğer isnat edilen iddia iç hukuklarda ceza hukukunun dışında düzenlenmiş ise, bu takdirde diğer iki kriteri başvuruya uygulanarak 6. maddenin kapsamına girip girmediğine karar verilmektedir.⁵⁴ *Suçun niteliği* kriteri ile ilgili olarak mahkeme özellikle, suçun ceza hukuku ile olan benzerliğini dikkate almaktadır. *Cezanın niteliği ve ağırlığı* kriterinde ise mahkeme, verilen ceza ile güdülen amacı dikkate almaktadır. Eğer verilen cezanın amacı, caydırıcılık ve cezalandırma ise, başvuru 6. maddenin kapsamında değerlendirilebilmektedir.⁵⁵

⁴⁹ AİHM, *Hornsby v. Yunanistan*, Başvuru No: 18357/91, KT: 19/3/1997, para. 40.

⁵⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6. Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Ceza Hukuku Yönü, Avrupa Konseyi, 2014, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_TUR.pdf, Erişim T. 26.05.2021, ss. 7.

⁵¹ Ergin Ergül, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması, ss. 269.

⁵² Dovydas Vitkauskas ve Grigoriy Dikov, Türkçeye Çev. Serkan Cengiz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması*, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strazburg- 2012, ss.17.

⁵³ AİHM, *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, Başvuru no: 5100/71; 5101/71; 5102/71, KT: 08.06.1976, para: 82.

⁵⁴ Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, ss. 212.

⁵⁵ Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 6. Madde Rehberi Cezai Hukuk Yönü, 31.12.2014, ss. 7-8.

Burada belirtilmesi gereken bir husus ise AİHM, *ceza isnadı ve medeni hak ve yükümlülükler* kavramlarını özerk olarak yorumlaması, iç hukuktaki hukuk sistemlerine müdahale etmek için değil fakat AİHS'in teminat altına aldığı hakları, iç hukukların sınıflandırması ile etkisiz hale getirilmesinin önüne geçmek içindir.⁵⁶

2. Çelişmeli Yargılanma Hakkı

Çelişmeli yargılanma hakkı, AİHS'nin 6. maddesinde lafzi olarak belirtilmiş bir hak değildir. Bu hak da diğer haklar gibi⁵⁷ altıncı maddenin muhteviyatının ve maddede geçen hukuki dinlenilme hakkının bir gereği olarak AİHM kararlarıyla, hakkaniyete uygun yargılama kapsamında ortaya konulmuştur.⁵⁸ Çelişmeli yargılanma hakkı, bir muhakeme esnasında tarafların, mahkemenin kararını etkilemek amacıyla sunulan her türlü delil, görüş, mütalaa ve iddialar hakkında bilgi sahibi olma ve bunlara karşı cevap verme ve yorum yapabilme imkanına sahip olmalarıdır.⁵⁹ Çelişmeli yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkı çerçevesinde, muhakemede usuli eşitliğin sağlanmasında gerekli ve etkin bir haktır. Binaenaleyh AİHM ve Anayasa Mahkemesi, bu haklardan birinin ihlal edildiğinin iddia edildiği başvurularda bu iki hakkı birlikte ele alıp değerlendirmektedir.⁶⁰

AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasında sanık hakları olarak sayılan haklardan (d) bendinde belirtilen, "İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek" hakkı, çelişmeli yargılanma hakkının tipik bir tezahürüdür. Zira çelişmeli yargılanma hakkı kapsamında tarafların delillerden haberdar olma, bu delillere karşı itiraz veya yorum yapabilme olanağı, çelişmeli yargılanma hakkının bir gereğidir.⁶¹

Yine çelişmeli yargılama hakkının ne ifade ettiği ve kapsamı da AİHM içtihatları ile geliştirilmiştir. AİHM'nin çelişmeli yargılanma hakkında olarak ilk kez *Barbera Messeque ve Jabardo. v İspanya* başvurusunda bahsettiği görülmektedir.⁶² Bununla birlikte AİHM Cevat Soysal/ Türkiye kararında çelişmeli yargılama hakkına ilişkin olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

"Mahkeme usule ilişkin bu tür yargılama unsurları da dahil olmak üzere, ceza yargılamalarının çekişmeli olmasının ve iddia makamı ve davalı arasında silahlar eşitliği bulunmasının adil yargılanma hakkının temel hususu olduğunu vurgulamaktadır. Ceza davasında, her iki tarafa yönelik yargılanma hakkı, hem iddia makamına, hem de davalıya diğer tarafça sunulan görüşler

⁵⁶ Fahri Gökçen Taner, Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, ss. 41.

⁵⁷ Adil yargılanma hakkının kapsadığı haklar bölümünde belirtildiği üzere, bu haklara örnek olarak şunlar gösterilebilir: Silahların eşitliği ilkesi, gerekçeli karar hakkı, duruşmada bulunma hakkı, susma ve kendini suçlamama hakkı, mahkemeye başvurma hakkı.

⁵⁸ Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Kocaeli- 2019, ss. 152.

⁵⁹ AİHM, *Ruiz Mateos v İspanya*, Başvuru no: 12952/87, KT: 23.06.1993, para: 67; AİHM, *Vermeulen v Belçika*, Başvuru no: 19075/91, KT: 20.02.1996, para: 33.

⁶⁰ Eren Cenan, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008, s. 93.

⁶¹ Eren Cenan, *a.g.e.*, ss. 94.

⁶² AİHM, *Barbera, Messeque ve Jabardo v İspanya*, Başvuru no: 10590/83, KT: 06.12.1988, para: 78.

ve deliller hakkında bilgi sahibi olma ve fikrini söyleme imkânının verilmesi gerektiği anlamına gelir. Ayrıca, 6 § 1 maddesi iddia makamlarının sanığın lehine ya da aleyhine yönelik nihai karara etki eden tüm kanıtları davalı kişiye göstermesini gerekli kılar.”⁶³

Çelişmeli yargılama hakkına ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi şu içtihadta bulunmuştur:

“Adil yargılanma hakkının unsurlarından olan çelişmeli yargılama ilkesi ise taraflara dava malzemesi hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını ve bu nedenle tarafların yargılamanın bütününe aktif olarak katılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, mahkemece tarafların dinlenilmemesi, delillere karşı çıkma imkanı verilmemesi, yargılama faaliyetinin hakkaniyete aykırı hale gelmesine neden olabilecektir. Çelişmeli yargılama ilkesi, silahların eşitliği ilkesi ile yakından ilişkili olup, bu iki ilke birbirini tamamlar niteliktedir. Zira çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edilmesi durumunda, davasını savunabilmesi açısından taraflar arasındaki denge bozulacaktır. Çelişmeli yargılamanın medeni haklara ilişkin davalarda da kabul ediliyor olması, medeni bir hakka ilişkin yargılamada tarafların duruşmada hazır bulunması da dahil olmak üzere, yargılamanın bütününe aktif olarak katılmalarını gerektirir.”⁶⁴

Çelişmeli yargılanma hakkı, hem Anayasa Mahkemesi hem de AİHM tarafından birçok kararında ele alınıp tanımlanmış bir haktır. Bu hak, bir haklar ve ilkeler demeti olan adil yargılanma hakkının ve hakkaniyete uygun yargılama yapılabilmesinin teminatlarından biridir.⁶⁵ Binaenaleyh adil yargılanma hakkının temeli olan tarafların muhakemeye etkin şekilde katılmaları bu hak sayesinde mümkün olabilmektedir.⁶⁶ Muhakemeye etkin şekilde katılan tarafların, savunma ve iddialarını, delillerini, görüş, yorum ve eleştirilerini hür ve eşitlik içerisinde mahkemeye sunabilmesi, tarafların muhakeme sonunda verilen kararı benimsemesini sağlayacaktır. Bu sayede hem uzlaşmanın hem de adaletin tecelli etmesi sağlanmış olacaktır. Zira bir muhakeme neticesinde verilen kararda etkili olan tarafın, etkili olmadığı bir muhakeme neticesinde verilen bir karara göre, bu kararı temessül etmesi daha kolay olacaktır.

Çelişmeli yargılanma hakkı, muhakeme hukuku kapsamında özel hukuk ve ceza hukukuna uygulanması gereken bir haktır. Silahların eşitliği ve çelişmeli yargılanma hakkı kendisini ceza muhakemesi alanında her ne kadar daha fazla gösterse de mezkur bu haklar, özel hukuk alanında da kendini gösteren haklardır.⁶⁷

Çelişmeli yargılama hakkı, hukuk devleti ilkesi ve demokrasi ile de yakından ilişkilidir. Hukuk devleti ilkesi, insan haklarına saygılı bir devlet yapısı öngörmektedir. Binaenaleyh kişilerin kendi haklarında bir mahkemede karar verilirken bu karara katılmaları, kararı etkilemek için delil ve iddialar hakkında yorum ve eleştirilerde bulunmaları adil yargılama hakkı kapsamında bir insan hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine kişilerin, mahkemenin karar alma aşamasına katılmasının ve bu konuda karşı tarafla tam bir eşitlik halinde olmasının alınan kararın meşruiyeti üzerinde de olumlu etkisi olacağı kanaatindeyiz.⁶⁸ Diyalektik yönteminin temel hususiyeti, tez ve

⁶³ AİHM, *Cevat Soysal v Türkiye*, Başvuru no: 17362/03, KT: 23.09.2014, para. 64.

⁶⁴ AYM, *Kırmızı Gaa*, Başvuru no: 2013/2370, KT: 11.12.2014, para. 32.

⁶⁵ Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, ss. 540.

⁶⁶ Abdullah Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Bireysel Başvuru El Kitapları, S.3, ss.122.

⁶⁷ AYM, *Arzu Ekici Tirek*, Başvuru no: 2014/13947, KT: 05.10.2017 para. 20, AYM, *Faik Gümiş*, Başvuru no: 2012/603, KT: 20.02.2014, para 47; Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği* ss. 84.

⁶⁸ Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi* ss. 153.

antitez ile birlikte bir senteze ulaşmaktadır.⁶⁹ Çelişmeli yargılama hakkı sayesinde; tarafların iddia ve savunmaları, bir tez ve antitez mesabesinde olup, muhakeme sonunda sentezin ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Bu sayede verilen kararın hakkaniyetli⁷⁰ ve adil olması sağlanacaktır.⁷¹

2.1 Çelişmeli Yargılanma Hakkının Silahların Eşitliği İlkesi İle Bağlantısı

Anayasa Mahkemesi, muhtelif kararlarında çelişmeli yargılanma hakkı ile silahların eşitliği ilkesini, yakından ilişkili görüp⁷², bu hakların birbirini tamamlar nitelikte olduklarını belirtmiştir. Filhakika bu görüş AİHM'nin de benimsediği ve belirttiği bir görüştür.⁷³ Burada çelişmeli yargılanma hakkının daha iyi anlaşılması için silahların eşitliği ilkesinin üzerinde durulması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu bağlamda silahların eşitliği ilkesi, bir mahkeme önündeki tarafların, sahip olunan hak ve yükümlülükler açısından tam olarak birbirlerine hukuki ve fiili olarak eşit olmaları ve bu eşitliğin davaya hazırlanırken de sağlanmasıdır⁷⁴. Bu ilke gereğince, savunma hakkının engellenmemesi, tarafların haklarını kullanırken hiçbir engellemeye maruz kalmaması gerekmektedir.⁷⁵ Bu noktada mühim olarak şunu söylemeliyiz ki, tüm muhakeme hukukunun temel manası ve işlevi tarafların barışçıl bir yolla uyuşmazlıklarını hallederek uzlaştırmaktır. Muhakeme felsefesinin temel meşruiyet penahının bu mantık olduğu görüşündeyiz. Binaenaleyh bu hakkın isminin silah olarak adlandırılmasını temel muhakeme mantığına ve felsefesine aykırı bulduğumuzu söylemeliyiz. Zira silah, iki hasım arasında kullanılan bir araçtır. Oysa muhakemenin temel mantığının tarafları barışçıl yollarla uzlaştırmak olduğunu tebarüz etmiştik.

Silahların eşitliği ilkesinde diğer bir mesele eşitsizlik iddiası işlemin, muhakemenin bütününe olan etkisidir. AİHM burada işlemin, tüm muhakemeye olan etkisine ve muhakemeyi adaletsiz kılıp kılmadığına göre karar vermektedir.⁷⁶ Hakkaniyete uygun bir muhakemenin icra edilebilmesi için, adil yargılanma hakkı kapsamında silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkı ışığında taraflara tüm iddia ve delilleri dermeyeran etmede uygun ve eşit olanakların sağlanması gerekmektedir. Bu iddia ve delillerin dermeyeranında ki bir dengesizlik ve hakkaniyetsizlik iddialarının muhakemenin bütünü ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir.⁷⁷ Bu iki ilke sayesinde usuli eşitlik ve tarafların iddia ve delillerine diğer tarafın katılması, savunma

⁶⁹ Şafak Ural, *Diyalektik Düşünce ve Mantık*, Felsefe Arkivi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul- 1991, ss.2.

⁷⁰ Zehra Yavuz, *Silahların Eşitliği İlkesine İlişkin AİHM Kararları ve İç Hukukumuzda ki Dönüştürücü Etkileri*, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler E. Kamu Hukuku A. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2009, ss. 16.

⁷¹ Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, ss. 69.

⁷² AYM, *Kırmızı Gaa*, Başvuru no: 2013/2370, KT: 11.12.2014, para. 32; AYM, *Tahir Gökatalay*, Başvuru no: 2013/1780, KT: 20.03.2014, para. 25.

⁷³ AİHM, *Niderost ve Huber v İsviçre*, Başvuru no: 18990/91, KT: 18.02.1997, para. 24-30.

⁷⁴ Güney Dinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, Sayı 57, 2005, ss. 285; Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, ss. 173.

⁷⁵ Bahri Öztürk, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılama Yükümlülüğü*, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.1-2, 2016, ss. 9.

⁷⁶ AİHM, *A.S v Finlandiya*, Başvuru no: 40156/07, KT: 28.12.2010, para: 51-52; Anayasa Mahkemesi, *Yankı Bağcıoğlu vd.* Başvuru no: 2014/253, 09. 01. 2015, para. 66; Ertuğrul Ünal, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2020, ss. 26.

⁷⁷ AYM, *Emsan Öner*, Başvuru no: 2013/1504, KT: 03.02.2016, para. 59; AYM, *Muhittin Kaya vd.* Başvuru no: 2013/1213, KT: 04.12.2013, para: 27; *Cumhur Şahin*, Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği Ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri, ss. 3056-3057; Ertuğrul Ünal, a.g.e, ss. 26.

yapması ve yorum getirmesi sağlanacaktır. Bunun neticesinde, muhakeme hukuklarının yegane amacı olan, gerçeğe ulaşma amacının gerçekleşmesi sağlanabilecektir.

Her zaman çelişmeli yargılanma hakkının ihlali, silahların eşitliği ilkesinin ihlali neticesini doğurmaz. Bu bağlamda silahların eşitliği ilkesinin sağlanmadığı bir davada, çelişmeli yargılanma hakkı da sağlanmamış demektir. Fakat silahların eşitliğinin tam olarak sağlandığı bir davada çelişmeli muhakeme hakkı tam olarak sağlanmamış olabilir.⁷⁸ Mamafih çekişmesiz yargı davalarında da ilgilinin bilgisi ve eleştirisi olmadan, mahkemece herhangi bir materyalin kullanılması çelişmeli yargılanma hakkı ve silahların eşitliğine ilkesine aykırılık teşkil edecektir.⁷⁹

2.2 Çelişmeli Yargılama Hakkının Uygulama Alanı ve Sınırlandırılması

Tüm muhakemelerin yegane amacının adaleti sağlamak olduğu gayet açıktır. Fakat adaletin tesisi, bir takım temel ilke ve haklarla, tüm tarafların ve uygulayıcıların bağlı kalmasıyla gerçekleşebilir. Bu bağlamda çelişmeli yargılanma hakkı, tarafların muhakemeye etkin şekilde katılmalarını sağlamasına vesile olması ile adaletin tesisinde etkin bir haktır. Binaenaleyh Ceza muhakemesinde soruşturma evresi her ne kadar nihai kararın verilmediği bir evre olsa dahi, bu evrede de dosyaya giren tüm bilgiler savunma tarafına verilmeli ve bunlar hakkında yorum yapabilme imkanı sağlanmalıdır.⁸⁰ Bu husus ilk derece mahkemesinin kanun yoluna başvuru mahkemesine gönderdiği belgeleri de içermektedir. Bu bağlamda esas davaya etkili olacak nitelikteki somut norm denetiminin mevzu bahis olduğu davalarda da Anayasa yargısı bağlamında çelişmeli yargılanma hakkı uygulanabilmektedir.⁸¹

AİHM kural olarak, çelişmeli yargılanma hakkının ihlali olarak, mahkeme dosyasına giren herhangi bir belgenin, dava açısından mühim olup olmadığına bakmaksızın, bu belgenin tarafların bilgisine sunulup sunulmadığına bakmaktadır.⁸² Filhakika mahkemenin bu tutumu çelişmeli yargılama ilkesinin içtihatlar eliyle güçlenmesini ve gelişmesini sağlamaktadır. Zira mahkemenin bir belge hakkında ehemmiyet derecesi belirlemesi, çelişmeli yargılama hakkının işlevsizleştirilmesine yol açabilirdi. Bir belgenin ehemmiyet belirlemesinin taraflara bırakılması, hakkın mahiyeti ve koruma alanı için uygun olduğu söylenebilir.⁸³ Mamafih, uygulamada re'sen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalarda, mahkemenin 3. kişi veya kurumlardan belge veya bilgi istediği bilinmektedir. Bu yolla elde edilen bilgi ve belgelerinde tarafların görüş ve yorumlarına sunulmaması, çelişmeli yargılanma hakkının ihlalini oluşturabilir.⁸⁴ Bu kapsamda

⁷⁸ Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma* ss. 194.

⁷⁹ Zehra Yavuz, *Silahların Eşitliği İlkesine İlişkin AİHM Kararları ve İç Hukukumuzda ki Dönüştürücü Etkileri*, ss. 16-17; Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, ss. 155.

⁸⁰ Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği* ss. 153.

⁸¹ Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ss. 242.

⁸² Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, ss. 153.

⁸³ Eren Cenan, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, ss. 95.

⁸⁴ Eren Cenan, *a.g.e.* ss. 94.

AIHS m. 6/3-d garanti altına alınan iddia tanıklarına, savunma tarafından soru sorulma imkanının, çelişmeli yargılanma hakkının bir özel tezahürü olduğu söylenebilir.⁸⁵

Ceza muhakemesinde devlet sırrı niteliğindeki bilgilerle ilgili tanıklık ve bir belgenin devlet sırrı olduğu nedeniyle savunma ve iddia makamından gizlenmesi mümkündür.⁸⁶ Devlet sırrı⁸⁷ niteliğinde ki tanık anlatımları, sadece mahkeme ve heyeti tarafından dinlenilebilmekte, devlet sırrı niteliğinde ki belgeler ise mahkemeden saklanamamakta lakin bu bilgiler savunma ve iddia makamından gizli tutulabilmektedir. Bu noktada devlet sırrı niteliğinde ki tanık anlatımları ve belgelerin hem savunma hem de iddia makamından gizli tutulduğundan dolayı silahların eşitliği ilkesi bakımından bir ihlal olmadığı söylenebilir.⁸⁸ CMK m. 125/2' de savcılığın devlet sırrı niteliğinde ki belgeleri incelemesinin yasaklanmasına rağmen uygulamada soruşturma aşamasında savcılığın bir şekilde eriştiği ve devlet sırrı niteliğinde olduğu belirtilen belgelerin savunma makamından gizlenmesi silahların eşitliği ilkesini de ihlal edecektir.⁸⁹ Burada devlet sırrı niteliğinde ki belgelerin tarafların erişimine izin verilmemesi ve bu erişimine izin verilmeyen belgeler üzerinden hüküm kurulması çelişmeli yargılanma hakkını ihlal edebilir. Zira ceza muhakemesinde kural olarak tüm deliller mahkeme huzurunda tartışılmalıdır. Mahkeme huzurunda tartışılmayan bir delil hükme esas alınmaz.⁹⁰

Ceza muhakemesinde bir devlet sırrı niteliğinde belge ortaya çıktığında burada dikkat edilmesi ve ihlal edilmemesi gereken hususlar şunlardır: Eğer ulusal güvenlik ile alakalı bir durum söz konusuysa devlet sırrının gizliliğinin korunması ve adil yargılanma hakkının ve çelişmeli yargılanma hakkının ihlal edilmemesidir.⁹¹ Burada bir temel insan hakkının sınırlandırılmasının yolunu gösteren Anayasa hükmü olan Ay. m. 13' de belirtilen kıstaslar göz önüne alınmalıdır. Bu manada ölçülülük ilkesi, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması rejiminde öne çıktığı gibi⁹², çelişmeli yargılanma hakkının da kısıtlanmasında ölçülülük ilkesine riayet edilmesi gerekmektedir. Ölçülülük ilkesinin genel bir tanımı olarak: Bir hakkı sınırlamak için başvuru aracın, sınırlama amacı için gerekli ve araç ile amacın orantılı olmasını ifade etmektedir.⁹³ Bu manada çelişmeli yargılanma ilkesinin sınırlandırılmasında, sınırlama ile korunmak istenen menfaat ile sınırlama için başvuru yöntemlerin ölçülü olması gerekmektedir. Aksi halde çelişmeli yargılanma hakkının ihlali gündeme gelebilecektir.

Bir ceza muhakemesinde, olayın delilinin sadece devlet sırrı niteliğinde ki belge olması ihtimalinde bu belgenin savunma makamına sunulmadan hükme esas alınması çelişmeli

⁸⁵ Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, s. 197.

⁸⁶ 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, m. 47, m. 125.

⁸⁷ Devlet sırrı tanımı CMK m. 47/1' de açıklanmıştır şöyle ki: *Devletin dış ilişkilerine, milli savunmasına ve milli güvenliğine zarar verebilecek; anayasal düzeni ve dış ilişkilerinde tehlike yaratabilecek nitelikteki bilgiler, Devlet sırrı sayılır.*

⁸⁸ Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği* ss. 417.

⁸⁹ AYM, *Yankı Bağcıoğlu vd. Başvuru no: 2014/253. KT: 09.01.2015, para. 75-77; Cumhuriyet Şahin, Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği Ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri*, ss. 3055.

⁹⁰ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, m.217.

⁹¹ Cengiz Ozan Örs, *Ceza Yargılamasında Devlet Sırrı Üzerine Bir Değerlendirme*, TBB Dergisi 2019 (142) ss. 10.

⁹² Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basın Yayın, 21.bs., Bursa-2013, ss. 224.

⁹³ Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Seçkin,13.bs., Ankara-2019, ss. 148.

yargılanma hakkının ihlaline neden olabilmektedir.⁹⁴ Burada yargılama makamları, devlet sırrı niteliğinde gizli bir belgenin var olması halinde, adil yargılanma hakkının bir gereği olarak, savunma makamının hakkını dengeleyici önlemler alıp, adil yargılanma hakkını sağlamalıdır.⁹⁵ Bu noktada devlet sırrı niteliğinde ki belge veya tanık ifadeleri, denetime tabi tutulup, mezkûr belgelerde ki devlet sırrı ile sıkı bağlantısı olmayan belge veya tanık anlatımları, tarafların bilgisine sunulmalıdır. Bu husus hakkı dengeleyici ve koruyucu bir önlem olarak uygulanabilecektir.

Devlet sırrı niteliğinde ki belgelerin mahkemede kullanılması hakkında AİHM, *Moiseyev v. Rusya* başvurusunda, ulusal güvenliğe ilişkin, devlet sırrının konu olduğu davalarda bazı usuli kısıtlamaların getirilebileceğini lakin bu gibi durumlarda dahi adil yargılanma hakkını kısıtlayan tedbirlerin kanuni bir temele dayanması ve ölçülülük ilkesine riayet edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁶

Gizli nitelikli belgelerin bir tezahürü de idare hukukunda karşımıza çıkmaktadır.⁹⁷ İYUK m. 20/3 ile idareye, mahkemece istenen belgelerin; devletin yüksek menfaati, güvenliği ve yabancı devletlerle ilişkin ise bu belgeleri mahkemeye vermeme yetkisi tanımaktadır. Maddenin sonuna 1994 yılında eklenen cümle ile adil yargılanma hakkının korunması istenmiştir. Uygulamada bazı bilgi ve belgelerin gizli ibaresiyle mahkemeye verilmediği görülmektedir. Her zaman bu belgelerin İYUK m.20/3' de belirtilen şartlara haiz olmayabilir. Gizli ibaresi, idarenin kendi teşkilatından kaynaklı nedenlerle olabilir. Bu gibi durumlarda idarenin bu belgeleri mahkemeye vermemesi gibi bir yetkisi bulunmamaktadır.⁹⁸

AİHM tarafından ülkemiz aleyhine, idare tarafından gizli ibareli belgelerin davacılara incelettirilmemesi hakkında kararları mevcuttur. Bunlardan bir tanesi olan *Akbal v. Türkiye* kararında, başvurunun, kamu iktisadi teşebbüsünde çalışan biri olduğunu ve iş sözleşmesinin gizli ibareli belgeye dayanarak fesih edildiğini, bu gizli ibareli belgenin temyiz aşaması dahil başvurucuya incelettirilmemesi ve doğal olarak bu belge hakkında yorum yapmasına imkan tanınmamasının çelişmeli yargılanma hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.⁹⁹

Yine gizli nitelikte ki belgenin kullanılmasıyla alakalı Türkiye aleyhine AİHM *Miran v. Türkiye* kararında; AYİM tarafından verilen kararın AHİS 6. Madde bağlamında adil yargılanma hakkının ihlali olduğu gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir. Kararın gerekçesinde, başvurunun ihraç edilmesinin delili olan belgelerin başvurucudan gizli nitelikte belge olması nedeniyle gizlenmesini AHİS m. 6/1'in ihlali olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁰ AİHM' ne göre: Devletin sahip olduğu ve başvuru sahiplerinin mahkeme önünde delil olarak kullanmasına yardımcı olacak belgelerin

⁹⁴ Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma* s. 199-200, Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, s. 441- 446.

⁹⁵ AİHM, *Rowe v. Davis v Birleşik Krallık*, Başvuru No: 28901/95, KT: 16.02.2000, para. 60-61; Sibel İneoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi- 2018, ss. 168- 169.

⁹⁶ AİHM, *Moiseyev v. Rusya*, Başvuru no: 62936/00, KT: 06.04.2009, para: 216.

⁹⁷ 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu m. 20/3.

⁹⁸ Eren Cenani, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, ss. 100.

⁹⁹ AİHM, *Akbal/Türkiye*, Başvuru no: 43190/05, KT: 10.01.2018, para. 35-36-37.

¹⁰⁰ AİHM, *Miran v Türkiye*, Başvuru no: 43980/04, KT: 21.04.2009.

olmadığını iddia eder veya geçerli bir neden olmadan, başvuru sahiplerinin bu belgelere ulaşmasını engellemesi hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlalini oluşturur.¹⁰¹

Anayasa Mahkemesi, idare tarafından gizli ibareli olarak gönderilen belgelerin, davacının bilgisine sunulmaması ve bu belgelerin gerekçeli kararda kullanılmasını silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkının ihlali olarak görmüştür. Anayasa Mahkemesi, *Bekir Cem Cerrahoğlu* başvurusunda bu konu ile ilgili, gizlilik içeren belgelerin, başvuru sahibinin incelemesine açılmamasını haklı gösterecek hiçbir argümanın ortaya koyulmadığını, belgelerin başvuru sahibinin incelenmesinin kısıtlanmasına dair bir karar dahi alınmadığını, binaenaleyh yapılan işlemin çelişmeli yargılanma hakkını ihlal ettiği neticesine varmıştır.¹⁰²

Sonuç

Adil yargılanma hakkı ilgili bölümlerinde açıklandığı üzere Anayasamızda bir fark gözetilmeksizin bütün yargı yollarına uygulanırken, AİHM m.6'da *sadece medeni hak ve uyuşmazlıklar ve cezai isnat* alanında uygulama alanı bulmaktadır. Burada AİHM uygulamasından ilgili bölümünde bahsedildiği üzere, mahkeme iç hukuktaki niteleme ile bağlı kalmayıp yorum yöntemiyle kendi kriterlerini başvuru konusuna uygulayıp, başvuru sahibinin medeni hak ve uyuşmazlık veya ceza hukuku alanına girip girmediğini denetlemektedir. Bu noktada iç hukukta bu iki durumdan birine giren bir niteleme söz konusu ise AİHM başvuruyu bir kriter uygulamaksızın adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirmektedir.

Adil yargılanma hakkının kapsamı hakkında, medeni hak ve uyuşmazlıklar konusunda bir mesele bu hakkın muhakeme vetiresinden sonraki döneme uygulanıp uygulanmayacağıdır. AİHM'in bu konudaki içtihadı bu hakkın muhteviyatı ile gayet mütenasip olduğu fikrindeyiz. Zira muhakeme vetiresinden sonraki dönemlerde bu hakkın uygulanmaması, derpiş edilen adil yargılanma hakkının işlevsizleşmesine yol açabilir. Misal olarak; mahkeme sonrasındaki icra aşamasında adil yargılanma hakkının uygulama alanı bulamaması, netice olarak birçok hak kayıplarına sebebiyet verebileceği gibi muhakeme aşamasındaki bir çok işlemin de boşa çıkmasına sebebiyet verebilir.

Adil yargılanma hakkının ceza hukuku yönünde yine medeni hak ve yükümlülüklerde olduğu gibi AİHM iç hukuktaki niteleme ile bağlı kalmayıp yorum yöntemiyle kendi kriterlerini oluşturmuştur. İç hukuktaki nitelendirme her ne kadar ceza hukuku ile ilgili olmasa da AİHM nezdinde geliştirilen kriterler neticesinde bu başvurular ceza hukuku kapsamında değerlendirilip adil yargılanma hakkı kapsamında tutulmaktadır. Burada özellikle disiplin hukuku ehemmiyet arz etmektedir.

Adil yargılanma hakkının cezai yönü ceza isnadıyla başlamaktadır. Burada mahkemeye göre ceza isnadı, *kişinin bir suçla itham edildiğinin kendisine tebliğ edildiği an* olarak tanımlanmaktadır. Bu andan başlayarak iddia makamıyla savunma tarafı usuli olarak eşitlik içerisinde olmasını bu hak güvence altına almaktadır. Bu noktada ceza hukuku yönünden adil yargılanma hakkının kapsadığı bir ilke olan silahların eşitliği ilkesi öne çıkmaktadır. Adil yargılanma hakkının ceza hukuku kapsamında öne çıktığı söylenebilir. Zira medeni hukuktan farklı ceza hukukunda iki kişiden ziyade, bir devlet makamı olan savcılık karşısında savunma tarafı bulunmaktadır. Bu

¹⁰¹ AİHM, *McGinley ve Egan v Birleşik Krallık*, Başvuru no: 21825/93, 23414/94, KT: 09.06.1998, para: 86.

¹⁰² AYM, *Bekir Cem Cerrahoğlu*, Başvuru no: 2014/12380, KT: 08.11.2017, para. 34; Benzer Karar İçin bkznz: Anayasa Mahkemesi, *Orhan Tekkaya*, Başvuru no: 2012/775, KT: 06.05.2015, para. 47.

noktada elinde bir çok imkan bulunan savcılık makamıyla savunma tarafının eşitlik içerisinde muhakemeye katılması, adil yargılanma hakkının kurucu unsurudur.

Çelişmeli yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının ihtiva ettiği hak ve ilkeler demetinin bir unsurudur. Çelişmeli yargılanma hakkı sayesinde, taraflar muhakeme vetiresine etkin şekilde katılıp, verilecek kararda etki sahibi olabilmektedirler. Bu manada dava dosyasına giren tüm materyallerin ehemmiyet derecesine bakılmadan karşı tarafa bildirilmelidir. Bir belgeye ehemmiyet atfedecek kişi taraflar olmalıdır. Zira hakkında karar verilecek mahkemeye karşı savunma veya yorum yapacak kişinin tarafın kendisi veya müdafisi olacağından, belge hakkında ki ehemmiyet derecesinin de tarafların yapmasının gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

Çelişmeli yargılanma hakkı kapsamında, gizli nitelikli belgelerin kullanımı bu hak konusunda ülkemizin AİHM nezdinde ihlal kararı çıkmasına neden olmuştur. Hususiyetle bu kararlar 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa referandumu ile kapatılan Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin vermiş olduğu kararlar ile ilgilidir. Gizli nitelikli belgenin bir muhakemede kullanılması ve bu belgelerin taraflara bildirilmemesi ve bu belgelere karşı savunma ve yorum yapma imkanının tanınmaması, adil yargılanma kapsamında hususiyetle, silahların eşitliği ilkesi ve çelişmeli yargılanma hakkı için ihlaller söz konusu olabilmektedir. Bu noktada bir temel hak ve hürriyetin sınırlandırılmasının anayasal penahı olan AY. m 13 de ki kıstas olan ölçülülük ilkesi burada ehemmiyet kazanmaktadır. Bir mahkemeye kullanılan gizli ibareli bir belge neticesinde savunma tarafına, kullanılan bu belge neticesinde hakkını dengeleyecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Aksi halde kişinin çelişmeli yargılanma hakkının ihlal edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu dengeleme kapsamında, gizli ibareli belgenin, sadece taraf ile alakalı kısımları tarafa bildirilip diğer kısımları gizli tutulabilir.

Genel olarak çelişmeli yargılanma hakkının tüm muhakeme hukuklarındaki yeri tartışmasız had safhadadır. Çelişmeli yargılanma hakkı, adaletin sağlanmasında ki rolü sayesinde, tüm muhakeme hukukunda uygulanabilen bir haktır. Zira tarafların etkin şekilde muhakemeye katılmaları, çözülmesi beklenen meselenin adaletle en uygun olmasını sağlayacaktır. Bu noktada adaletin sağlanması ise hukuk devleti ilkesi ve demokrasi ile, çelişmeli yargılanma hakkını bağlantılı hale getirmektedir.

Kaynakça

Abdullah Çelik, Adil Yargılanma Hakkı Rehberi, Bireysel Başvuru El Kitapları, sayı.3.

Abdurrahman Eren, Hukuki Yorum Yöntemleri Açısından Bireysel Başvuru Kararlarının Anayasanın Yorumuna Etkileri, Anayasa Yargısı Dergisi, C.33, 2016.

Akif Yıldırım, Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Adil Yargılanma Hakkı (Ceza Hukuku Boyutu), Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S.26, Nisan-2016.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6.Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Medeni Hukuk Yönü, Avrupa Konseyi, 2013, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_TUR.pdf, Erişim T. 26.05.2021.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6.Madde Rehberi Adil Yargılanma Hakkı-Ceza Hukuku Yönü, Avrupa Konseyi, 2014, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_TUR.pdf, Erişim T. 26.05.2021.

Bahri Öztürk, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılama Yükümlülüğü*, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.1-2, 2016.

Bilgehan Yeşilova, *Yargılama Diyalektiği ve Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, 2009 sayı 86.

Burak Güngör, *Silahların Eşitliği İlkesi Ve Çelişmeli Yargılama Hakkı'nın Bireysel Başvuru Usulünde İncelenmesi*, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Kocaeli- 2019.

Cengiz Ozan Örs, *Ceza Yargılamasında Devlet Sırrı Üzerine Bir Değerlendirme*, TBB Dergisi 2019 (142).

Cumhur Şahin, *Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği Ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri*, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel Sayı.

Cüneyt Altıparmak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Madde Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları*, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.63, 2006.

Dovydas Vitkauskas ve Grigoriy Dikov, *Türkçeye Çev. Serkan Cengiz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması*, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Strazburg- 2012.

Durmuş Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, Seçkin Yayınları, 7. bs. Ankara- 2018.

Eren Cenan, *İdari Yargıda Hakkaniyete Uygun Yargılanma İlkesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008.

Ergin Ergül, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi- Ankara- 2012.

Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 14.bs., Ankara-2013.

Erhan Çiftçi, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılama İlkesi ve İdari Yargı*, Danıştay Dergisi, S.106, 2003.

Ertuğrul Ünal, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2020.

Ezgi Çırak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21 Özel Sayı, 2019.

Fahri Gökçen Taner, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, Seçkin Yayınevi, Mart 2019- Ankara, 1. Baskı.

Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde "Adil Yargılanma Hakkı"*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.49, S.01.

Güney Dinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Silahların Eşitliği*, TBB Dergisi, Sayı 57, 2005.

Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi(Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2007 – Eskişehir.

Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yayınları, 2016- Ankara 4. bs.

Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayınları, 5. bs. Ankara-2017.

https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, Erişim T. 04.09.2021, ss. 9-10.

Hüseyin Turan, Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ki Yeri ve Önemi, TBB Dergisi, 2009, sayı 84.

Hüseyin Turan, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004- Konya.

İbrahim Tan, Adil Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkının İhlali Halinde Gidilebilecek Yasal Yollar, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.15, S.2, Aralık-2018.

Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basın Yayın, 21.bs., Bursa-2013.

M. Serhat Kaşıkara, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, C.2, S.4, 2011.

Metin Günday, *İdare Hukuku*, İmaj Yayınevi, 10.bs., Ankara-2013.

Nuala Mole ve Catharina Harby, *Adil Yargılanma Hakkı*, İnsan Hakları Kitapçıları- no: 3, Ekim-2001, Almanya, 1. bs.

Nur Centel, *Adil Yargılanma İlkesi ve Türk Hukukunda ki Bazı Sorunlar*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.16, S.1-2.

Sedat Erdem Aydın, *Anayasa Mahkemesi' Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasına Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul-2020.

Seher Çakan, Orçun Avcı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Mükellef Hakları: Mülkiyet Hakkı ve Adil Yargılanma Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 23, S.1.

Sezin Aktepe Artık, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2013.

Sibel İnceoğlu vd., *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, Beta Yayınları, 3. bs. İstanbul-2013.

Sibel İneoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi- 4, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi- 2018.

Şafak Ural, *Diyalektik Düşünce ve Mantık*, Felsefe Arkivi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul-1991.

Şükrü Karatepe, *Türk Anayasa Hukuku*, Savaş Kitapevi, 2.bs., 2018.

Tülin Tuğça Duman, *Özel Hukukta Adil Yargılanma Hakkı*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.10, S.20.

Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, 1. bs. İletişim yayınları- 2000, İstanbul.

Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, Seçkin,13.bs., Ankara-2019.

Zehra Yavuz, *Silahların Eşitliği İlkesine İlişkin AİHM Kararları ve İç Hukukumuzda ki Dönüştürücü Etkileri*, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler E. Kamu Hukuku A. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul- 2009.

MAHKEME KARARLARI

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

- AİHM, *Boulois/Lüksemburg*, Başvuru no: 37575/04, KT: 03.04.2012,
AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, Başvuru no: 4451/70, KT: 21.02.1975,
AİHM, *Delcourt/ Belçika*, Başvuru no: 2689/63, KT: 17.01.1970
AİHM, *Frydlender v. Fransa*, Başvuru no: 30979/96, KT: 27.06.2000
AİHM, *H v. ve Belçika*, Başvuru no: 8950/80, KT: 30.11.1987
AİHM, *Powell ve Rayner ve Birleşik Krallık*, Başvuru no. 9319/81, KT: 21.02.1990
AİHM, *König v. Almanya*, Başvuru no: 6232/73, KT: 10.03.1980
AİHM, *Ringelsen v. Avusturya*, Başvuru no: 2614/65, KT: 23.06.1973
AİHM, *Hornsby v. Yunanistan*, Başvuru No: 18357/91, KT: 19/3/1997
AİHM, *Engel ve Diğerleri v. Hollanda*, Başvuru no: 5100/71; 5101/71; 5102/71, KT: 08.06.1976
AİHM, *Ruiz Mateos v İspanya*, Başvuru no: 12952/87, KT: 23.06.1993
AİHM, *Vermeulen v Belçika*, Başvuru no: 19075/91, KT: 20.02.1996
AİHM, *Barbera, Messeque ve Jabardo v İspanya*, Başvuru no: 10590/83, KT: 06.12.1988
AİHM, *Cevat Soysal v Türkiye*, Başvuru no: 17362/03, KT: 23.09.2014
AİHM, *Niderost ve Huber v İsviçre*, Başvuru no: 18990/91, KT: 18.02.1997
AİHM, *A.S v Finlandiya*, Başvuru no: 40156/07, KT: 28.12.2010
AİHM, *Moiseyev/Rusya*, Başvuru no: 62936/00, KT: 06.04.2009
AİHM, *Akbal/Türkiye*, Başvuru no: 43190/05, KT: 10.01.2018
AİHM, *Miran v Türkiye*, Başvuru no: 43980/04, KT: 21.04.2009
AİHM, *McGinley ve Egan v Birleşik Krallık*, Başvuru no: 21825/93, 23414/94, KT: 09.06.1998
AİHM, *Rowe ve Davis v Birleşik Krallık*, Başvuru No: 28901/95, KT: 16.02.2000

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

- AYM, Nkt Teknoloji Dağıtım Ticaret Ltd. Şti, Başvuru no: 2018/26844
AYM, *Norm Denetimi*, E.1992/8, K.1992/36, KT: 16.06.1992, RGT: 06.10.1992-21367
AYM, Nevruz Bozkurt Başvurusu, Başvuru no: 2013/664
AYM, 25 Mayıs 1976 Tarih ve E.1976/1, K.1976/28 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 14

- AYM, *Kırmızı Gıda*, Başvuru no: 2013/2370, KT: 11.12.2014
- AYM, *Arzu Ekici Tirek*, Başvuru no: 2014/13947, KT: 05.10.2017
- AYM, *Faik Gümüş*, Başvuru no: 2012/603, KT: 20.02.2014
- AYM, *Tahir Gökatalay*, Başvuru no: 2013/1780, KT: 20.03.2014
- AYM, *Yankı Bağcıoğlu vd.* Başvuru no: 2014/253, 09. 01. 2015
- AYM, *Emsan Öner*, Başvuru no: 2013/1504, KT: 03.02.2016
- AYM, *Muhittin Kaya vd.* Başvuru no: 2013/1213, KT: 04.12.2013
- AYM, *Bekir Cem Cerrahoğlu*, Başvuru no: 2014/12380, KT: 08.11.2017
- AYM, *Orhan Tekkaya* , Başvuru no: 2012/775, KT: 06.05.2015

Kırsal Kalkınma İçin Arıcılığın Önemi: Refahiye Örneği

Mustafa Şeref AKIN¹

Aysun YILANCI²

ÖZ

Bu makale Erzincan Refahiye ilçesinde bal üretiminde meydana gelen artışı, arıcıların karşılaştıkları zorlukları ve bal üretimindeki artışın ilçedeki sosyoekonomik yapıya yansımaları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Makalede nitel araştırma yöntemi olan etnografi kullanılmıştır. Refahiye ilçesinde mevcut olan arıcılık faaliyetinin durumu hakkında arıcılıkla uğraşan 14 kişi ile etnografik görüşme yapılmıştır. Refahiye ilçesinde arıcılık potansiyeli yüksektir. Görüşmeler sonucu arıcılığın tercih edilme sebepleri olarak Refahiye ilçesinin arıcılık için coğrafi olarak uygun bir bölge olması, ek gelir elde edilebilmesi, az iş gücü gerektirmesi, fazla sermaye gerektirmemesi gibi faktörler sıralanmıştır. Arıcılıkta karşılaşılan sorunlara ise arı hastalıklarını, konaklama sorununu, yabani hayvan saldırısını, pazarlama ve tanıtım yetersizliğini işaret etmişlerdir. Arıcılığın kurumsallaşmaması, markalaşmadan ürün standartlaşmasına kadar gelişmeyi engellemektedir. İlçede mevcut olan arıcılık potansiyelinin desteklenmesi halinde kırsal kalkınmada önemli bir yer tutacağı gözlenmiştir. Devletin yatırım kaynaklarını bu engelleri aşmaya yönelik aktarmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırsal, Refahiye, arıcılık, sermaye, ek gelir, kamu yatırımları

The Importance of Beekeeping for Rural Development: Refahiye Example

ABSTRACT

This article aims to evaluate the reflection of the increase, restrictions and the socio-economic impact in honey production in Refahiye. Ethnography, which is a qualitative research method, was used in the article. Ethnographic interviews were conducted with 14 people engaged in beekeeping. Beekeeping potential is high in Refahiye district. Beekeepers prefer due to being a geographically suitable region for beekeeping, having an additional income, requiring less labor, and not demanding much capital. The problems encountered in beekeeping are bee diseases, accommodation problems, wild animal attacks, lack of marketing and promotion. The lack of institutionalization of beekeeping prevents development from branding to standardization. It has been observed that if the district's existing beekeeping potential is supported, it will have an essential source in rural development. It is emphasized the importance of the state's transfer of investment resources to overcome these obstacles.

Key Words: Rural, Refahiye, beekeeping, capital, supplementary income, public investment

¹ Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İBBF, mustafa.akin@erzincan.edu.tr, ORCID 0000-0002-1850-9118

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İBBF, aysu24n@gmail.com, ORCID 0000-0001-7924-

1.GİRİŞ

Kırsal kalkınma için önemli olan arıcılık faaliyeti, sağlıklı beslenme ve doğa içinde önemli olan tarımsal bir faaliyettir (Semerci, 2017). Arılardan balın yanı sıra propolis, arı sütü, arı zehri gibi elde edilen ikincil ürünler de sağlıklı ve dengeli beslenmede önemli bir yer tutmaktadır. Arıcılık faaliyetinin yapılması doğal koşullara bağlılık göstermektedir. Refahiye ilçesi de arıcılık için uygun doğal koşullara sahip bir bölgedir dolayısıyla son yıllarda bal üretiminde ciddi bir artış meydana gelmiştir (Tablo 1) . Doğu'daki her ilçe gibi, Refahiye ilçesi de çok yüksek göç vermektedir. Arıcılık faaliyeti, ilçenin daha fazla göç vermesine engel olacak bir ekonomik faaliyet olması potansiyeline sahiptir.

Tablo 1: Refahiye İlçesinde Yıllara Göre Kovan Sayısı ve Bal Üretimi

Yıllar	Kovan	Bal Üretimi(Ton)
2016	19000	275
2017	19000	275
2018	20185	312
2019	19500	301

Kaynak: İl Tarım Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Türkiye’de iç göç, kentlerde ve kırsal alanlarda sosyal ve ekonomik değişime sebep olan yapısıyla uzun süredir Türkiye gerçeği olarak varlığını korumaktadır. Göç olgusu çok ağırlıklı olarak göç edilen şehirlerde araştırma konusu olmaktadır, göç veren şehir durumu az araştırılmıştır. Göç veren yerlerde, ekonomik ve sosyal gelişmeye ket vurulması ve nüfus azalması birbirini destekleyen bir kısır döngü oluşturmuştur. Geçmiş çok canlı Erzincan Refahiye ilçesinde zamanla başka kentlere olan göçle beraber sosyo-ekonomik olarak durgunlaşmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki ilçeler devlet memurları, askeri birlikler gibi topluluklar mevcut olmasa nüfusları bucak ile köy arasındaki bir noktaya inecektir.

Nüfusu 11593 olan Refahiye ilçesinde 2360 öğrenci ve 900 devlet personeli ve aileleri bulunmaktadır. İlçede nüfusun bu kesiminin çoğunluğunu başka şehirlerden eğitim, tayin, sebebiyle gelen kişiler oluşturmaktadır. Refahiye ilçesinde en yüksek nüfus miktarı, 1975 tarihinde 38437 olarak görülmüştür. 1975 tarihinden itibaren nüfus miktarı daima azalış göstererek günümüze gelmiştir. 1965 yılında 36.011 kişi olan nüfus %68 oranında azalarak 2019 tarihinde 11593 kişi olmuştur (Tablo 2). 1965’de Türkiye nüfusu (yaklaşık) 30 milyondan 2020 yılında 83 milyona yükseldiği göz önünde bulunursa, esasında Refahiye’nin olması gereken nüfusu 100 bin kişidir (TÜİK, 2020). Aksine Refahiye’nin nüfusu yaklaşık %10’a (!) düşmüştür.

Tablo 2: Refahiye’de Yıllara Göre Nüfus Gelişimi

YILLAR	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2010	2019
TOPLAM	36.011	36.317	38437	32678	30247	21977	15987	10569	11593
İLÇE MERKEZİ	1978	5455	6570	7538	8241	6996	6034	3730	3868
KÖYLER	34033	30862	31867	25140	22006	14981	9953	6839	7725

Kaynak: <https://www.webcitation.org/6BtyAQfBA>

Nüfus miktarının azalmasıyla beraber ilçe sosyo-ekonomik yapı olarak da değişime uğramıştır. Bu erime sadece talep olarak değil, üretim ağlarını da çökertmiştir. Ayrıca, bu çalışmada nüfusun

azalmasıyla beraber sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen erimenin önlenmesi için yapılması gerekenlere dair öneriler de sunulmuştur.

Araştırma sahamızı oluşturan Refahiye ilçesi coğrafi koşulları ve bitki örtüsünün çeşitli olmasından dolayı arıcılık için uygun bir coğrafi alandır. Son zamanlarda ilçede ciddi oranda tarım ve hayvancılıkta azalma yaşanırken arıcılık faaliyeti artış göstermiştir. Bu makale ilçedeki arıcılığın sosyoekonomik olarak değerlendirilmesinin yapılmasının yanı sıra arıcıların karşılaştıkları mevcut problemlerin belirlenmesi ve bu problemler için çözüm önerilerinin geliştirilmesi, kırsal kesimin kalkınması bakımından önemlidir.

2. LİTERATÜR

Arıcılık faaliyeti, gelişmiş ülkelerde çoğunlukla geleneksel bir uğraş olarak görülmekteyken, Türkiye’de ise arıcılık faaliyeti genellikle kazanç kapısı, ek iş ve maddi olarak yaşamı idame ettirmeye yarayan bir faaliyettir. Uzakdoğu, Güney ve Orta Amerika, Afrika ülkelerinde ise önemli bir dış gelir kaynağıdır. Kanada, Japonya, ABD gibi ülkelerde ise çoğunlukla seralarda bitkisel tozlaşmaya olumlu katkı sağlayan bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir (İlgar, 2018).

Türkiye’de mevcut kovan varlığı 1970’li yıllarda 2 milyon civarındayken zamanla bu rakam artmıştır ve kilometrekareye düşen arılı kovan sayısı oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Kovan sayısındaki artışla doğru orantılı olarak toplam bal üretim miktarı artsa da verimlilik olarak değerlendirilen kovan başına bal üretimi yaklaşık olarak 15-17 kg aralığında kalmıştır. Günümüzde arıcılıkta söz sahibi olan ülkeler, 1960’lı tarihlerden itibaren birim alandan daha çok ve etkin yararlanmak amacıyla kovan varlığını sabit tutma veya azaltma yolunu tercih ederek kovan başına ortalama verimi artırmaya çalışmaktadırlar. Bununla beraber gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kovan artışı süregelmiş, ancak bu artışlar verimliliğe olumlu olarak yansımamıştır (Kanakan & Erkan, 2020).

Türkiye’nin 2020 yılında toplam kovan sayısı bir önceki yıla göre %0,6 oranında artış göstererek 8,1 milyon civarında gerçekleşmiştir. Ancak aynı yıl bal üretimi, bir önceki yıla oranla %4,8 azalarak 104 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, dünya kovan sayısına bakıldığında Türkiye 8,1 milyon kovan sayısı ile 2019 tarihinde dünyada üçüncü sırada yer almaktadır. Kovan sayısında lider konumda olan Hindistan’ın kovan başına bal verimi 5,5 kg iken, kovan sırasında dünyada ikinci sırada yer alan Çin’in kovan başına bal verimi 48,9 kg, üçüncü sırada yer alan Türkiye’nin ise kovan başına bal verimi 14,0 kg olarak gerçekleşmiştir. Dünya kovan lideri olan Hindistan, dünya bal üretiminde ise 8.sırada yer almaktadır. Bu sözler doğrultusunda Hindistan’da kovan sayısının yüksek olmasına rağmen bal üretiminin düşük olması, kovan başına bal veriminin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de de bir önceki yıla göre kovan sayısında artış olmasına rağmen bal üretiminin düştüğü göz önünde bulundurulduğunda arıcılık faaliyetinde karşılaşılan bazı sorunların bal veriminin düşük kalmasına ve mevcut arıcılık potansiyelinden istenilen düzeyde faydalanamamaya yol açtığı söylenebilir (Burucu, Ürün Raporu Arıcılık, 2021).

Erzincan ilinin arıcılık için uygun şartlara sahip olmasından dolayı hemen hemen bütün ilçelerinde arıcılık faaliyetinde bulunmaktadır. Refahiye ilçesi, ilde arıcılığın yoğun olarak yapıldığı ilçelerin başında gelmektedir (Tablo 3). Özellikle Refahiye ilçe merkezinin güneydoğusunda (Doğandere Nahiyesi ve çevresi), güneybatısı (Gümüşakar nahiyesi ve çevresinde) ve kuzeybatı kesimleri (Kızılıniş çayı vadisinde ve Çatalçam nahiyesi)’nde arıcılık faaliyeti sürdürülmektedir. Söz konusu alanların dışında, Refahiye ilçesinin hemen her köyünde ve ilçe merkezinde en az bir kişi arıcılık faaliyeti ile uğraşmaktadır (Şahin & Gök, 2004).

Tablo 3: Erzincan İlinde İlçelere Göre Bal Üretimi ve Kovan Sayısı (2018)

İlçeler	Kovan(Adet)	Bal Üretimi(Ton)
Merkez	20945	314,2
Refahiye	20185	312,0
Kemah	16920	262,4
Tercan	12775	204,4
İliç	8145	129,8
Üzümlü	5784	92,5
Kemaliye	5969	89,5
Çayırılı	3820	57,4
Otlukbeli	3474	55,2
Toplam	98017	1517,4

Kaynak: (Karaman, 2019)

Arılar, bitkilerden sağlamış oldukları tozlaşma ile tarımsal üretimde ve doğal dengede hayati öneme sahiptir. Arıcılığın tarımsal faaliyette ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasında kırsal nüfusa sağladığı istihdam, sağlıklı beslenme ve gelir imkânı da etkili olmaktadır. (Burucu & Gülse Bal , 2017)

Türkiye’de arıcılık faaliyetinin, hayvancılığın diğer alt sektörlerine göre sahip olduğu birtakım avantajlar mevcuttur. Bu avantajlar; arıcılıktan elde edilen ürünlerin diğer hayvansal ürünlere göre muhafaza edilmesi ve depolanmasının kolay olması, arıcılık faaliyetinin toprağa ve araziye bağımlı olmaması, düşük sermaye ile işletme kurulabilmesi ve kırsal kesimde arıcılık faaliyeti ile uğraşan ailelere çok fazla maliyete katlanmadan gelir sağlaması şeklinde sıralanabilir (Çevrimli & Sakarya, 2019).

Arıcılık faaliyetinde bulunan kişiler bir takım zorluklar ve sorunlar ile karşılaşmaktadır. Genel olarak bu sorunların başında; kışlama kayıpları, arı hastalıkları, olumsuz iklim koşulları, teknik donanım eksikliği gelmektedir. İnsanoğlunun elinden olumsuz iklim koşullarında pek fazla bir şey gelmez bundan dolayı iklimi uygun yerlere göç etmek gereklidir. Ayrıca bal arılarının kışlamasının yapılması teknik arıcılık içinde önemli bir faktördür. Üniversitelerden ve Tarım İl ve İlçe Müdürlüklerinden teknik destek alınması zararlılarla ve hastalıklar ile mücadelede önemli yer tutmaktadır (Uzundumlu, Aksoy, & Işık, 2011).

Arıcılığın, özen, düzenli kontrol, seyahat ve bilgi gerektiren bir faaliyet olmasının yanı sıra, arıcıların bal üretiminden kazanacakları gelirin sadece yılın belirli bir döneminde elde edilmesi, kısım kısım nakte dönüşmesi ve ürün bazında özelleşmiş büyük kapasiteli işletmelerin kurulmaması, arıcılığın ana gelir kaynağı olarak yapılamamasına sebep olmaktadır. Çeşitli bölge ve illerde yapılmış mevcut çalışmalar sonucu arıcılık faaliyetinin genellikle hobi amaçlı ve ek gelir kaynağı olarak yapıldığı görülmüştür. Örneğin; Güneydoğu Anadolu’da arıcılık faaliyetinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir çalışmaya katılan arıcıların %24,5 ‘i arıcılık dışında tarla-bahçe

tarımı ile uğraşırken %14,8'i diğer hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmaktadır. (Karahan & Özmen Özbakır , 2020). Uludere ilçesinde yapılan bir çalışmada ise yaşamını arıcılıktan elde ettikleri ürünlerle karşılayanların yani arıcılığı ana gelir kaynağı olarak görenlerin oranı çalışmaya katılanların %76'sıdır. Arıcılığı ek gelir elde etmek için yapan kişilerin % 64'ünü memur, % 36'sını ise farklı meslek gruplarından kişiler oluşturmaktadır (Kutlu, 2019) . Kırşehir ilinde 118 arıcıyla yapılan bir çalışmada ise bölgede bulunan hem yerli hem de gezgin arı yetiştiricilerinin % 57'si arıcılığı ek gelir kaynağı görmekteyken, %17'si arıcılığı ana gelir kaynağı olarak büyük ölçekte yapmaktadır. Ayrıca ankete katılan arıcıların % 26'sı emekli kişilerden oluşmaktadır (Tunca & Çimrin, 2012). Düzce ili Yığılca ilçesinde yapılan bir çalışmaya katılan arıcılardan %97,2'si arıcılığı ek gelir kaynağı olarak yaptıklarını; sadece %2,8'inin arıcılığı ana gelir kaynağı olarak gördükleri tespit edilmiştir (Kekeçoğlu & Rasgele, 2013).

Arıcılık faaliyetinde bulunan üreticilerin karşılaşmış oldukları sorunların başında pazarlama sorunu gelmektedir. Balın hak ettiği değerden alıcı bulamaması, piyasaya dış kaynaklı ürünlerin kontrolsüz olarak girmesi, ürünlerin doğallığı hakkında tereddütler, kooperatiflerin pazar payını düşürmesi ve fiyat belirsizliği gibi sorunlar üreticilerin pazarlamada karşılaştıkları sorunlara örnek olarak gösterilebilir. Tanıtım yetersizliği ve bal fiyatlarının serbest piyasa koşullarında oluşturulmaması üreticinin temel problemlerini oluşturmuştur. Üreticilerin bu sorunları çözebilmeleri için birlik olmaları ve örgütlenmeyi sağlamaları önemlidir (Seven & Akkılıç , 2005).

Türkiye'de arıcılık bilinçsiz olarak atadan kalma yöntem ile yapılmaktadır. Arıcılık işi ile uğraşan kişiler arıcıların teorik ve pratik olarak eğitilmelerinin gerekli olduğunu kendileri de ifade etmişlerdir. Eğitimler sonucu bir üretici, 20 kg olan bal üretiminin 50 kg kadar çıktığını örnek vererek arıcılığın bilinçli yapılmasının ve eğitimin önemini vurgulamışlardır (Kekeçoğlu, Gürcan, & SOYSAL, 2007).

Arı sağlığı konusunda mevcut olan en önemli sorunun *varroa* olduğu bilinmektedir. Arıcılar *varroa* konusunda uzman kişilerden destek alınması gerektiğini belirtmişlerdir. (Kekeçoğlu, Gürcan, & Soysal, 2007). Zararlılar ve arı hastalıkları sebebiyle meydana gelen kayıpların en aza indirilmesi sebebiyle yapılacak bilimsel çalışmalardan elde edilecek veriler sonucunda gerekli önlemlerin alınması, sorunlara çözüm bulunması; üretimin artırılması ve ülke arıcılığının geliştirilmesine ilişkin çalışmaları daha da anlamlı kılmaktadır (Balkaya, Kaplan, Güven, & Avcıoğlu, 2016).

Sivas ilinde bal üreticileri ile yapılan bir çalışmadan elde edilen bilgilere göre, iklim şartlarının elverişli olması arıcılık faaliyetinden elde edilen ürünün verimini etkilemektedir. Dolayısıyla iklim şartlarının elverişli olduğu dönemlerde arıcılık faaliyetlerinden elde edilen ürün miktarında artış olurken, iklim şartlarının elverişsiz olduğu dönemlerde ise ürün miktarında azalmalar meydana gelmektedir. Üreticiler, özellikle rüzgâr ve yağış faktörü gibi iklim elemanlarının ürünün verimi üzerinde etkisi olduğunu belirtmektedir. Elde edilen bulgulara göre bitki örtüsünü etkilediğinden dolayı yağışın fazla olduğu dönemlerde ürünün verimi artarken, yağışın az olduğu dönemlerde ise ürünün verimi azalmaktadır. Yine yağışın türü, ürünün verimi üzerinde etkili olan bir diğer unsurdur. Özellikle dolu yağışının etkili olduğu dönemlerde; dolu yağışının gerek bitki örtüsünü tahrip etmesi gerekse arılara zarar vermesinden dolayı üretim düşmektedir. Ayrıca arıcılık yapılan bölgede etkili olan kuvvetli rüzgârlardan da bitki örtüsü ve arılar olumsuz etkilenmektedirler (Koç, Ergün, & Kartal, 2020).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu makalede nitel araştırma yöntemi olan etnografi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda sorulan sorular ile olgu ve olaylara ilişkin derin analizler yapılabilmektedir. Araştırmacı olgu ve olaylardaki gerçeklerden bulguları analiz etmeye, yorumlamaya ve anlamlandırmaya çalışır

(Baltacı, 2019). Bu makalede Refahiye’de arıcılığın sosyoekonomik yapısını, karşılaşılan sorunları, arıcılık faaliyetinin niteliklerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur.

Örnekleme sayısı mülakatlarda alınan cevap benzerlik (kalıp, örgü) oluşturuncaya kadar devam eder. Etnografik araştırmalar istatistik üretmemektedir (Nielsen, 2020: 1; Faulkner, 2003). Ankette gibi yapılması gereken n sayıda katılımcı yoktur. Katılımcılarla uzun görüşmeler yapılarak, konunun derinine inilir. Kullanıcıların hikayelerinden kalıplar ortaya çıkıncı kadar mülakat serisine devam edilir. Etnografik derinlemesine mülakatta kişinin davranışlarının ardındaki sebep-sonuç ilişkileri yakalanmaktadır. Halbuki anket çalışmaları hızlı bir şekilde standart sorulara çoklu şıklı cevaplar verilerek belirli bir sayıda cevaplayıcı sayısına ulaşılmaktadır. Sonucunda da korelasyon vermekte ve yüzeysel kalmaktadır (Christensen vd., 2016). Ancak etnografik mülakatlarda sorular konuşmacının verdiği cevap üzerine şekillenir. Amaç konuşmacının motivasyonunu ve faaliyetlerinin ardındaki sosyal, duygusal, bilişsel ve kültürel sebepler ortaya konmaktadır. Bilimsel araştırmalarda 10 kullanıcının sorunların %75’ini yüzeye çıkardıkları görülmekte ancak sayıyı arttırmak edinilen bilgiyi yükseltmemektedir (Nielsen, 2020: 1; Faulkner, 2003). Kullanıcı ifadeleri italik şeklinde ve kullanıcı numarasıyla yazılmaktadır.

Araştırmanın materyalini Erzincan Refahiye ilçesinde arıcılık faaliyeti ile uğraşan 14 kişi oluşturmuştur. Arıcılarla yapılan görüşmeler sonucunda birbirini destekleyen cevaplar geldiği zaman bu görüşmeler bırakılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4: Katılımcıların Yaş, Cinsiyet ve Meslekleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Meslek
A1	53	Erkek	İmam
A2	61	Erkek	Emekli
A3	58	Erkek	Emekli
A4	49	Erkek	Esnaf
A5	56	Erkek	Öğretmen
A6	51	Erkek	Emekli
A7	54	Erkek	Öğretmen
A8	45	Erkek	Memur
A9	49	Erkek	Esnaf
A10	60	Erkek	Emekli
A11	45	Erkek	Esnaf
A12	48	Erkek	Emekli
A13	63	Erkek	Emekli
A14	67	Erkek	Emekli

4. BULGULAR

4.1 TERCİH EDİLME SEBEBİ

Refahiye'deki aracılık faaliyetlerinin yoğunlaşmasının sebepleri **doğa koşulları, geleneksel uğraş olması, sosyal ortam, doğaya katkı, sermaye, hobi ve gelirdir.**

Refahiye ilçesi aracılık için uygun doğal koşullara sahiptir: İlçemiz 1580 rakamında olup aracılık için elverişli bir konuma sahiptir (A3). Bizim yöremizde kekik, geven çiçeği bol olduğundan dolayı yöremizin balı kaliteli oluyor (A2).

Arıcılık faaliyeti ilçede gelenek haline gelmiştir: Refahiye'de arıcılık faaliyeti genellikle gelenek görenek şeklinde çok hızlı bir şekilde yayılmıştır (A1). Refahiye'de arıcılık çok eski yıllardan itibaren yapılmaktadır. Gelenek haline gelen bu arıcılığın yayılmasında büyüklerimizin etkisi çoktur (A2). **Ailesi arıcılıkla uğraşan kişiler, ailelerinden sonra da arıcılık faaliyetini devam ettirmişlerdir:** Babamdan görerek arıcılığa başladım (A5). Dededen toruna aktarılan, 'Gelenekten geleceğe' dayanağıyla 70 yılının öncesine dayanan ve 1995 yılından itibaren ise aktif olarak sürdürmekte olduğumuz arıcılığa başladık. Büyüklerimizden görerek kendim öğrendim (A6).

İlçede arıcılığın yeni dönemde yayılmasında insanların birbirini teşvik etmesi etkili olmuştur: Ben şimdi size Refahiye'yi ben arıcı yaptım desem inanın abartmış olmam arıcılığı hem yaygınlaştırdım, hem de ticaretini yaptım (A3). Şahsım adına onlarca kardeşimi teşvik edip bal üretimine başlattım, başlatmaya da devam edeceğim (A1).

Arıcılık faaliyetinin son zamanlarda insan ve doğa için öneminin artması arıcılığın artış göstermesinde etkili olmuştur: Günümüzde arı ve arı ürünlerinin insan sağlığı ve beslenmesinde faydalarının tüketiciler tarafından farkına varılması sonucunda yoğun arz ve talebin oluşmasıyla doğal olarak arı ürünlerine talepte artış oluşmuştur. Günümüz şartlarında çoğalan hastalıklar, sanayi ürünlerinden ziyade doğal ürünler tüketme ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Basın yayın ve televizyon programları ve sosyal medya paylaşımları ile arıcılık ilçemizde yayılmıştır (A4). Yaptığım işten hem mutlu oluyorum hem de sağlıklı bir ürün olan bal elde ediyorum. Ayrıca arılar sadece bal üretmezler. Propolis, arı zehri, bal mumu gibi çok değerli ürünleri de insanların hizmetine sunarlar. Böyle şifalı bir ürünün üretimine katkıda bulunmak beni inanılmaz onurlandırıyor (A10).

Arıcılığın az sermaye ile yapılabilmesi ve kazancının iyi olması insanları arıcılığa yönlendirmiştir: Refahiye'de insanlar ticaret olarak bal satışını görmüşler ve para kazanarak birikim elde etmeye başlamaları bal ticaretini Refahiye'de yaygınlaştırmıştır (A13). Bal üretiminin büyük bir getiri olduğunu görenler Refahiye'nin iklim ve coğrafi şartlarının da uygun olması nedeniyle arıcılığı yaygınlaştırmaya başladılar (A7). **İlçenin temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın son zamanlarda maliyetinin artması da kişileri maliyeti daha az olan arıcılık faaliyetine yöneltmiştir:** Hayvancılığın eskiye oranla maliyeti arttığından dolayı insanların gideri daha az olan arıcılığa yöneldiğini düşünüyorum (A9). **Arıcılık işi olmayanlara da gelir ve iş olanakları sağlamaktadır:** Ayrıca hâlihazırda işi olanlar için çok iyi bir ek

gelirken işi olmayanlar içinde az birikimle yapılacak güzel bir gelir kaynağı olması insanları bu üretime teşvik etmiştir. En çok insanların birbirinin arıcılık sayesinde elde ettiği birikimleri görmesi arıcılık mesleğini cazip kılmıştır (A5).

Hobi olarak yapılmaktadır: Arıcılık mesleğinin doğa ile iç içe olması, doğada olmaktan hoşlanmam ve stresi azaltmak için de güzel bir uğraş olduğundan dolayı arıcılığı tercih ettim (A14) . Memur olduğum için hafta sonlarım genelde boş oluyordu. Ben de hem vaktimi değerlendirerek hem de sağlıklı bir ürün olduğu için bu üretimi tercih ettim (A5).

Arıcılığın teşvik edilmesi, arıcılık ile uğraşan kişi sayısının artmasında etkili olmuştur: Son zamanlarda Refahiye’de üretimin artmasında en önemli faktörün kooperatiflerin ve devlet teşvik kredilerinin insanlara cazip gelmesinin olduğunu düşünüyorum (A9). Refahiye’de arıcılık 1970 tarihlerinden sonra gelişme göstermiş şuan ise Refahiye tarihi için zirvede olan bir üretimdir. Arıların gezginci arı olması ve devletin verdiği eğitimin arıcılığın yayılmasında etkili olduğunu düşünüyorum (A10).

4.2 ARICILIKTA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

4.2.1 PAZARLAMA SORUNU

Üretilen balların pazarlanması eş, dost ve yakın çevreye yapılmaktadır: Çevremdeki insanlara ürettiğim balları sattım (A10). Daimi müşterilerim vardır. Bu müşterileri nereden bulduğumu söyleyecek olursam bazı müşterilerim hem kendi köyümüzün insanları hem de hemşehri oldukları için daimi müşterim olmuşlardır (A11) . **Bal satışı daha çok yerli piyasaya yapılmakta, ihracatına başlanmamıştır:** İlçemde olanlardan çok İstanbul’da olan tanıdıklarım ve onların önerdikleri ballarımı alıyorlar (A5).

Bal üretimi iklime bağlılık gösterdiği için üretimden önce sipariş alamadıklarını belirtmişlerdir. Bahardan sipariş veren müşterilerim var ama hiçbirine kesin söz vermiyorum çünkü bizim üretimimiz iklime bağlı. Bundan dolayı ileri dönük siparişleri çok tercih etmedim (A5) .

Satılmayan balları kooperatif aracılığıyla satmak istedikleri ancak piyasa fiyatının çok altında almasından dolayı kazanç sağlayamadıklarından bahsetmişlerdir: Refahiye’de Tarım Kredi Kooperatifi’nin bal paketleme tesisi olup üyelerinin balını kendi belirledikleri fiyattan almaktadırlar. Alınan balı kendi tesislerinde işleyerek daha yüksek fiyattan tüketiciye ulaştırmaktadırlar (A3) . Kooperatifi organik üreticilerin bal satışındaki pazar payını düşürmesi şeklinde yorumlayabilirim (A6). Tarım kredi kooperatifi ise arıcıları zarara uğratmaktan başka bir şey yapmıyor üreticinin 50 TL’lik balını 20 TL’ye almaktadır (A10). **Kooperatif’in balları piyasa fiyatının altında alması pazarlama sorunu yaşayan üreticilerin balı katkılı yapmasına sebep gösterilmiştir:** İlçemizde arıcılık işi ile uğraşanların karşılaşmış oldukları en büyük problem pazarlama problemidir. İlçede bulunan tarım kredi kooperatifi arıcıların ürettiği olduğu balları maalesef düşük fiyattan satın alıyor. Her arıcıda kendi ürettiği balı pazarlama imkânı bulamıyor. Bu sebeple ballarını kooperatife düşük fiyattan vermek durumunda kalıyor. Böyle olunca da birçok arıcı daha fazla kazanabilmek için bala katkı yapıyor bu da balın kalitesinin düşmesine sebep oluyor (A7).

Kendi imkânlarıyla pazarlayanlar paralarını temin etmede sorun yaşamışlardır: *İstanbul'a bal satmaya gittiğimde daha sonra paramı teslim etmesi karşılığında birine balı satmışım. Refahiye'ye geri döndüğümde satın alan kişiye ulaşamadım ve paramı teslim alamadım. O günden sonra da tanımadıklarıma bal satmıyorum (A14). Genellikle paranın tahsilinde zorluk yaşıyoruz. Balı, herkese güvenip satamıyoruz (A13). Büyükşehirlere sattığımız balların tahsilatını yapmak biraz zaman gerektiriyor. Bazen alacağımız miktarı temin edemediğimiz zamanlar oluyor. Bundan dolayı ballarımızı güvendiğimiz insanlara satmayı tercih ediyoruz (A12).*

Tüketicinin bal kalitesine yönelik yanlış bilgisinden dolayı sorunlar yaşanmıştır: *Balımız ham bal ve çiçek balı olduğundan donma sorunu en büyük sorunlarımızdan biridir. Müşteri bu durumu olumsuz olarak görüyor. Diğer bir sorun ise balın fiziki renk görünümü olayıdır. Açık renkli ballar kullanılmıyormuş, şeker oranı yüksek bulunuyormuş. Oysaki gerçek bal donan ve altın sarısı renginde olan ballardır (A3). Pazarlamada şöyle bir zorluk ile karşılaştım. Süzme bal verdiğim bir müşteri bana balın şekerlendiğini söyleyerek iade etmişti. Ben şekerlenmediğini ne kadar anlatsam da anlamadı (A11).*

4.2.2 KOVAN KONAKLAMA SORUNU

Arıcıların karşılaştığı temel sorunlar arasında konaklama sorunu yer almaktadır. Arı kovanlarını şehrin dışında bir yere koymak zorunda olanlar elektrik, güvenlik, yer bulma gibi çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar: *Evlere yakın arı koyduğumuzda da civardaki komşular rahatsız olmaktadır. Oysaki biz güvenlik, su, elektrik gibi sebeplerden evlerimize yakın yerlere koymak istiyoruz. Uzak mesafede ise hırsızlık sorunu ile karşılaşılabilir. Bana göre arıcıların en büyük sorunu konaklama sorunudur (A14). Gezici arıcılıkta yer sorunu çok yaşanır. Babamla birlikte arıları bir köye götürdük. Arıları kamyonla indirdik. Babam kamyonla birlikte Refahiye'ye döndü. Ben yalnız kaldım kovanların kapağını açmadım, çadırı bile kurmadım. Kendime boş kovanlardan baraka yaptım. Gece köylüler silahla ateş etmeye başladılar. Yabancı olmadığımı beyan edince bir şey demediler. Yani arıcılıkta yer sorunu hep sıkıntı olmuştur (A9).* **Arı kovanlarının dolu ve yağışlardan etkilenmeler:** *Kışın arıları taşıma sürecinde yer bulma sorunu ile karşılaşmaktadır. Bir sene dolu ve aşırı yağmur yağmasından dolayı arılarımızı sel götürmüştü (A14). Arıların kışı geçirmesi için yapılan kışlama faaliyetinde de yer bulma sorunları gözükmektedir. Refahiye bölgesi kış şartlarının ağır seyretmesi sebebiyle gezginci arıcılık yapmak zorunda kalmamız yani arılarımızı kışlatmak için daha sıcak bölgelere götürmemiz şarttır. Bu sebeple arılarımızı kışlatacağımız yer her zaman sorun olmuştur (A6). Kışlamak için çeşitli il ve ilçelere arıları götürürüz. Ancak bu noktada şöyle bir zorlukla karşılaşılıyor. Bizim gittiğimiz yerlerde konaklamamız çok zordur bundan dolayı gittiğimiz yerlerde arılara sahip çıkacak yardımcı olacak birilerini bulmamız gerekmektedir (A12).*

4.2.3 ARI HASTALIKLARI VE YABANI HAYVANLARLA MÜCADELE

Arıcıların karşılaştığı temel sorunlar arasında arı hastalıkları ve yabancı hayvanlar ile mücadele önemli bir yer tutmaktadır. *Eski dönemlerde arılar kışı geçirsin diye içi kapalı bir mekâna koyar ilkbaharda tekrar bahçemize çıkarırdık. Bir gün sadece 2 kovan arım kaldığını gördüm. Şok olmuştum. Diğerleri ölmüştü. Sebebini araştırdığımda varroa denen haşaraların öldürdüğünü öğrendim. Tavsiye edilen ilaçları kullanarak önüne geçmeye çalıştık. Hâlâ günümüzde bu hastalıkla arıcılar mücadele etmektedir (A10).* **Arı hastalıkları ile yeteri kadar mücadele edilmediği belirtilmiştir:** *Arı hastalığı olarak bilinen Varrova, Avrupa Yavru Çürüklüğü, Nösema Hastalıkları ile ilgili çevremdeki diğer arıcıların yeterince mücadele etmemesi karşılaştığım bir zorluktur (A5).* **Tarımsal faaliyette kullanılan kimyasal ilaçların arı**

kolonilerinde azalmaya yol açtığı görülmüştür: Ayrıca tarımsal ilaçlamadan dolayı arıların kimyasal ilaçlardan etkilendikleri için koloni sayıları azalma göstermektedir (A5). **Yabani hayvanların arı kovanlarına büyük zarar verdiği belirtilmiştir:** Yabani hayvanların arı kovanlarına zarar vermesi (arı kuşlarının uçuşa çıkan arıları avlaması, geceleri kirpilerin arı kovanlarına vurarak onları yemeleri, ayıların kovanlara zarar vermeleri) karşılaştığım zorluğa örnek gösterilebilir (A5). Arıcılık yıllarımızda karşılaştığımız en büyük zorluk arılarımızı yabani hayvanlardan korumaktır. Bunların başında ayılar gelmektedir. Ayılar balları çok seven bir hayvandır. Arıların ballarını yiyerek o arıların sönmeye sebep olmaktadır. Yine anılarımdan birini anlatacak olursam 2100 rakımında yaylada arıların yanında kalmaktaydım. Doğadan balın yoğun bir vaziyette geldiği günlerdi. Ayı saat 21 gibi arılığımıza gelerek bir kovan arımı 2 katlı ballı bir arıydı. Kucaklayarak arılığımın kenarındaki ırmağa götürdüğünü gördüm. Ben de köşeden izlemeye devam ettim. Ayı, kovanımdan aldığı bir çerçeve balı suya batırıp çerçeve üzerindeki arıları imha ederek yavrusuyla beraber yemeye başladılar. Ta ki 20 çerçeve balı yavrusuyla yiyip bitirene kadar. Bundan 5 veya 6 sene öncesine kadar sezon içerisinde en az 20 ila 30 ayı arılarıma zarar vermekteydi. En zorlandığımız dönemlerdi (A3). **Zamanla geliştirilen bazı yöntemler yabani hayvanlar ile mücadeleye olumlu katkıda bulunmuştur:** Elektrikli veya güneş enerjisi ile çalışan ayı çitleri icat olduğu için ayıların bu zararından büyük ölçüde kurtulmuş olduk (A3). Daha önceleri arıcılıkta karşılaştığımız zorluklar şuan teknolojinin gelişmesi ile azalma göstermiştir. Ayı çitleri, arıları ayılardan korumada baya faydalı olmuştur (A13).

4.2.4 İKLİM ŞARTLARI

Üretimin iklime göre değişkenlik gösterdiği söylenmiştir: Bizim üretimimiz iklime bağlı (A5). Son 2020 sezonunda mevsimin güzel geçmesi çiçek ve meyvenin bol olmasından dolayı arıcılar olarak kötü bir dönem geçirmedi (A9) . **Arıların kuraklıktan ve sıcaklıktan etkilendiği nispeten daha serin havaları sevdiği ve bu dönemlerde üretilen balın verimli olduğu belirtilmiştir:** Kurak mevsimde balın kalitesi de verim yüksekliği de düşük olur. Haliyle maliyet yüksek olur. Ama mevsim yağışlı geçer ve iklim koşulları uygun olursa üretim bereketli olur ve kalite yüksek olur (A10) . Arı, nemli, kurak ve çok sıcak yerlerde olmaz. Gece sıcaklığının da eksilere düşmemesi ve gündüz sıcaklığının da 33 dereceyi bulmaması gerekmektedir (A11) . Dönemsel olarak hava şartlarının uygun olmaması, zaman zaman kuraklığın yaşanması bana zorluk yaşatmaktadır (A8). **Arıların yağış ve doludan etkilendiği böyle dönemlerde üretimin düştüğü belirtilmiştir:** Temmuz, ağustos aylarında yağmur yağdığı zaman çiçeği yıkadığından dolayı bal üretiminde zorluk yaşıyoruz bal üretimi düşmektedir (A2).

4.2.5 TEKNİK BİLGİ YETERSİZLİĞİ

Arıcılık faaliyeti genellikle gelenekselleşmiş bilgiler ile yapılmaktadır: Arıcılığı, babamla birlikte çocukluğumda babama yardım ederek tabiri caizse kara düzen öğrendim (A1). Arıcılığı ilk olarak ortaokul ve lise yıllarımda, uzun yıllar arıcılık yapan rahmetli babama yaz tatillerinde yardım etmek suretiyle onun tecrübelerinden faydalanarak öğrendim (A7) . **Bal üretiminin fazla olduğu ancak arılardan elde edilen ikincil ürün olan polen, arı sütü, propolis, arı zehri gibi ürünlerin üretimine yeni yeni başlanmaktadır:** Kendime arı olarak arıcılığı geliştirdim. Daha sonra polen üretimine başladım. Yeni geliştirdiğimiz arı zehrinin üretimlerine de yeni başlayacağız (A2). **Halk eğitim merkezinde açılan kurslar arıcılıkta ilerlemeyi kolaylaştırmıştır.** Ayrıca Halk eğitimde arıcılık üzerine kursların başlaması, bal üretimi ile alakalı teknolojik bilgilerin verilmesi daha bilinçli bal üretiminin yapılmasına sebep olmuştur (A8). İlçemizde Halk Eğitim Kursları da arıcılığın daha bilinçli olarak yapılmasına katkıda bulunmuş çoğu kişi bu kurslara katılarak arıcılık mesleği hakkında bilgi edinmişler ve arıcılığa başlamışlardır (A12) .

4.3 DESTEK VE TANITIM

Arıcılık faaliyetinde devletin verdiği teşvikler önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan teşvikler ile hâlihazırda bal üreticisi olanlar koloni sayılarını artırmıştır. Ayrıca arıcı olmayan kişilere de teşvikler cazip gelmiş ve insanlar arıcılığa yönelmiştir. Üretimin artmasında en önemli faktörün kooperatiflerin ve devlet teşvik kredilerinin insanlara cazip gelmesinin etkili olduğunu düşünüyorum (A9). Teşvikler şahsı olarak benim daha çok arı kovanı yapmama vesile oldu (A11). İlçede Tarım Kredi Kooperatifi'nin Bal Paketleme ve İşleme Tesisi bulunmaktadır. Üreticilerden aldığı balların pazarlamasını gerçekleştirmektedir: Refahiye'de Tarım Kredi Kooperatifi'nin bal paketleme tesisini açması ile beraber pazarlama sorunu biraz rahatlamıştır. Bu da Refahiye'de bal üretiminin artmasına sebep olmuştur (A13). Refahiye'de bal paketleme tesisi bulunmaktadır. İnsanlar ballarını burada pazarlama imkânı bulmaktadır (A5). Refahiye Tarım Kredi Kooperatifi tarafından 1650 noktadaki Tarım Kredi Kooperatiflerinde satılması için bal gönderilmiştir (A6). Tarım Kredi Kooperatifi'ne ballarını verenler paralarını almakta herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir: 15 gün içinde paramızı ödediğinden dolayı ballarımızı Tarım Krediye Kooperatifi'ne veriyoruz (A2). Genellikle paranın tahsilinde zorluk yaşıyoruz. Herkese güvenip balı satamıyoruz. Tarım Kredi Kooperatifi sayesinde bu sorun biraz rahatlama gösterdi (A13). Tarım Kredi Kooperatifi de üyelerine birçok konuda yardım sağlamaktadır: Refahiye'de bal kooperatifi kurulduğundan bu yana üreticilere destek olmuş ve üretimi artırmakta büyük fayda sağlamıştır. Yine ürünüümüzü almaktan ziyade her zaman yanımızda bir destek, bütün ihtiyaçlarımıza ve kalkınmamıza imkân sağlayan bir kuruluştur (A12). Kredi kullanmamıza faydası olmuştur. Çerçeve temini sağlamıştır. Satamadığımız balları pazarlamamıza yardımcı olmuştur (A14). Kooperatiften çıtarımızı, kovanlarımızı karşılıyor (A2). Ürettiğimiz balın pazarını sağlamaktadır. Arılarımızı besleme döneminde nakit ve şeker kredisi sağlamaktadır (A3) Tarım Kredi Kooperatifi'nin üreticilerden aldığı balların pazar payını düşürmesi konusunda çeşitli sorunlar dile getirilmiş bu hususta balların hak ettiği değerden alınması gerektiği vurgulanmıştır: İlçemizde bu işi yapanların karşılaştıkları en büyük problem pazarlama problemidir. İlçede bulunan tarım kredi kooperatifi arıcıların ürettiği balları maalesef düşük fiyattan alıyor. Her aracıda kendi ürettiği balı pazarlama imkânı bulamıyor. Bu nedenle kooperatife düşük fiyattan vermek zorunda kalıyor. Böyle olunca da birçok arıcı daha fazla kazanabilmek için bala katkı yapıyor bu da balın kalitesinin düşmesine sebep oluyor. Hâlbuki katkısız üretim hak ettiği fiyata satıla bilse her şey çok daha güzel olacaktır (A7). Refahiye'de önceleri kooperatif çok iyi işliyordu. Ama şimdi kooperatif, Birliğe devredildiği için üreticiyi çok zora sokmaktadır. Balın alış fiyatını düşük almaktadır. Bu da pazarlama sorunu yaşayan insanlar için zarar olmaktadır (A13).

İlçede arıcılar tarafından bal üreticiler birliği oluşturulmuştur: Refahiye'de arıcılardan oluşan birlik olmaması ilçemizde büyük eksiklikti. Daha sonraları bu konuda ilçemizde eskiden beri arıcılık mesleği ile uğraşan bir vatandaşımız ilçede bal üreticiler birliğinin kurulmasına vesile olmuştur (A12). **Birlik birçok faydalar sağlamaktadır.** Refahiye'de arıcıların üyesi olduğu bal üreticiler birliği mevcut olup, üyeler bu birlik kanalıyla destekleme programlarından faydalanmaktadırlar. Bazı ihtiyaçlarını da bu birlikten karşılamaktadırlar (A4). Arıcılar Birliği ilçede arıcılık yapan ve birliğe üye olan arıcılara çeşitli konularda yardımcı oluyorlar (A7). **Arıcılara teknik bilgi ve arıcılık araçlarını temin etmede fayda sağlamıştır:** Ana arı temini, kovan temini, etiket, bandrol temini gibi çeşitli konularda yardımcı oldukları gibi devlet tarafından verilen desteklemelerde de üyelerine yardımcı olmaya çalışıyorlar (A7).

Refahiye ilçesinde balın tanıtımı amacıyla yapılan Refahiye Kültür ve Bal Festivali balın daha geniş kitlelere ulaşmasında beklentiyi fazla karşılayamamaktadır. İlçemizde yapılan bal festivali üretiminin desteklenmesi konusunda teşvik edicidir. Ancak pazar sorununu çözmede yeterli değildir (A12).

4.4 BALIN KALİTESİ

Refahiye’de standart bir prosedür olmadığı için bal kalitesi belirsizdir. Üreticiler bunu aşmak için ballarını tahlil ettirmekte, fiziksel olarak müşterilerine anlatmaktadırlar.

Üreticiler ballarını tahlil ettirerek kalitesini müşteriye kanıtlamaktadır: *Balımın tahlillerini yaptırdığımı söyleyerek müşteriye sunuyorum (A2). Ürettiğim balları gıda laboratuvarında analiz yaptırılarak tüketicilere sunuyorum (A4). Balın kalitesini anlamak için en iyi yöntem bal tahlil laboratuvarlarında balın kalitesinin derecesini anlamaktır. (A7).*

Geleneksel veya duyu organlarıyla da balın kalitesi tespit edilmektedir. Kaliteli bir balı anlamak için eskiden kullanılan bazı yöntemler günümüzde de kullanılmaktadır : Kaliteli bir balı anlamak için eskiden kullanılan sabit mürekkepli kurşun kalemlerin ucuyla bala dokunulur, şayet kalemin ucundaki balın mürekkebi balın yüzeyinde dağılma göstermiyorsa balın kaliteli olduğu veya bal yüzeyinde yayılma gösteriyorsa kalitesiz olduğu söylenir ancak en doğru sonucu bal laboratuvarlarında yapılan tahliller vermektedir (A5). Kaliteli bir balın anlaşılması için çeşitli ipuçları vardır. Bunlardan biri balın akışkanlığı bunu tespit etmek için bal tabağına bir çatal batırıp yukarı doğru kaldırılır, çataldaki bal bulaşığı bir akışkanlık gösterip incele incele aşağıya doğru tamamen bitinceye kadar akarsa, yukarı doğru çekilmezse bu balda katkı yoktur veya çok azdır denilebilir. **Balın fiziki yapısından da kalitesinin anlaşılacağını belirtmişlerdir.** Gerçek bal donar. 1-2 ay hava almadan bekleyen bal tereyağı kıvamını alır. Gerçek bal donar. 1-2 ay hava almadan bekleyen bal tereyağı kıvamını alır. Tereyağı kıvamını alan balda kristalleşme yoksa yani yendiği zaman ağızda pütür pütür ses çıkartmıyorsa bal hakikidir (A6). Kokusu, rengi, kıvamı balın kalitesini bizlere göstermektedir (A8). **Arıların bulunduğu bölgenin çiçekli olması da balın kalitesini etkilemektedir.** Arıların bulunduğu bölgenin çiçekli olması da balın kalitesini belirler (A14). Bizim yöremizde kekik, geven çiçeği bol olduğundan dolayı yöremizin balı kaliteli oluyor(A2). **Kovan sayısı aynı olmasına rağmen üretilen bal miktarının değişkenlik göstermesi:** Balın kalitesine gelince orası muamma ben 70 kovandan 750 kg bal üretirken diğer X şahsı 3-4 ton bal üretimi yapıyor. Şartlar ve kriterler ise aynı (A1) . Balın kalitesi rengi ve akışkanlığından anlaşılır (A14). **Balın kalitesi damak tadından da anlaşılacaktır.** İyi bir bal çevre floryasına göre belirlenmektedir. Bizim yöremizin balı kıvamlı olur. Kolay kolay bozulmaz ağızda çabuk erir. Devamlı insanın yiyesi gelir (A3).Balın kalitesini damak tadından anlıyorum. İyi bal yedikçe başka bir şey yemek istemez sürekli o baldan yemek ister (A11).

Tüketiciler tarafından balın kalitesine dair yanlış algılar mevcuttur. *Balımın donduğunu söylüyorlar. Ancak bu olumlu bir durumdur. Maalesef müşteri bunu olumsuz görüyor (A5). Müşterilerimiz genelde balın beyazladığını ve donduğunu söylüyorlar ve bunu olumsuz olarak görüyorlar. Bizde bunun açıklamasını dünyaca kanıtlanmış hakiki ve kaliteli balın böyle olduğunu söylüyoruz (A2). **Güvenilir yerden bal alınır:** tüketicilerin ayrı ayrı aldıkları az miktardaki balları bu laboratuvarlarda analiz ettirme imkânları olmaz. Bu nedenle bal alırken tüketicilerin tanıdık, bildik, güvendikleri üreticilerden bal almaları daha sağlıklı olacaktır (A7).*

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Arıcılık özellikle kırsal bölgelerde kalkınmanın sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. İklimi ve bitki örtüsü elverişli olan kırsal bölgelerde arıcılık faaliyetinin desteklenmesi hem ekonomik yönden hem de sosyal yönden o bölgenin kalkınmasında önemli bir etmen olacaktır. Ayrıca, arıcılık faaliyeti kırsal bölgelerde eskiye oranla azalış gösteren tarım ve hayvancılığın yerini almaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda Refahiye ilçesinde tarım ve hayvancılık üretimine bakıldığında neredeyse durma noktasında olduğu görülmektedir. Refahiye’nin köyleri haricinde

merkezde tarla işiyle uğraşan kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Refahiye ve çevresinde üretimi yapılan şeker pancarı da son yıllarda yetiştirilmemekte ve genel olarak tahıl üretimi üçte bire düşmüştür (tablo 5). Tahıl ürünleri zamanla yerini yonca, korunda ve fiğ gibi yem bitkilerine bırakmıştır (tablo 5). Bunun sebebi olarak ise suni yem fiyatlarının artış göstermesi ve çiftçinin bu maliyeti karşılayacak gücünün olmaması gösterilmiştir. Bu durum çiftçiyi kendi tarlasına yem bitkileri ekerek hayvanlarının yem ihtiyacını bu şekilde karşılamaya yöneltmiştir.

Tablo 5: 1995-2019 Yılı Refahiye İlçesi Tarımsal Üretim Miktarına Ait Bilgiler (TON)

Yıl	BUĞDAY	ŞEKER PANCARI	KURU FASULYE	YONCA	KORUNGA	FİĞ
1995	12694	1000	160	15250	2900	591
2019	4324	-	62	89595	34500	8409

Kaynak: Şahin, İ. F(1997) , “Refahiye’nin Coğrafya Etüdü” , Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi, Erzurum, Erzincan İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü (2019)

Ayrıca hayvan sayısı da 1996 yılında 88.443 iken günümüzde 12.781’e düşmüştür (tablo 6). Hayvan üreticisi de kalmamıştır. Dolayısıyla Refahiye ilçesinde temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık faaliyeti, maliyetin artmasına ve makineleşmeye bağlı olarak hızla azalmış ve yerini bal üretimi almıştır.

Tablo 6. Refahiye’de Hayvan Varlığının Türlerine Göre Dağılımı (1996)

Hayvan Türü	Hayvan Sayısı (1996)	Hayvan Sayısı (2019)
Küçükbaş Hayvan	71170	6951
Büyükbaş Hayvan	15794	5611
Yük ve Çeki Hayvanı	1479	156
Toplam	88443	12781

Kaynak: Şahin, İ. F (1997) , “Refahiye’nin Coğrafya Etüdü” , Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi; Erzurum ve Erzincan İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

Bu açıdan bakıldığında arıcılık Refahiye ve kırsal gelişim için hayatidir. Kırsal kalkınma için son derece önemli olan arıcılığın doğal koşullara bağlı olması, az iş gücü gerektirmesi, fazla sermayeye ihtiyaç olmadan yapılabilmesi, ek gelir elde edebilme ve istihdam yaratma olanağına sahip olması gibi çeşitli avantajları mevcuttur. Ayrıca doğaya büyük katkısını gözetilerek arıcılık yapılması olumlu bir gelişmedir. Ayrıca arıcılık hobi amacıyla yapanlar açısından sosyal imkânların kısıtlı olan kasabada anlamlı bir uğraştır.

Refahiye ilçesinde de meydana gelen bal üretim artışının tercih edilme sebepleri incelendiğinde katılımcılar; geleneksel uğraş olması, ek gelir kazanma isteği, doğal koşulların uygunluğu, hobi olarak yapılabilmesi ve doğaya sağladığı katkı üzerinde durmuştur. Üreticiler, arıcılığı meslek olarak tercih etmelerinde çoğunlukla ailelerinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Arıcılık faaliyeti, yılın belli dönemlerinde yapıldığından dolayı sürekli olarak uğraş gerektiren bir meslek değildir. Bundan dolayı ilçede arıcılık mesleğini insanlar genellikle ek iş olarak veya emekli olduktan sonra yapmayı tercih etmektedir. Bu doğrultuda ilçede arıcılıkla uğraşan kesimin yaş profili incelendiğinde 40 yaş üstü erkekler tarafından tercih edildiği görülmektedir. Son zamanlarda ciddi bal üretim artışı olan ilçede arıcılığın gençler tarafından tercih edilmesi, gençlere yeni

istihdam kapısı yaratacaktır. Gençlerin tüm enerjilerini arıcılığa yönlendirmeleri sayesinde mevcut olan bal üretim artışının daha kaliteli ve verimli olarak artması beklenmektedir. Hem de devlet tarafından yapılacak olan arıcılığı destekleme çalışmaları ile ilçedeki genç nüfusun ekonomik kaygılar nedeniyle başka şehirlere göç etmesi engellenebilir. Böylece arıcılığın gençler arasında yayılmasının ve esas iş olarak benimsenmesinin ilçeye sosyo-ekonomik yönden birçok katkısı olacaktır. Ayrıca arıcılık faaliyetinin ekonomik getirisi incelendiğinde kâr oranı yüksek olan bir tarımsal faaliyet olduğu bilinmektedir. Arıcılığın fazla bir sermayeye ihtiyaç olmadan az bir sermaye ile yapılabilmesi, elde edilen kazancın maliyete göre çok fazla olmasından dolayı kırsal bölgelerde marka haline gelmesi ve desteklenmesi çok önemlidir.

Konaklama, pazarlama, iklim şartları, arı hastalıkları, yabani hayvanlar ile mücadele Refahiye ilçesindeki arıcıların karşılaştığı temel sorunlardır. Bu sorunlar ile yeteri kadar mücadele edilmemesi arıcıların bal üretimlerinde yıllık dalgalanmalara yol açmaktadır. İlçede arıcılık faaliyetinde bulunanların karşılaştıkları arı hastalıkları sorunu ile yeteri kadar mücadele edilmediği belirtilmiştir. Bu hastalıklara karşı ilaçlar ile mücadele edilmeye çalışılması hastalığın arılar arasında yayılmasının önüne geçmeye yeteri kadar engel olmamaktadır. Arı hastalıklarının önüne geçilmesi için bir takım önlemler alınabilir. Örneğin, arıcılıkta kullanılan malzemeler temiz tutulmalı ve etrafta bal, petek artıkları bırakılmamalıdır. Ayrıca kovanlar kuvvetlendirilmeli gerektiğinde kek ve vitamin şurup ile arıların beslemesi yapılarak arıların direnci artırılmalı, hastalıktan mümkün olacak en az seviyede etkilenmesi sağlanmalıdır. Ancak arı hastalıkları ile mücadelede yapılacak herhangi bir bilinçsiz uygulama hastalığı arttıracak gibi diğer kovanlara yayılmasına da yol açabilir. Böyle bir durum sonucunda da arıcılar ciddi bir ekonomik kayıpla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sebeple arıcıların herhangi bir kayıp yaşamaması için arı hastalıkları konusunda dikkatli olmaları, bu konunun uzmanlarından veya veteriner hekimlerden destek almaları önerilmektedir. Refahiye ilçesinde kışların çok soğuk ve uzun geçmesi de ilçede elde edilen bal üretim miktarının düşmesine yol açmaktadır. Olumsuz iklim koşullarını değiştirmek için insanoğlunun elinden pek bir şey gelmez ancak Refahiye ilçesinin iklimine ve bitki örtüsüne göre bir üretim planlaması yapılması ilçedeki bal üretiminin daha verimli olarak yapılması için önemli olmaktadır. Son zamanlarda teknolojik gelişmelerin yaygınlaşmaya başlaması ile beraber kullanılmaya başlayan çitler arıcıların yabani hayvanlar ile mücadelesinde olumlu bir adım olmuştur.

Arıcılıkta problemlerin temelinde kurumsallaşmama yatmaktadır. Pazarlama akraba-dost aracılığıyla ilerlemektedir. Bilgiler geleneksel olarak öğrenilmektedir. Pazarlama açısından markalaşmaması ve ürünlerin standardının belirsizliği, dağıtım kanalının oturmaması arıcıları elden ve tanıdıklara dağıtımaya yönlendirmiştir. 2018 tarihinde Coğrafi İşaret Tescil Belgesi alan Refahiye balının ürünün pazarlanması ve ihracatı konusunda etkisi olacağı umulmaktadır. Ancak sadece tescil belgesinin alımı tanıtım desteği olmaksızın faydası olmamıştır.

Kooperatifleşmesi ve dernekleşmesi kurumsallaşma yönelik olumlu bir adımdır. Devletin kooperatif ve halk eğitim yoluyla aracılığı teşvik etmesi arıcılığı geliştirmiştir. Refahiye’de meslek yüksekokul, yurt ve alt yatırım yatırımları yapılmaktadır. Ancak iş imkânı olmadıkça bunların etkisi son derece sınırlı ve atıl kalmıştır. Yerleşik nüfus devlet memurlarından oluşmaya başlamıştır. Hâlbuki bu kaynaklar sadece arıcılık başta olmak üzere üreticileri desteklemeye yönlendirilse ve ihracata ve markaya yönelmiş sektör ortaya çıkartılsa göç duracak ve nüfus artışı sağlanacaktır. Artan gelir ve nüfusla atıl yatırımlar yapılabilecek ve ekonomiyeye etkisi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Balkaya, İ., Kaplan, H., Güven, E., & Avcıoğlu, H. (2016). Erzurum Yöresi Arıcılarının Karşılaştıkları Bal Arısı Hastalıkları. *Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi*, 11(3), 273-281.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5(2), 368-388.
- Burucu, V. (2021). *Ürün Raporu Arıcılık*. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü . <https://araştırma.tarimorman.gov.tr/tepge> adresinden alındı
- Burucu, V., & Gülse Bal , H. S. (2017). Türkiye’de Arıcılığın Mevcut Durumu ve Bal Üretim Öngörüsü. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 28-37.
- Çevrimli, M. B., & Sakarya, E. (2019). Arıcılık Ekonomisine Giriş ve Saha Verileri İle Bir Değerlendirme. *Veteriner Farmakoloji ve Toksikoloji Derneği Bülteni*, 10(1), 40-48.
- Christensen C. M., Hall, T., Dillon K., and Duncan D. S. (2016). Know Your Customers-Jobs to Be Done. *Harvard Business Review*, September.
- Faulkner, L. (2003). Beyond the five-user assumption: Benefits of increased sample sizes in usability testing”. *Behavior Research Methods, Instruments & Computers*, 35, 379–383.
- Ilgar, R. (2018). Çanakkale İlinde Arıcılık Faaliyeti. *Electronic Turkish Studies*, 13(26), 713-724.
- Kanakan, M., & Erkan, C. (2020). Hâkkari İlinde Gezgin Arıcılık Faaliyetleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 30(4), 712-720.
- Karahan, Ş., & Özmen Özbakır , G. (2020). Güneydoğu Anadolu’da Arıcılık Faaliyetlerinin ve Bal Tüketim Alışkanlıklarının Belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 7(4), 1148-1158.
- Karaman, Ş. (2019). *Erzincan İlinde Arıcılığın Yapısal Analizi, Arıcı Sağlığı, Güvenliği, Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı .
- Kekeçoğlu, M., & Rasgele, P. G. (2013). Düzce İli Yığılca İlçesindeki Arıcılık Faaliyetleri Üzerine Bir Çalışma. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 13(1), 23-32.
- Kekeçoğlu, M., Gürcan, E. K., & Soysal, M. İ. (2007). Türkiye Arı Yetiştiriciliğinin Bal Üretimi Bakımından Durumu. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 227-236.
- Koç, H., Ergün, A., & Kartal, F. (2020). Sivas İlinde Bal Üreticilerinin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 6(2), 327-362.

- Kutlu, M. A. (2019). Uludere İlçesi Arıcılık İşletmelerinin Genel Yapısı ve Arıcılık Faaliyetleri Üzerine Bir Çalışma. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(3), 511-517.
- Nielsen, J. (2000). Why You Only Need to Test with 5 Users. <https://www.nngroup.com/articles/why-you-only-need-to-test-with-5-users/>,
- Nielsen, J. (2020). How Many Test Users in a Usability Study? <https://www.nngroup.com/articles/how-many-test-users/>
- Semerci, A. (2017). Türkiye Arıcılığının Genel Durumu ve Geleceğe Yönelik Beklentiler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 107-118.
- Seven, İ., & Akkılıç, M. E. (2005). Elazığ'daki Arıcılık İşletmelerinin Üretim ve Pazarlama Problemlerinin Tespiti ve Çözüm Önerileri. *Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 45(2).
- Şahin, İ. F. (1997). *Refahiye'nin Coğrafi Etüdü*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Şahin, İ. F., & Gök, Y. (2004). Erzincan İlinde Arıcılık. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9(11).
- Tunca, R. İ., & Çimirin, T. (2012). Kırşehir İlinde Bal Arısı Yetiştiricilik Aktiviteleri Üzerine Anket Çalışması. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 99-108.
- Uzundumlu, A. S., Aksoy, A., & Işık, B. (2011). Arıcılık İşletmelerinde Mevcut Yapı ve Temel Sorunlar; Bingöl İli Örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 42(1), 49-55.

Başka Semtin Çocukları Filminde Milliyetçilik ve Alevilik

Recep ÇÖKERDENOĞLU¹

ÖZ

Milletlerin güncel, tarihsel ve toplumsal dinamiklerinden beslenen sinema bazı yönlerden hegemonyasını kuranlar için baskı unsuru alabilirken sağladığı imkanlarla azınlıkta kalan, ötelenen ve “öteki”leştirilen kesimlerin de sesi olabilmektedir. Milliyetçilik, milli kimliğin ve unsurlarının sinema aracılığıyla ikame edilmesi onun ortaya çıkış tarihinden beri “milli bir araç” olarak görülmüştür. Milli birliklerini tamamlamış ülkeler mikro ve makro milliyetçilik anlayışlarını “bilinçli” toplum fikirlerini oluşturabilmek ve yaşamış oldukları toprakları “vatan” haline getirebilmek için kullanmışlardır. Bu açıdan sinema “ideolojik bir aygıt” özelliği taşımıştır.

Sesini çıkaramamış, heterodoks olarak tanımlanan azınlık veya gruplar sinemayla kendilerine bir kapı aralandığını görmüş, özellikle 2000 sonrasında arzu ve isteklerini açığa vurma fırsatı yakalamışlardır. Bağımsız sinemacıların etkili olmaya başladığı bu yıllar, bireysel konuların işlendiği, farklı fikir ve düşüncelerin çeşitliliğinin haykırıldığı bir dönem olmuştur. Farklılığın bir numunesi olarak görülebilecek Aleviler, kategorik bir biçimde bu bağlamda ele alınabilir. Türkiye’de milliyetçiliğin farklı türlerine rastlamak mümkündür. Çalışmaya konu olan filmde milliyetçilik temsillerini hem Aleviler hem de onların karşısına konumlandırılmış olan “milliyetçi” kimliklerde bulmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Sinema, İktidar, Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, Aleviler

Nationalism and Alevis in the Children of Another Neighborhood Movie

ABSTRACT

Cinema, which is fed by the current, historical and social dynamics of the nations, can take an element of pressure for those who establish its hegemony in some ways, it can also be the voice of those who are in the minority, marginalized and "other" with the opportunities it provides. Nationalism, the substitution of national identity and its elements through cinema, has been seen as a "national tool" since its emergence. Countries that have completed their national unity have used their understanding of micro and macro nationalism to create "conscious" society ideas and to make the lands they live in "homeland". In this respect, cinema has the feature of "an ideological device".

Minorities or groups defined as heterodox who could not speak out saw that a door was opened for them through cinema, and they had the opportunity to reveal their desires and wishes, especially after 2000. These years, when independent filmmakers began to be influential, were a period in which individual subjects were treated and the diversity of different ideas and thoughts was shouted out. Alevis, who can be seen as an example of difference, can be considered categorically in this context. It is possible to come across different types of nationalism in Turkey. In the film, which is the subject of the study, it is possible to find representations of nationalism in both Alevis and "nationalist" identities positioned against them.

Keywords: Cinema, Power, Nationalism, Turkish Nationalism, Alevis

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, recep.cokerdenoglu@izu.edu.tr ORCID 0000-0002-5659-7737

1. Giriş

Sosyal kavramlar üzerine ortak kanaat getirmek ve tanımlamalar geliştirmek pek mümkün gözükmemektedir. Türkiye’de önemi tartışıla gelen, pozitivist yaklaşımların aşılamadığı, sosyal bilimlere “garnitür” görevi yükleme şeklindeki yaklaşımlar da buna eklediğinde iş daha da çıkmaza sürüklenmektedir. Milliyetçilik, Fransız ve Amerikan Devrimlerinden bugüne tüm sıcaklığıyla tartışılan ve ortaya çıktığı mekâna ve zamana göre şekil alan bir görüngüdür. Her milletin kendi tecrübeleri sonucunda ulus devletlerini kurma başarısı göstermelerini sağlayan milliyetçilik, aynı zamanda sarsılmaz denen ülkelerinde yumuşak yönüne işaret etmektedir. Eğer ulusların kendi geleceklerini tayin etme hakkı kendilerine ait ise dünyanın her yerinde milli hareketlerin çıkması doğal görülebilir. Ancak bu açıdan bakıldığında milliyetçilik sadece olumlu bir duruma veya sonuca işaret etmemekte aynı zamanda kendi içerisinde bir parçalanmaya da göndermede bulunmaktadır. Bugün Belçika, İspanya ve Kanada gibi Batı ülkelerinde bu cereyanın etkileri bariz bir şekilde hissedildiği gibi Afrika’da Sudan, Somali’de de hissedilmektedir. Milliyetçilik tarih, coğrafya, antropoloji, hukuk, edebiyat, sinema vb. bilim ve sanat alanlarını etkilemiş olması bu alanda belli okumaları zorunlu kılmaktadır. Zira milliyetin milletlerce müşterek ve kesin bir manası olmadığı için şahsi düşünelere tabi muhtelif ve çelişkili tariflere işaret etmek mümkündür. İşte bundan dolayı milliyet ölçüsü bazılarına göre “ırk” bazılarına göre “dil”, bazılarına göre “vatan”, bazılarına göre yerel bağlamda “Turancılık”, “Anadoluculuk” ve hatta bazılarına göre de “tabiiyet”tir (Danişmend, 2012: 320).

Milliyetçilik denildiğinde akla gelen isimlerden Anderson(2001: 11-52), milliyetçilik için ortak bir tanım yapmanın zorluğundan bahsederken milliyetçiliğin modern mi yoksa kadim bir fenomen mi olduğunu kimse kesin olarak ispat edemeyeceğini söylemektedir. Anderson’ a göre ulusun oluşumunda birçok rol oynamış etkenler karmaşık ve çeşitlidir. Ancak önceliği kapitalizme vermek gerekir diyerek Francis Bacon’ ın matbaanın “dünyanın durumunu ve görüşünü” değiştirdiğine gönderme yapıp, Batı tarihinde ilklerin yaşanmasında önemli bir noktada bulunan matbaayı haklı olarak zikretmektedir. İleri sürdüğü gibi yayın aracılığıyla bağlı olunan okur ve yoldaşlar, kendi dünyevi, tikel ve görünür görünmezlikleriyle ulusal olarak hayal edilen cemaatlerin nüvelerini biçimlendirdiler. Daha da önemlisi yayıncılık sistemi dile yeni bir sabitlik kazandırarak uzun vadede, öznel millet kavramları için son derece merkezi bir rol oynayan kadimlik fikrinin inşa edilmesine katkıda bulundu (Anderson, 2011: 61).

Tabi olarak kaynağını toplumsal gerçeklerden ve reel-romantik duygulardan alan sinemanın milliyetçiliği görmezden gelmesi beklenemez. Sinema, iktidarların milli duyguları alevlendirmek, ulusu gerekli görülen her türlü ideoloji ve tasavvura hazırlamak için kullanılan önemli bir araç olmuştur. Sinema ideolojiyi konu seçimi, biçim, biçem, kurgu, oyunculuk, anlatı/dil gibi kodlarla işler. Sinema ve ideoloji üzerine yaklaşımlar, 1960’lı yılların sonlarında özellikle 68 olaylarının, toplumsal değişimi istemlerinin yoğun olduğu dönemde, entelektüel çevrede psikanaliz, göstergebilim ve Marksizm’in yoğun tartışıldığı döneme rastlar. Özellikle Fransa’da Cahiers du Cinema, Cinethique, Tel Quel gibi dergilerde sinema ve ideoloji üzerine yoğun tartışmalar olmuştur (Erkılıç, 1997:10). Peki ideoloji sinema tartışmasında nereye oturur? Hayward (2012: 209)’ da göre “sinema dikişsiz doğası itibarıyla ideolojik bir aygıttır. Biz filmin nasıl anlam ürettiğini görmeyiz hatta film bunu görünmez hale getirir. Doğallaştırır. İster Hollywood ister başka yerde ana akım ya da egemen sinema ideolojiyi perdeye taşır. O yüz ideolojinin işleyişini anlamak için ilk bakılması gereken yer film türleridir”. Özellikle savaş dönemlerinde sinemaya yüklenen anlam onun gücüne dair fikir vermektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde sinema bir güç olarak telakki edilmiş, halkın benlik kazanmasından devrim ve savaş gibi ciddi olayların hazırlanıp sürdürülmesinde kameranın bir “silah” olarak kullanma anlamına geldiği bazı uluslarca fark edilmiştir. Yalnızca olağanüstü hallerde değil, örneğin

Amerikan sinemasının tüketim kültürünü yayıcı misyonu bu anlamda gözler önündedir. İdeolojilerin homojenleşmesini sağlayan en önemli araçlardan birisinin sinema olduğu açıktır.

Sinemanın Osmanlı topraklarına gelmesi onun icadından kısa bir süre sonra gerçekleşmiş, genç Türkiye Cumhuriyet’inde önce tiyatrocuların etkisinde kalmış, sonrasında sinemayı sanat olarak gören bağımsız kimliklerin elinde yükselmiştir. Türk milli devlet ideolojisinin yerleştirilmesinde diğer uluslarda olduğu gibi bir çabanın gösterildiğini söylemek abartı olmaz. Bu açıdan Türk milliyetçiliğinin alevlenmesinin üzerinden çok geçmeden sinemanın imkânları Türk ordusunu bilinçlendirmek ve örgütlemek için seferber edilmiştir. Her ne kadar sinemaya gereken önem verilmemiş olsa da Türkiye’de ulus devlet bilincinin yükseltilmesi bağlamında çabalar görülmüştür. Özellikle içerisinde eğitim unsurlarına rastlanılan filmlerde devletin resmi ideolojisinin işlendiği bir çok film örneği gösterilebilir (Çökerdenoğlu, 2020:119). Milliyetçilikler bugün kendini farklı şekillerde ifade edebilmektedir. Dünya sinemasında gerçekleştirilen bir iki örnek dışında Aleviliği konu alan filmler Türk sineması içinde gerçekleştirilmiştir; ancak bu filmler de çok fazla değildir. Alevi sineması denebilecek sinema henüz yoktur ve Alevi sinemasının olmaması politik ve toplumsal yaşamdan ayrı düşünülmemelidir (Odabaş, 2004:545). Bu çalışmaya konu olan film, Aydın Bulut yönetmenliğinde 2009’da çekilmiştir. Yönetmenin Aleviler üzerine hassasiyetle yaklaştığı ve yaşanan alevi problemine kayıtsız kalmadığı çalışmalarına ve vermiş olduğu röportajlara bakıldığında görülmektedir. *Başka Semtin Çocukları* yönetmenin uzun metrajlı ilk filmidir.

2. Sinema ve İdeoloji

Modern zamanların hâkim siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devletlerin çatısı altında ortaya çıkan kimlik ve aidiyet problemlerini elen alan ve “aksanlı sinema” adı altında kavramsallaştırılan sinema filmleri tüm dünyada kimlik kaynaklı gerilimleri ve sarsıntıları konu edinip sorunsallaştırır. Diğer enstrümanlara (sivil toplum kuruluşları, gazeteler, dergiler, ulus-aşırı aktörler) ilişkin hatırı sayılır sayıda akademik çalışma yapılmış iken Alevi kimliğinin sinemadaki görünürlüğü üzerine az sayıda akademik çalışma bulunmaktadır (Uyanık: 2014). Ryan ve Kellner(2010:35)’i izleyerek filmleri söylemsel şifreleme ürünleri olarak ele alabiliriz: “Filmler toplumsal yaşamın söylemlerini (biçim, figür ve temsillerini) şifreleyerek sinemasal anlatılar biçiminde aktarırlar”. Buradan hareketle sinemanın politik mücadelelerin yürütülmesinde önem taşıyan kültürel bir temsil platformu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu platform, aynı zamanda ve kaçınılmaz olarak birbirleriyle mücadele içinde olan söylemsel şifrelerin (sinema filmleri) karşılaştığı bir zemin olarak da adlandırılabilir. Aleviliğin anlamının ve sınırlarının ne olduğu başta olmak üzere birçok söylemin sinema aracılığıyla tartışıldığı bir ortamın varlığından söz edilebilir (Uyanık: 2014). Halihazırda resmi ideoloji Alevileri tanımış olsa da kimlik inşası ve benliklerini kazanma noktasında daha fazla zamana ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Heterodoksi olmanın dezavantajını yaşayan Alevilerin kendilerini nasıl tanımladıkları üzerine farklı tanımlamalar olduğu bilinmektedir. Dini bir mezhep, felsefi bir görüş hatta bir din olarak da telakki edilebilmektedir. Bu noktada önemli görülen Alevilerin kendilerini nasıl tanımladıklarıdır.

İdeolojinin işlevi toplumsal gerilimleri, çelişme ve tartışmaları gizlemektedir. Bu bağlamda ideoloji kültürel temsilleri kullanır. Sinema bu kültürle temsillerden birsidir (Erkılıç, 1997:10). Sinema ideolojik bir aygıt olabildiği gibi hayatı yeniden ideolojik bağlamda yorumlama işlevi de görebilmektedir. Diğer bir deyişle bir “ideoloji”nin en temel ihtiyacı yayılmak, içselleştirilmek ve kabul görmektir. Bu kabulün rızayla olmasını sağlayacak en temel araçsa kültürel temsillerdir. Belirgin bir kültürel temsil biçimi olan sinema toplumsal talepleri dikkate alan ve ona yön veren bir güçtür. Hiç kuşku yok ki sinema, kültürel temsillerin en bilinen şeklidir ve toplumsal talebi yaratırken, aktarılan mesajı kitlelere benimsetme gücünü kullanır. Özellikle savaş dönemlerinde sinemanın bilinçli bir aygıt hatta ‘silah’ olarak kullanıldığını

Almanya’da Hitler ve Goebbels tecrübesiyle, Rusya’da ise Lenin’le bilinmektedir. Günümüzde Amerikan Hollywood sineması politik, ekonomik ve ideolojik bir aygıttır. Kellner ve Michael, Politik Kamera (2010), “Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası” isimli eserde Hollywood sinema ideolojisini ve politik tavrını tartışmışlardır. Bu sadece sinemanın siyasal ve politik bir serüveni şeklinde değil, tüketim kültürünün Amerikan hayal dünyasının yayıcı ve uzak diyarlara ulaştırıcı görevini de yüklenmesidir. Bugün bütün dünyada Amerikan kültürünü yayarak hayran kitleleri toplayan Hollywood sineması, filmlerin çekildiği yerlerin uzağında seyirci bulmakta, Amerikan ideolojisinin taşıyıcılığını yapmaktadır.

Film, ideolojiyi yapımıcısının fikir dünyasından bir ifade aracıdır ve fikrin yeniden üretimidir (Büker& Topçu, 2008:107). Film egemen ideolojinin en saf biçimiyle belirlenmiş filmlerden oluşur ve bu filmler yapımıcılarını durumun farkında olup olmadıkları hakkında fikir vermezler. Filmleri üreten ideolojinin bilinçsiz taşıyıcıları olurlar. Film ister ticari isterse başka bir amaçla, modern ya da geleneksel olsun, isterse sanat sinemalarından olsun gösterilecek türden olsun eski ya da yeni sinema olsun bunların tümü büyük olasılıkla bildik eski ideolojinin yeniden sunumundan başka bir şey olmayacaktır. Tüm filmler maldır ve bu yüzden ticaretin nesnesidirler. Bunlara politik söylemi kullanan filmlerde dâhildir. Sanatlar doğaları gereği birer ekonomik çıktılardır ve ekonomik terimlerle birlikte anılırlar (Monaco, 2014:36). Her film ekonomik sistemin bir unsuru olduğundan aynı zamanda ideolojik sisteminde parçasıdır (Büker&Topçu,2008:103). Yüz yaşını aşan sinemaya teknolojik buluş; eğlence aracı, kitle iletişim aracı, popüler kültürün görünümü ve sanat gibi birbirinden ayrımlı fakat hepsinin aynı anda geçerli olabilecek çok yönlü işlevini de görebilmektedir.

Sinema ve ideoloji ilişkisi sinema tarihçisi Marc Ferro(2005:11-35), Sinema ve Tarih kitabında bu ilişkiye dair özet sunmaktadır. Ona göre film bilinçli ya da bilinçsiz şekilde bir ideolojinin hizmetinde ve bilinçlenmeye yardımcı olduğu ölçüde tarihin edimcisi konumundadır. Film bir ideolojiyi açık beyan edebileceği gibi alt metne de yerleştirebilir. Bu açıdan bir film mesajını açıktan verebileceği gibi kapalı da aktarabilir. Filmlerdeki mesajın alınabilmesi onun belirli yöntemlerle çözümlenmesiyle mümkün olabilir.

2.1. Başka Sementin Çocukları Filminin Milliyetçi İdeoloji Bağlamda Değerlendirilmesi

Günümüzde hemen her kavram ve algı, kapitalizm ekseninde ve onun oluşturduğu ekonomik, siyasi ve kültürel sonuçlar bağlamında tartışılmaktadır. Kapitalizm sınıflar arası farklılıkları körüklerken, azınlıkları ve ‘ötekileri’ marjinalleştirmekte, tüketim kültürü eksenli kendine hizmet ettirmektedir.

Yenilik ve sürekli gelişme özellikleriyle tanımlanabilecek olan modernliğin, vaat ettiği ideal toplum düzenini sağlayamadığı, toplumların kültürel, ekonomik ve siyasi anlamlarda modernliğin olumsuz sonuçlarını yaşayarak tecrübe ettikleri bilinmekte (Adorno&Horkheimer, 1995:25), aklın öncülüğünde çıkılan bu yolda problemlerin çözümlenemediği aksine daha da derinleştiği görülmektedir. Modernite sürecinin kapitalizmle ivme kazanması sonrasında toplumda oluşan alt ve üst sınıf ayrımı gittikçe körüklenmiş bu durum da sınıflar arası ekonomik uçurumu artırmıştır. İş gücü anlamında şehrin dışında ve dış gettolarda konuşlanarak periferideki alt kesimler merkezden oldukça tecrit edilmiş ve “öteki”leştirilmiştir. Zengin üst sınıf ise istediği yeri merkez haline getirmiş, eğlence, lüks hayat vb. girişimlerle kendi alanını oluşturmuş, bazen şehrin içini bazen de şehrin dışında kendi gettosunu yaratmıştır.

Kentte sıkıştırılmış ve ötekileştirilmiş insanlar varlıklarını devam ettirmek istemektedir. Emeğini ve zamanını zorla satmaya zorlanan sıradan ve alt sınıf insanların aslında gördükleri kadar itaatkâr olmadıklarını, durumu kendi istedikleri şekilde götürme gayretlerinin her daim olduğunu ortaya koymaktadır. Kısa süre içerisinde meşru ya da meşru olmayan usullerle hedefi olağan hale getirmek için güç sahibi olma, var olmanın güçlü olmaktan geçtiği telkin edilen mesajlar sıklıkla başvurulan yöntemlerdendir (Öztürk,2005:416). Hayatta kalmanın bir yolu

olan müdafaa şekilleri zaman zaman sertleşmekte ve taktik değiştirmektedir (Yiğit: 2014:19). İncelenen bu filmde görülen şiddet kültürü bu duruma tanık olmaktadır. Olayların çözümü herhangi mecrada -resmi devlet kurumu- değil kendi kurmuş oldukları mahkemelerde(sokakta) kaba kuvvetle çözülmektedir. İstanbul'un keşmekeşinde birbirini ezmeye, temizlemeye, yutmaya itilen tiplere sıklıkla görüntülenmiştir. Bu olguyu "Eşkıya", Yusuf ile Kenan", "At" ve "Ağır Roman" gibi filmlerde görmek mümkündür. Öztürk (2005:414)'ün aktardığı gibi Sosyal Darwinizm ya da başka bir deyişle sosyal ve ekonomik farklılıkların tehlikesi içinde damgalanan kesimler, gündelik hayatta olduğu gibi topluma psikolojik ve fiziksel bir tehdit olarak algılanmıştır.

Her dönem kendine özgü konularla ilgili filmlere sahne olmaktadır. Zamanla toplumsal sorunlardan bireysel problemlerin farklı yönleriyle işlendiği ve alt kesimlere ve ötekileştirilen insanların gündelik hayatına uzanan bir çizgi görülmektedir. 2000'li yıllara kadar Alevi sözcüğü filmlerde geçerse de (Odabaş, 2004:550), 90'lı yıllardan itibaren ötekileştirilen ve dışarıda bırakılanların sinemaya taşındığı görülmektedir (Yiğit,2014:19).

Sinema konularını hayatın farklı yön ve zamanlarında vuku bulmuş ya da hayalleri zorlayan sahalardan devşirmektedir. Bu bağlamda filmler azınlıkların kendi hikayelerini izleyebilecekleri araçlardır. Tanık oldukları kendi hikayeleri üzerinden kimliklerini yeniden tanımlama imkânı bulur ve bilinçaltındaki gerçeklikleriyle yüzleşme fırsatı yakalamış olurlar. Başka Semtin Çocukları filminde birçok kesim temsil bulmaktadır. Filmsel anlatı Alevi bir genç olan Veysel'i kimin öldürdüğü üzerine odaklanmakta iken kendisini yoksulluktan kurtarmaya çalışan Veysel'in arkadaşı İsmail(Simo)'in, Veysel'le evlenme planı yapan Saadet'in, Kuzey Irak operasyonuna katıldığı için erken terhis edilen Veysel'in abisi Semih'in, Güneydoğu'da askerliğini yapıp, psikolojisi bozulan milliyetçi Gürdal ve onun aşık olduğu Gül'ün, eski solcu yeninin kapitalizmi ile uyum içerisinde olan pavyon sahibi Kerim'in, türkü barda çalışan Haydar'ın hikayeleri de anlatıda kendilerine yer bulmaktadır(Yiğit,2014:19).

Film sadece İsmail'in en yakın arkadaşı bir yanlış anlaşılma sonucu Veysel'i öldürmesine değil ancak bu cinayeti gölgede bırakacak yoğunlukta kıyıda kalmış bir semt ve bu semtteki insan manzaralarına odaklanmaktadır. Kürdü, Türkü, Alevi'si, Sünni'si ile bu yoksul semt, alt sınıftan insanlar ve onlara ait taktik ve direniş biçimleri film aracılığıyla perdeye yansımaktadır. Veysel abisi Semih'in askere giderken emanet bıraktığı çatı katında kuşlarla ilgilenmekte ve zaman zaman arkadaşlarıyla buluşup zaman geçirmektedir. Çatı katından bakıldığında semtin şehirden uzakta kaldığı, gök delenlerin uzaklarda yükseldiğini, burada hayatın kendi iç meseleleriyle örüldüğünü gözlemlemek mümkündür. Platon'dan bu yana kullanılan E. Goffman'ın sıkça atfı yaptığı, P. Bourdieu'nun habitus kavramı bağlamında çevrenin insana tesiri ile her birey kendi sınıfına uygun beden kalıplarına, giyiniş tarzına ya da gündelik yaşam alışkanlıklarına sahip olduğu ifade edilmiştir. Filmde dış görünüm kimlikleri tarif etmekte, oluşturulan kendine özgün tarzlar konuşmalara yansımaktadır.

Filmsel anlatının mekânı İstanbul'da kendisine has dokusu, politik yapısı ve kıyıda kalmışlığıyla bilinen Gaziosmanpaşa'nın Gazi mahallesidir. İstanbul'un öteki yüzü olarak sunulan mekânla ötekileştirilen bireyler ve onların merkezin dışındaki yaşamları, ayakta ve hayatta kalma çabaları gösterilmektedir. İstanbul'a ait merkez ve çevre karşılaştırması filmlerde rastlanılan görüntülerdir. Eşkıya (1996), Ağır Roman (1997) ve Güneşe Yolculuk (1999) filmlerinde şehrin merkezini gösterirken kenar mahallelerinde görüntüsü sunulur (Perouse, 2008: 309). Derme çatma evler, sokaklarda iperde asılı çamaşırlar, mahalleden geçen hurdacılar, kapı önünde yikanan halılar, yün eğiren kadınlar, çöplerle örülen sokaklar mekânı tanımlayan simgeler olarak anlatıya yansımaktadır. Mahallede Alevilerin çoğunluğu fark edilmektedir. Solcu bir grubun yürüyüşü dolayısıyla kolektif bir birlik de anlatıya yansımaktadır. Anlatı kenar mahallelere örnek olan bu semt bağlamında Sünni ve Alevi gencin aşkları perdeye taşınırken arkaya etnik kimlik, dini kimlik, yoksulluk, vb. tanımları da yerleştirilerek ben ve ötekinin de taraflarca konumlandırıldığı görülür. Buradaki insanlar kente

yeni gelmiş ve geldikleri yerin adetlerini burada yaşatmaya çalışan insanlar değil, bizatihi burada doğup büyüyen, ötekileştirilmiş ancak kaçılmaya çalışılan bir yerdir. Burası bir umut mekânı olmaktan ziyade başka mekanlara umutların beslendiği bir gecekondu mahallesidir.

Hayattan tecrit edildiğini düşünen Veysel sevdiği kız Saadet'e annesinden kalma yüzüğü takarken diline dökülenler hayatlarına dair manzarayı gözler önüne sermektedir: "Biz abimle o gece annemi hastaneye götürürken ikimiz de onun ölmek üzere olduğunu biliyorduk. O da biliyordu belki, bilmiyorum. Kabullenemiyorum ya insan. Hastaneye vardık. Ben böyle şey görmedim ya. Kâbus gibiydi orası. Kimse yüzümüze bakmıyor. Sözümüzü dinleyen bir Allah'ın kulu yok. Herkes çakal olmuş. Hiç unutmuyorum anacığım orada öyle kendinden geçmiş vaziyette, kanaması artmış bir köşede yatıyor. Biz sağa sola koşturuyoruz. Doktorlarla uğraşıyoruz, hasta bakıcılarla uğraşıyoruz. Cebelleşiyoruz. Ben başladım bağırma. Karıştı tabii ortalık, polisler falan. O kadar çaresiz bir haldeyiz ki anlatamam sana. Semih abim bile, o kadar çaresizdi. İşte o an dedim. Biz neredeyiz ya? Bu insanlar kim? Onların gözünde hiçbir şey değiliz aslında var ya. Böyle bir köşede, öyle başka ülkenin insanları gibi böyle pislik gibi duruyoruz. Başka semtin çocuklarıız aslında. Oradan çıkıp götürecektir hastane ararken öldü annem yolda. O gün kararımı verdim işte. Ölmek için mutlaka daha iyi bir yer vardır dedim kendi kendime". Veysel bu cümlelerle diğer insanların gözünde "pislik" gibi gördüklerinin farkındadır. Bundan dolayı sadece bulunduğu mahalleyi değil ülkesini terk edip ölmek için daha iyi bir yer arayışındadır. Kente ait görülmeyen bu insanlar aslında kentin en büyük mahallelerinin birinde yaşamaktadır.

Sevdiği kızı elinden kaçırmaması İsmail'i (Simo) bir hayli üzmette, bir iş sahibi olup durumu kotarmak istemektedir. İsmail Veysel'e şöyle yakınmaktadır: "Tabi kaparlar gül gibi kızı ama şu Kerim abinin işi bir olsun. Arabanın da cebini de kralını yapacağım. Hem de öyle Şahin mahin değil ha. Kim biter Şahin'e. Çekeceğim altıma Cherokee'yi, bir selektöre 150 manita." diyen Simo, zihniyet yapısına uygun olarak gösteriş yapmanın, az çalışıp çok kazanmanın hayalini kurarken pavyon sahibi Kerim abisinden yediği ilk tokatla dostunu öldürmekle de içinde bulunduğu hayattan kurtulmayı başaramadığını anlamıştır. Veysel ölmekte, sevdiği kızla bu semtten kurtulma hayaline ulaşamamaktadır.

Solcu gençler örgütlü bir şekilde organizasyon yapmakta, bildiriler dağıtmakta ideolojilerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Film kahramanlarından İsmail üzerinden sisteme entegre olma çabalarından ötürü mahalle toplantılarına gidemediği görülmektedir. Uzatılan gazeteye dahi verecek parası yoktur cebinde. Solcu genç "bu işlerden bu kadar uzak kalmayın oğlum akşam Veysel'i de kap gel" diyerek bir aralarındaki birliği sağlamaya çalışmaktadır. Aralarındaki "organik dayanışma"yı hatırlatarak kimliklerine sahip çıkmanın önemine dikkat çekmektedir. Suç işlendiğinde herhangi bir devlet resmi makama başvurulmadan kendileri çözmeye odaklanmışlardır. Çaldıkları arabanın yakalanma durumundan ötürü telaşlanmakta ancak mahalle kurallarına riayet ederken gözlerini kırpmamaktadırlar. Yaşadıkları topluma entegre olmakta zorlanan gençler, minimalist bir yaklaşımla mahalledeki örgütlenme pratiklerinden uzak kalmamakta mikro duyarlılıkla hareket ettikleri görülmektedir.

Gürdal'ın milliyetçiliği terörist "Kürt" düşmanlığı üzerine kurulmuştur. Hali hazırda sıcak gündemden beslenen bu düşmanlık topluma ve sosyal hayata dair derin yaralar açmaktadır. Sinema gerçek hayatta söylenemeyenlerin söylendiği ve kamuya mal edilen sözcükler dizisine dönüşür. Bilinçaltını açığa çıkarır ve onları hayattaki gerçeklere yaklaştırır.

Filmsel anlatıda dikkatleri çeken milliyetçi genç Güldal, askerde zor günler geçirmiş olmasından ötürü erken terhis edilmiş psikolojik baskı altında kalmış ve sinirlendiği anda kendine hâkim olamayan bir kişilik haline gelmiştir. Zaman zaman kendini kaybetmekte ve saldırganlaşmaktadır. Sevdiği kız Gül Taksim' de bir barda türkü söyleyen Haydar'la beraberdir. Güldal, Gül'ü bu "pisliklerin" elinden kurtarmak için mekâna baskın yapar. Gül'ü alırken dayak yer ve askerlik anılarını hatırlar. Polise de bağırır ve şöyle seslenir. "Teröristler,

PKK'nın piçleri, bunları bırakıp beni alamazsınız, benim kaç tane leşim var". Güldal kendine milliyetçi söylemler geliştirmiştir. Arkadaşları ondan eski günlerini anlatmasını ister, "ne anlatayım oğlum, ne demek abi ne anlatayım, sen bir kahramansın, kaç kişiyi vurdun indirdin, onu anlat, kaç kulak kestin?". Bu gençler arabalarının arka camını tümüyle Türk bayrağıyla süslemişlerdir. Tuttukları ve sığındıkları kale milliyetçiliktir. Kendilerine karşı üretmek yoluyla varlıklarını ikame etmenin çabası içerisindedirler.

Güldal diğer yandan hep askerlik elbiseleriyle gezmektedir. Boynunda askerden kalma künyesi sanki onu temsil etmektedir. Ayağında askerlik botları, belinde bıçağı; düşmanına karşı her zaman teyakkuzda olmanın gereklerini yerine getiriyor gibidir. Filmin baş karakteri Veysel'i Güldal öldürdü hissiyatı kesinleşmiştir zira Haydar'ı bıçaklamış, Gül'ü dövmüştür. O tek başına bir ordudur sanki, mekan basar ve tehditler savurur. Kamera merkeze yerleştirmiştir onu. O tepeden indirgemeci anlayışıyla artık karşısındakini tamamen stereotipleştirmiştir. Alevileri, "Kürtler" olarak damgalar ve mücadele edilmesi gerekenler olarak etiketler.

3. Sonuç ve Tartışma

Yapılan çalışmada film üzerinden milliyetçilik ve Aleviler üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Aleviler bu filmde İstanbul'un varoş denilebilecek bir bölgesinde "terapiye" muhtaç bir şekilde resmedilmiştir. Toplumda kabul görmemiş, periferide kalan bu insanlar yüzyıllardan beri ötelenmiştir. Aleviler Osmanlı Devletinde büyük rakip olarak görülen İran'la ideolojik yakınlıklarından dolayı gözaltında tutulmuşlardır. Cumhuriyet döneminde Tekke ve Zaviyeler kapatılmış ancak varlığına son verilmeyen iki tarikattan biri olan Bektaşilik varlığını devam etmiştir. Ancak Aleviler'in tanınırlıklarını toplumda devam eden bir süreçtir. Buradaki temel sorunlardan biri Aleviler'in kendilerini tanımlama zorluklarından ve devletin onları nereye yerleştirileceğini belirleyemeyişinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada önemli olan bu topluluğun kendini nasıl tanımladığı üzerinden hareket etmektir.

Filmin değerlendirilmesine bakıldığında kimin nerede durduğu fikriyatı bağlamında açıklık kazanmaktadır. Temsil edilen milliyetçilik askerde psikolojisi bozulmuş Güldal üzerinden yürütülmektedir. Şehirde karşı karşıya geldiği kişi Alevi olan Semih yine askerde Türkiye'nin doğusunda üstün başarıdan dolayı erken terhis olmuştur. Güldal ve Semih aslında aynı yolda nefes tüketmektedir ancak kente geldiklerinde yerel kanunları onları birbirine düşman yapmaktadır. Aleviler Türkiye'de Atatürk milliyetçisidir çünkü cumhuriyetle beraber Aleviler Osmanlı'ya nazaran kimlik sahibi olmuşlardır. Bu yüzden cumhuriyete "sadakatlerini" her daim ifade etmişlerdir. Filmin belli yerlerinde Alevi mahallesindeki Türk bayrağı zaman zaman dalgalandırılarak bunu ispat etmektedir.

Filmde Alevilerin ötekileştirildiği ve onların da kendilerini toplumdan ayıran birçok ip ucu mevcuttur. İş yerinde ustabaşı Veysel'e "Oğlum bu kızı baban istemez onlar seni istemez, sen ne cüretle bu kızı istersin anlamıyorum ki. Değişmiyor bu işler bu memlekette oğlum. Yok Sünni'ydi Aleviydi, Kürt'tü, Türk'tü sanki herkes babasını doğru biliyor bu memlekette". Ustabaşı Veysel'in çıkmaz bir yolda olduğunu dile getirirken ideolojik kalıpları aşmanın kolay olmadığını açıklamaktadır. Yine Veysel'in babası Sünni bir kızı sevmesine itirazını "milletinden almayan illetinden ölür" diyerek karşı durur. Yine filmin başında Saadetin Veysel'e uygun olmadığı kuzeni tarafından dillendirilir. "Bu kız sana da yakışmaz bize de".

Simo yanlış anlaşılma sonucu en yakın arkadaşını öldürür. Hedefi pavyonda takım elbiselerle badıgartlık yapmaktır. Filmin sonunda bu hedefine ulaşır ancak yine içi rahat değildir. Veysel sevdiği Saadet'e kavuşamaz ve Saadet yalnız kalır. Sünni temsil olan Saadet ve Alevi temsil Veysel filmsel anlatıda çıkmaz içerisindedirler. Veysel Saadet'i de alıp Amerika'ya gitmek istemektedir. Filmde kurulu nizam içerisinde insanların kayboluşu seyredilmektedir. Çaresizliğin simgelerini barındıran film kahramanlarından işleri yolunda giden kimse yoktur.

İdeolojilerin kapitalist ekonomik sisteme entegre olarak çözüme kavuşturulmadığı aksine ekonomi politik serüvende daha da sertleştiği gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (2001). “Kimin Hayali Cemaati”, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik. Ed. Mustafa Armağan. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Anderson, B. (2011). Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. Çev. İskender Savaşır İstanbul: Metis Yayınları.
- Büker, S. & Topçu, G. (2008). Sinema; “Tarih, Kuram, Eleştiri”. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Çökerdenoğlu, R. (2020). Sinema ve Eğitim: Örgün Eğitimin Türk Sinemasında Temsili. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Danişmend, İ. H. (2012). “Milletlerin Tarifindeki İhtilaflar”, Milletler ve Milliyetçilikler. Ed. Mümtaz’er Türköne. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Erkılıç, H.(1997). Sinema ve İdeoloji, 12 Eylül Filmlerinin Toplumsal Çözümlemesi, Yüksek Lisans Tezi: Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.
- Monaco, J. (2014). Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı, Sinema, Medya ve Mültimedya Dünyası. Çev. Ertan Yılmaz. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Hayward, S. (2012). Sinemanın Temel Kavramları. İstanbul: Pandora Yayınları.
- Horkheimer, M & Adorno, W. T. (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği. Çev. Oğuz Özügül. Kabalcı Yayınevi: İstanbul.
- Kellner, D. & R, Michael. (2010). Politik Kamera, Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası. Çev. Elif Özsayar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Odabaş, B. (2004). Alevilik, Alevi Sineması. Ed. İsmail ve Havva Engin. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öztürk, M. (2005). Sine-masal Kentler. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Perouse, J.F.(2008). Sinematografik Kentler. Mekanlar, Hatıralar, Arzular. İstanbul Varoşları. Çev. Melis Baydur, Ed. Mehmet Öztürk. İstanbul: Agora Kitaplığı
- Uyanık Z. (2014). Son Dönem Türk Sinemasında Alevi Kimliğinin Görünümü. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi. Sayı.21, S. 42-60.
- Yiğit, Z. (2014). Türkiye’de 1990 Sonrası Bağımsız Sinemada Alt Sınıf ve Direniş Biçimleri. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi
<http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/BagimsizSinemadaZehraYIGITOcak2014.pdf>.

Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü Ve Değerlendirilmesi

Vahideh LAMEEİ¹

Mustafa BİLİCİ²

ÖZ

Bu gözden geçirme çalışmasının amacı, dinin psikolojik iyi oluş üzerindeki rolü ve işlevi kapsamında arşiv tarama yöntemini kullanarak incelemektir. Son zamanlarda din ve psikolojik iyi oluş arasındaki pozitif ilişkiyi gösteren pek çok araştırma mevcuttur. Bu alanda yapılan araştırmaların sonuçlarına göre dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerin daha düşük olan bireylere kıyasla daha iyimser, daha huzurlu, daha mutlu, ruh sağlığı ve fizik sağlığı açısından daha iyi durumda olduklarını; buna karşın depresyon, kaygı ve stres gibi sorunlara daha az maruz kaldıklarını göstermektedir. Genel bir açıdan bakacak olursak insanın hayatında bulunan zorluklar, sorunlar ve yaşam krizleri Tanrı'yla içsel bir ilişki şeklinde olan bireylerde barış ve huzurun varlığını sağlamak demektir. Makale dinî bir bakış açısı ile dindarlığın; psikolojik iyi oluş, fiziksel ve sosyal sağlık üzerine yapılan bazı çalışmaların sonuçlarını ortaya koyarak değerlendirmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Psikolojik İyi Oluş

The Role And Evaluation Of Religion In Psychological Well-Being

ABSTRACT

The purpose of this review is to examine the role and function of religion in psychological well-being using archive scanning method. There have been many recent studies showing the positive relationship between religion and psychological well-being. According to the results of the studies conducted in this field, individuals with a high level of religiosity are more optimistic, more peaceful, and in a better condition in terms of mental health and physical health compared to individuals with a lower level of religiousness; On the other hand, it shows that they are exposed to problems such as depression, anxiety and stress less. As a general conclusion it can be said that the individual's relationship to God in the hardships, problems and crises of life calms men and their trust and impressive appeal to him helps to control their stress and tension. The article will attempt to evaluate religiosity from a religious perspective by revealing the results of some studies on psychological, physical and social health. According to the results of the studies conducted in this field, individuals with a high level of religiosity are more optimistic, more peaceful, and in a better condition in terms of mental health and physical health compared to individuals with a lower level of religiousness; In this area the level of religiosity based on the results of the research are more optimistic compared to individuals with lower than individuals with higher, more peaceful, mental health and they are in a better position in terms of physical health.

Keywords: Psychology of Religion, Psychological Well-Being

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, lameei.vahideh@std.izu.edu.tr, ORCID 0000-0002-5772-4136

² Prof. Dr, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, mustafa.bilici@izu.edu.tr, ORCID 0000-0002-7303-0396

Giriş

Din, Tanrı'ya inanma ve ibadet etme konusunda kurulan düşünce ve davranma düzenidir. Ameling dini, yaşam sorularına cevap veren bir dizi organize inanç olarak tanımlar (Wulff, 1997). Viktor Frankl, Din ve Psikoloji kitabında "Din insanlara güven, koruma ve bağlanma hissi vererek sonuçları bakımından psikohijyenik ve neredeyse psikoterapik etki yaratabilmektedir." demiştir (Frankl, 2011). Spilka ve arkadaşları (2003) yaşam olaylarını yorumlamak için dini bir referans kurumu olarak belirtmektedirler. Dinin anlamlı bir kurum olarak, insanlar tarafından küresel sorunları anlamaya, tahminde bulunmaya, olayların gerçekleşmesini engellemeye ve kendi benlik saygılarını korumaya yardımcı olmak için kullanıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda dinî yönelim, dinî öğretileri takip etmek veya eğiliminde bulunmak için bir işaret olarak önerilmiştir. Dinî yönelimle, dinin hem genel olarak kişinin kendisi hem de dünya görüşü üzerindeki rolünün kaynağı kastedilmektedir. Dinî yönelim, öteden beri Allport'un iç güdümlü (intrinsic) ve dış güdümlü (extrinsic) kavramları ile ele alınmaktadır. Dış Güdümlü Dindarlık kişilerin kendi dünyevî amaçları veya öte dünya hedeflerini gerçekleştirmek üzere dini "kullanma" yönünde güdülenmedir. Buna karşılık İç Güdümlü Dindarlık dini hayata geçirme, ciddiye alma ve dinin kendisini "nihâî bir son olarak" algılaması anlamına gelir. Allport'un ele alışında İç Güdümlü Dindarlık, din ile tüm hayat arasında bağ kurma, önyargılı olmayıp bütünlendirici olma ve düzenli olarak ibadet etme anlamına gelirken; Dış Güdümlü Dindarlık din ile hayatın bazı alanları arasında bağ kurma, önyargılı, dışlayıcı, araçsal ve faydacı eğilimlere sahip olma ve ibadetine pek düzenli devam etmeme ile ilişkilendirilmektedir. Başka bir deyişle, eğer insanlar dinin kendisini nihâî bir şey olarak algıarlarsa ona gerçekten inanırlar, ciddiye alırlar fakat eğer dini, bazı neticeler için bir araç olarak görürlerse, bazı kazançlar için kullanırlar. Allport dış güdümlü dini yönelimi, iç güdümlü yönelim dinî yönelimden daha olgunlaşmamış bir din olarak tanımlamıştır. Onun görüşüne göre, dış güdümlü yönelimin, iç güdümlü yönelime göre koruyucu ve önleyici yönü daha azdır. Sadece psikolojik iyi oluşu sağlayan dini yönelim, iç güdümlü dini yönelimdir (Allport, 1968).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, dinle psikolojik iyi oluş ve beden sağlığı arasında önemli ilişkilerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar doğrultusunda dindarlık seviyesi yüksek olan kişilerin, düşük olanlara kıyasla psikolojik açıdan daha iyi oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre dindar bireylerin dindar olmayanlara kıyasla daha ümitli ve iyimser oldukları, daha anlamlı bir yaşama, daha yüksek bir sosyal desteğe ve evlilikte daha çok istikrar ve mutluluğa sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca, daha az depresyon ve kaygı yaşadıkları veya bunları yaşadıklarında daha hızlı bir şekilde toparlandıkları, stresle daha iyi bir şekilde başa çıktıkları, daha az intihara teşebbüs ettikleri ve bağımlılık yapan maddeleri daha az kullandıkları anlaşılmaktadır. Buna ek olarak dindarlık seviyesinin yüksek olmasının fizikî sağlık açısından da önemli olduğunu ortaya koyan araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmaların sonuçlarını özetleyen Koenig şu bilgileri vermektedir; dindarlık düzeyi yüksek olan bireylerde bağışıklık sisteminin güçlü, kanser hastalığına bağlı ölüm oranının düşük, kalp ve damar hastalığının az, kan basıncı daha düşük, daha düşük kolesterolü olduğu ve daha az sigara içtiklerini, daha uzun süre yaşadıkları bulunmuştur (Koenig, 2004).

Bu çalışmanın amacı, ilgili kavramları inceleyip açıklarken psikolojik ve sosyal sağlıkta dinin etkinliğini genel ve kapsamlı bir görüşe vararak incelemektir.

Dindarlığın faydaları

Dindarlığın faydaları bireysel ve sosyal düzeyde iki kısma ayrılabilir. Dindarlığın faydaları bireysel düzeyde içsel huzur ve yaşam doyumu alanlarında tartışılmaktadır. Belirtilen noktalar ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

İçsel huzur: Kur'an-ı Kerim, iç huzurun ancak Allah'ı hatırlamakla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Manevi hayatı bir anlamda Asr Süresinde özetlenmiş olarak görebiliriz. Cenabı

Hak bu surede bizi uyarıyor. Asra yemin olsun ki; insanlık hüsrandır diyor ve ekliyor; ancak inanıp da salih amel işleyenleri, sabrı tavsiye edenleri, Hakkı tavsiye edenleri istisna kılıyor. O halde bir mümin olarak salih amel işleyeceğiz, sabrı ve Hakkı tavsiye edeceğiz. O zaman huzur içinde oluruz ve manevi hayatın sırrına vakıf oluruz. Dini inançlar aynı zamanda strese neden olan olayları azaltır ve bu sebeple psikolojik iyi oluşu artırır. Bu olayların da içsel huzuru pozitif şekilde etkilediğini söyleyebiliriz (Cummings ve ark, 2003).

Yaşam doyumu: Her birey kendi hayatı için özel kriterler belirler ve o kriterlere göre tüm yaşamını değerlendirir. Ne zaman bireyin değerlendirmesi pozitif olursa o zaman yaşam doyumu yüksek düzeyde demektir (Diener ve ark, 1985). Yaşam doyumu ve dindarlık ile ilgili bir çok araştırma mevcuttur (Inglehart, 2018; Batan ve Ayten, 2015; Dost, 2007). Bu araştırmaların sonuçları doğrultusunda yaşam doyumu ve dindarlık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Avrupanın 14 ülkesinden 163.000 katılımcının katıldığı bir araştırmanın sonucuna göre, haftada en az bir kez kiliseye gidenlerin %85'inin yaşam doyumu düzeylerinin yüksek olduğu ancak kiliseye hiç gitmeyenler arasında bu oranın %77 olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın sonucu, kiliseye gitmenin yaşam doyumu üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir. Yaşam doyumu ve din arasındaki ilişkinin yaşlılar arasında daha güçlü olduğu görülmüştür (Inglehart, 2018). Yaşları 18-59 arasında değişen 512 katılımcıyla gerçekleştirilen bir araştırmada olumlu dinî başa çıkma ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Batan ve Ayten, 2015). Üniversite öğrenciler üzerine yapılan diğer bir araştırmada öğrencilerin yaşam doyumu puan ortalamaları dini inanç değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır (Dost, 2007). Burada önemli olan bu ilişkiyi açıklamaktır; dindarlık nasıl yaşam doyumunu yüksek kılıyor? Bu soruya cevap olarak üç faktör dikkate alınabilir:

- 1- **Fiziksel Sağlık:** bilim adamları bir zamanlar din ve tıp arasındaki ilişkiyi incelemekten kaçındılar ancak son yıllarda bu tutum değişti. Araştırmalar, din ve inancın sağlığı iyileştirmeye ve hastalıklarla savaşmaya yardımcı olabileceğini göstermektedir. Dinî inançlar bireylerin sosyal ve psikolojik açıdan hem de fiziksel açıdan sağlıklı kalmalarını sağlıyor. (Cohen ve Koenig, 2003). Fiziksel sağlık ile devamlı şekilde kiliseye gitmek arasındaki ilişkiye dair en eski çalışmalardan biri, Comstock ve Parthenon (1972) tarafından büyük bir örnekleme ölüm oranı kullanılarak yapılmıştır. Bu araştırmanın sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Düzenli olarak kiliseye gidenlerin ölüm oranı (binde)

	Haftada birkezden az	Haftada birkez veya çok
Kalp hastalığı (5 yıl)	82	38
Amfizem (3 yıl)	52	18
Kolon kanseri (5 yıl)	17	13
Intihar (6 yıl)	29	11
Karaciğer sirozu (3 yıl)	25	5

Argyle (2000)

Cohen ve Koenig (2003)'e göre insanlar seçtikleri dini yaşam tarzlarıyla sosyal, psikolojik ve fiziksel açıdan diğerlerine göre daha sağlıklı olmalarını sağlamaktadırlar. Yaşlılar üzerinde yapılan boylamsal bir araştırma, dini bir ilişkiye sahip olan kişilerde daha az fiziksel sorunla karşılaşıldığını gösterir. Aynı zamanda bu kişilerin depresyonla

ilişkisi incelendiğinde depresyona yatkınlık oranında ters bir orantı görülür. Dini törenlere düzenli olarak katılan yaşlıların bağışıklık sistemi, katılmayanlara göre daha sağlıklıdır. Diğer bir araştırmada dinî inançlara sahip olan kişilerde hastalık ve ölüm oranlarını araştırmaya dahil ederek derin dinî inançlara sahip olan kişilerin daha sağlıklı yaşamlarının olduğunu ortaya koymuşlardır (Jeffrey Levin ve Preston Schiller akt. Krause, Ellison ve Marcum, 2002).

Karaciğer sirozunun sebeplerinden birisi alkol kullanmaktır ve dindar bireyler alkol kullanmadıkları için kullananlara kıyas daha az bu hastalığa maruz kalırlar. Bu doğrultuda sosyal destek bağışıklık sistemini güçlendirebilir ve bir kişiyi belirli hastalıklara karşı koruyabilir (Cohen, Koenig, 2003; Seybold, Hill, 2001).

Idler ve Kasl (1992), kilise ayinlerine katılmanın dini kolektif yaşam deneyimi üzerinde derin bir etkiye sahip olduğuna inanırlar. Paskalya'dan önceki otuz gün boyunca Hıristiyanlar için ve ayrıca Yahudi bayramlarından önceki aynı dönemde erkek Yahudiler için ölüm oranının diğer zamanlara göre daha düşük olduğu görülmektedir. Tanrı ile bir bağ, aile ve yakın arkadaşlarla olan bağ ile aynı işleve sahipse, kişi aynı etkiyi bekleyebilir. Bununla birlikte, olumlu duygular ve huzurun biyokimyasal bir etkisi olabilir. Deneysel bir çalışmada, Rahibe Teresa hakkında bir film izlemenin, bağışıklık globülün sekresyonunda önemli bir artışa neden olduğu ancak Hitler hakkında bir film seyretmenin aynı etkiyi göstermediği ortaya çıkmaktadır (Mc Cleilans, 1987; akt Argyle, 2000).

Jeffrey Levin ve H. Vanderpool da yüksek tansiyon ile dindarlık arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları incelemişler ve sonuçta çalışmaların %90'ının dindar olan kişilerin daha düşük kan basıncına sahip olduklarını ortaya koyduğunu tespit etmişlerdir (Aktaran, Jonhson, Larson, 1998).

- 2- **Sosyal Destek:** Dini gruplar, önemli bir sosyal destek kaynağı sayılmaktadır. Dini aktivistlerin sosyal ve dini faaliyetlerde, sıkıntılı ve mutsuz olduğu zamanlarında bireylere gayri resmi destek sağlayan ve acılarını hafifleten güvenilir bir sosyal ağ sağlamaktadır. Dini ibadetlere devam eden kişiler, aynı dinden olan kişilerle arkadaşlıkları sayesinde, özellikle ruhsal sorunlarını hafifletebilmektedirler (Stack, 1998).
- 3- **Tanrıya Yakınlık:** Kiliseye katılımdan bağımsız olarak Tanrı'ya yakınlık, yaşam doyumu ile ilişkilidir. Dini deneyim ve dua mutluluğu artırmakta ve bireyde Tanrı ile sosyal bir bağlantı duygusu yaratmaktadır (Inglehart, 2018). Birçok insan ölüm konusunda kaygılı ve bu kaygıların nedenleri bunlardan kaynaklanıyor: Ölümün kendisi, yaşamdaki iyi şeylerin kaybı ve aynı zamanda ölümden sonra olacıklara olan güvensizliktir. Burada din son nokta olarak değil, bir tür geçici yaşamdan ebedi olana geçiş olarak iyimser bir ölüm yorumu vermektedir. İngiltere'de % 55 ve ABD'de % 78 ölümden sonra hayata inanıyor. Bu konuya inananların % 93'ü bu hayatın doyurucu ve huzurlu olduğunu düşünüyor. İngiltere'deki insanların % 28'i ve ABD'deki % 71'i cehenneme inanıyor. Dindar insanların daha az ölüm korkusu yaşayıp yaşamadıkları en önemli soru olduğu orta çıkmaktadır. 36 çalışmanın meta-analizinde, 24 çalışmanın sonuçlarına göre böyle bir ilişki bulunmaktadır (Spilka ve ark, 1985).

Sosyal Düzey: Dindarlığın diğer bir faydası sosyal düzeyde bahsedilmektedir. Psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu, sağlıklı bir insanın özelliklerindedir. Bu nedenle, hastaliksız

bir yaşam için uygun bir ortam sağlamaya yönelik küresel çaba, yalnızca kalp hastalığı, enfeksiyon vb. hastalıkların önlenmesi ve tedavisine odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda fiziksel sağlığın yanı sıra insanların iç huzuru ve psikolojik iyi oluş için sakin bir ortam sağlanmasına önem verilmiştir. (Moazedi ve Asadi, 2012).

Din çeşitli mekanizmalarla bireyin ve toplumun psikolojik sağlamlığa etkide bulunur. Dinin psikolojik sağlamlığa olan olumlu etkileri; umudun varlığı, dinde motivasyon, pozitifliğin varlığı, sosyal ve duygusal bir destek ağı oluşturmak, yaratılış kavramına açık ve kararlı bir yanıt vermek, dünyayı ve yaşamı açıklamak, acıyı yoksunluğu ve diğer pek çok mekanizmayı mantıklı ve makul bir şekilde algılamaktır. Genel olarak, din ve dinî inançların birey ve toplum sağlığı üzerindeki etkisi çok önemli bir rol üstlenmektedir. Yapılan araştırmalar, psikolojik rahatlamının derin inançlar ve iyi ahlakla sağlanabileceğini göstermektedir ve bir mümin insanı, her zaman çabalayan, canlı ve neşeli bir insana dönüştürür. Ayrıca toplum ile temas halindedir ve yeteneklerine göre her kültürel, sosyal ve ekonomik alanda en iyi olmaya çalışır (Mahmoudian ve ark, 2004).

Psikolojik iyi oluş evden okula, üniversiteye, çalışma ortamına ve benzeri tüm yaşam açılarını alan esenlik, refah ve rasyonel uzlaşma ya da yaşam olasılıkları için bir bilimdir. Sorumlulukları kabul etme yeteneği, bir kişinin aile ve toplum içerisindeki psikolojik iyi oluş halinin en önemli belirtilerinden sayılmaktadır. Bu dünyadaki içsel huzura kavuşmak ve maddî hayata bağımlılığı kırmak, toplum içerisinde bir kişinin başkalarına karşı şefkatli olmasına ve çeşitli durumlarda yardımlarına koşmasına, ayrıca suçtan sapmalarından ve başkalarına zarar vermekten kaçınmasına neden olacaktır. Suçu ve sapkınlığı azaltmak, özgecil davranışları ve sosyal dayanışmayı artırmak, kişinin dindarlığının toplum için önemli faydalarıdır (Mahmoudian ve ark, 2004).

Din ve Psikolojik Hastalıklar

Stresin psikolojik bozukluklar üzerindeki etkisi, 21. yüzyılda yapılan çeşitli araştırmaların konusu olmuştur ve psikoterapistler şu inançtadırlar ki yirmi birinci yüzyılda yaşamak, fiziksel hastalıklar ve hatta ölümle sonuçlanan birçok stres, ruhsal gerilim ve kriz ile birlikte yaşamaktır (Azhar ve Varma, 1995). Bir başka araştırmada psikoterapinin depresif hastalar üzerindeki etkisini belirlemek için önceki araştırmalarla birebir aynı çerçevede, iki kontrol ve deney gurubu seçilmiştir. Her iki grup 23 kişiden oluşturulmuştur. Hamilton depresyon ölçeği ve dinî anket kullanılarak hastaların dindarlık oranı değerlendirmeye alınmıştır. Bu soru önceki araştırmadaki benimsenmiş entegre yöntem ile benzerliğini göstermiştir. Her iki grup orta dozda bir antidepresan ilaç almıştır. Destekleyici psikoterapi hastaları haftada bir kere 94 dakikadan oluşan toplam 12 celsede, Kur'an okuma, hadis, öyküler, dinî konuların eğitimi ve namaz ile duaya meyillendiren meditasyon türlerini almış oldular. Onların kullandığı yöntem, önceki araştırmadaki kullanılan yöntemle aynıydı. Bilişsel terapi tekniği, dinî içeriğe vurgu yaparak, dinî eğitimler kullanmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuç şunu göstermiştir ki: Bir aylık ve üç aylık T testler anlamlı farklılığa sahiplerdi, fakat altı ayın sonunda farklılık anlamlı değildi. Bu yöntemi kullanan kişiler arasındaki iyileşme hızı önemli bir ölçüde çoktu. Onlar bu tip psikoterapinin sunulmasıyla ilgili, özellikle bileşenler ve küçük içerikler konusunda çeşitli araştırmaların yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Yaşlı kişiler üzerindeki yapılan çalışmada, dinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi araştırılmış ve şu sonuca varılmıştır; stres yaratan tıbbî durumlar, yaşlılar arasında çoğunluktadır fakat namaz kılmak, Tanrı hakkında düşünmek ve kişinin içsel inançları, stresi azaltan ve uzlaşma becerisini geliştiren mekanizmalar, yaşlı hastalar ve özellikle siyahiler arasında

kullanılmaktadır. Ayrıca dine yönelen yaşlılar arasında depresyon oranı çok daha azdır (Tahmasbipur ve Kamangari, 1997). Murphy ve arkadaşları (2006) şunu gösterdiler ki dini inançlar ve onlara meyilli olup olmamak, depresyonla bağlantılıdır.

Dua ve Tövbenin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Etkisi

Her din kendine ait uygulama boyutlarına sahiptir. Uygulama boyutları dindar bireylerden icra etmeleri bazı özel davranışlardan oluşmaktadır. Tövbe ve dua gibi dini ibadetler dinin temel unsurlarındandır. Bu tür ibadetlerin yerine getirilmesi psikolojik iyi oluş üzerine olumlu yönde katkısı olabileceği düşünülmektedir.

Tövbe ve Psikolojik İyi Oluş

Tövbenin sözlük anlamı "geri dönmek" tir. Pişmanlık ve dönmek anlamına gelen tövbe dini bir ibadet olarak, kulun yaptığı günahlara pişman olup, onları terk ederek Allah'a yönelmesi ve Allah'a sığınarak bağışlanmasını dilemesi demektir. Psikolojik bakımından tövbe etmek tövbekâra ruhsal huzur ve güven duygusunu sağlamaktadır ve aynı zamanda ruh ve beden sağlığını etkileyebileceği bir eylemdir. Kendini suçlu ve günahkâr bilen bir insan, ruhsal bir kriz ve kaygı içerisinde ve tövbe bu ruhsal krizi huzur ve güvene dönüştürür ayrıca tövbe, insanların kendilerine karşı takdir duygularının artmasına ve öz güveninin tazelenmesine de yardımcı olur (Askeri, 2015).

Dua ve Psikolojik İyi Oluş

Dua sözde Tanrı'ya ilgi göstermek, manevî bağlantı, alem yaradanına yakınlaşmak, yetersizliği ve acizliği dile getirmek ve ihtiyacı olmayandan dilek ve ihtiyaç dilemektir. İnsan küçük bir varlıktır ve sonsuz büyük olan Yaratıcısının huzurunda durduğunda yetersizlik duygusu hisseder ve bu duygu insanda içsel bulanıma neden olur. Duayla beraber insana bu sıkıntıdan kurtulup ve içsel huzur sağlamaktadır. Bu rahatlatma bize, dualarımıza mutlaka karşılık verileceği düşüncesinden ileri gelmektedir (Carrel, 2001).

Dua ve kutsama yorgun kalplerin tesellisi, yaşamın ışık ve mutluluk kaynağı ve hayatın zorlukları karşısında insanın güç kaynağıdır. Çoğu insan hayatlarının kriz ve zorlu dönemlerinde yaşadığı stres, korku ve kaygıyı dua etmek ile iyileştirir (Rafei, 2012). Psikolojik bakımından dua etmek önemli bir dışavurum ve rahatlatma imkânı sağlamaktadır ve aynı zamanda ruh ve beden sağlığını etkileyebileceği düşünülen temel dini unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Horozcu, 2010). Ayrıca dua etmek dindarlık ölçeklerinin öğelerinden birini teşkil etmektedir (Krauss ve ark, 2005).

Allah bizden O'na korku ve ümitle dua etmemizi ister (Araf, 7/56). Bize açılmayacak kapı olmadığı fikrini verir. Bununla Dua, kaygı, stres, depresyon, anlamsızlık ve yalnızlık gibi çağımızın önemli ruhsal hastalıklarına karşı da bireyin ruhsal yapısını güçlendirir (Kimter ve ark, 2002).

Öte yandan bireyin ruh sağlığı, toplumun ruh sağlığı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Dua ihtiyacını ortadan kaldıran topluluklar çöküş ve çatışmadan etkin bir şekilde korunamayan unsurlara sahiptir (Şeriati, 2002). Suçlu olduğu bilinen kişilerin üzerinede yapılan araştırmalarda ya hiç dua etmemiş ya da daha az dua ettiği görülmüştür. Çünkü ruh sağlığı yerinde olan bir insan ne kendisine ne de yaşadığı çevredeki insanlara zarar vermez. Duanın bireyin ve toplumun ruh sağlığı için vazgeçilmez bir eylem olduğu anlaşılmaktadır (Şeriati, 2002).

Kuran'da yaklaşık 200 ayet dua ile ilgilidir. Bu konudaki bazı ayetlerde insanlara Allah'a dua etmeleri emredilmiş ve duanın usulü, görgü kuralları ve etkileri üzerinde durulmuştur. Duanın ayetlerine baktığımızda müminlerin dualarına önem verildiğini, yalnız bırakılmadığını, her durumda durumunu bilen ve kendisine yakın olan bir Allah'ın olduğunu görüyoruz (Bakara, 2/186; Yusuf, 12/86).

Sonuç olarak dua, birey ile Allah arasındaki ilişkinin doruğa ulaştığı bir durumdur. Dua ederken, kişinin bilincinin derinliklerinde bir ışık parlar ve kişi kendini olduğu gibi görür. Açgözlülüğünü, bencilliğini, günahlarını ve gururunu keşfeder. Sonuçta, dini ve ahlaki ritüellerini yerine getirmeye hazırlanır, tevazu ve olgunluk için çaba gösterir. Dua edenlerin görev ve sorumluluk duygusu sürekli artar, kıskançlık ve kötü eylemleri azalır ve hep başkalarını hayırlı yönden düşünürler (Carrel, 2001).

Din ve Sağlık İlişkisi Üzerine Araştırmalar

Çok boyutlu bir olgu olan dinin, psikolojik iyi oluş üzerindeki etki ve işlevleri de çok boyutlu olup, her bir boyutu bir birleriyle ilişkileri bulunmaktadır. Bu yönüyle dindarlık, psikolojik iyi oluş ve beden sağlığını etkileyen bütün faktörler üzerinde önemli etkilere sahipken, o faktörlerin de dinin algılanması ve dindarlığın yaşanması üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır (Karaca, 2011). Yapılan ampirik çalışmalarda dindarlık ile bedensel ve psikolojik iyi oluş arasında olumlu ilişkiler olduğunu göstermektedir (Karaca, 2011). Makalenin bu kısmı psikolojik iyi oluş ve bedensel sağlığı etkileyen bazı mevcut araştırmaların sonuçlarını açıklamaktadır.

Dini yönelim ve başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Jafari'nin araştırmasında (2009), iç dini yönelime sahip öğrencilerin dış dini yönelimli öğrencilere göre daha probleme yönelik başa çıkma yöntemleri kullandıkları bulunmuştur. Ayrıca dış dinî yönelimli öğrenciler, iç dinî yönelimli öğrencilere göre daha fazla heyecan odaklı başa çıkma yöntemlerini kullanmışlardır. Affetme eğilimi ve dindarlık ilişkisi üzerine ampirik bir araştırmanın sonucuna göre dindarlık ile genel affetme eğilimi ilişki olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009). Dini uygulamalar, korku, kaygı, depresyon, öfke, aşağılık duygusu vb. gibi psikolojik iyi oluşu tehdit eden duygular üzerinde hafifletici etkiye sahiptir (Yapıcı, 2007).

Bir yıllık süren diğer bir araştırmada yaşlı olan 111 depresyon hastası araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre ibadet sıklığı örneğin devamlı kiliseye giden ve Kitâb-ı Mukaddes okuyan kişilerde, depresyon hastaları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, ortalama hastaların yarısının bu süreçte hiç bir tıbbî tedavi görmeden iyileştiklerini bulmuşlardır. Aslında dinî inancın bu hastalarda dünyaya olumlu şekilde bakmaları, acının ve ölümün daha iyi anlaşılmasını ve kabullenmesini sağladığını ileri sürmektedirler (Koenig ve arkadaşları, 2004).

McFarland (2009) din ve psikolojik iyi oluşun arasındaki ilişkiyi yaşlılar üzerinde inceledi. Bu araştırmanın sonucuna göre, psikolojik iyi oluş daha iyi olan erkeklerin dinî faaliyetlerden yararlandıkları kadınlardan daha fazla olduğunu, ayrıca yüksek düzeyde tutarlı bir şekilde dini faaliyette bulunan erkekler, diğer tüm erkeklerden daha iyi psikolojik iyi oluşa sahiptiler.

Öğrencilerin dini yönelimleri ile depresyon ve kaygı arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere İran'da 500 öğrenci üzerine yapılan bir araştırmada, öğrencilerin dini yönelimleri arttıkça depresyon ve kaygıları önemli ölçüde azalır. Aslında dini öğretiler ve inançlar kişiyi

mükemmelliğe ve büyümeye ve dolayısıyla psikolojik iyi oluş haline götürebilir (Beyani ve arkadaşları, 2012).

Kanada'da 37 bin kişinin katıldığı bir araştırmada ibadet etmenin ve depresyon arasındaki ilişkinin sonucunda, kişiler her ne kadar ibadete devam ediyorlarsa ve bu ibadetin sıklığı çoğalıyorsa daha düşük seviyede depresyon, sosyal fobi, psikiyatrik problemler ve cinnete rastlandığı bulunmuştur (Baetz, Bowen, Jones, Koru-Sengul, 2006).

Dinin sosyal destek sağlamak süretiyle, intihar eğilimlerinin ve düşüncelerinin azalmasında önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmalar daha güçlü dini inançlara sahip olan kişilerin, özellikle de destekleyici bir dini toplum içerisinde bulunanların, benzer koşullar altında intihara karşı daha olumsuz tutumlara sahip olduklarını ve intihar etme konusunda daha az intihar düşüncesine sahip olduklarını göstermektedir (Koenig, 2005).

Dinle ölüm korkusu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada derin dini inançlara sahip olan kişilerde daha az ölüm korkusunun olduğunu ortaya koymaktadır (Cohen ve arkadaşları, 2005). Ayrıca dinle kaygı arasındaki ilişkiyi inceleyen 76 araştırmanın sonucunda dindar kişilerde daha az kaygı ve korkunun olduğunu ortaya koymaktadır (Koenig, 2001/2002).

Dindarlık ve dini uygulamalar, insanların psikolojik iyi oluş halini sağlamasına yardımcı olabilecek faktörlerdir. Bu doğrultuda dinin psikolojik iyi oluşa sağladığı en önemli katkılardan birisi de iyimserlik duygusudur. Sethi ve Seligman (1993) yaptıkları çalışmada iyimserlik ve farklı dini inançlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlarına göre iyimserlik ile dini köktencilik arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Elvin (2001), dinin insan ile evrenin yaratıcısı arasında kalıcı bir bağlantı olduğunu ve kritik anlarda sürekli varlığına olan inancı olduğunu, sağlıklı psikolojik iyi oluş oluşturma, bedensel ve ruhsal hastalıkları tedavi etmede olumlu etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Plante ve arkadaşları 2000 yılında yaptıkları bir çalışmada iyimserlik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi üniversite öğrencileri üzerinde incelemiştir. Bulgulara göre güçlü dinî inanca sahip olan kişiler iyimser bir kişiliğe sahiptirler. Ayrıca bu kişilerde daha az kaygı olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Din, psikolojik iyi oluşu etkileyen önemli faktörlerden biridir. Din, dindarın gözünde dünyanın çehresini değiştirir ve onun kendisine, yaratılışına ve etrafındaki olaylara ilişkin algısını genellikle olumlu şekilde değiştirir (Yapıcı, 2007).

Dindar insan, kendisini evrendeki en büyük güç olan Allah'ın tam desteği ve lütfu altında görür. Bu sayede kişi kendini güvende, huzurlu ve derin bir mutluluk hisseder. Tanrı'yı iyilik ve bolluk kaynağı olarak görür. Dolayısıyla böyle bir kişi için tüm olaylar, hatta musibetler, Allah'ın bir lütfu ve imtihanı olarak kabul edilir. Allah'a inanmakla, aklın gücüyle büyümesi için gerekçelendirilemeyecek sorunlara dayanabileceğini düşünür. Böyle bir kişi, Tanrı'yı koruyucusu olarak gördüğü için, hayatın talihsizlikleri ve başarısızlıkları konusunda hayal kırıklığına uğramaz ve endişe duymaz (Baetz ve ark, 2006).

Dini ve manevi inançlar insanların hayat boyu karşısına çıkabilecek zorluklarla başedebilmede önemli bir rol oynamaktadırlar. İnanç, kişiye bir amaç duygusu verebilir ve ona yaşam için yol gösterici ilkeler sağlayabilir. Aileler, aile üyelerinin sağlığı gibi ciddi sorunlarla karşılaştıklarında, dini inançlar, çaresizlik ve umutsuzluk duygularıyla başa çıkmalarına yardımcı olabilir, yaşamlarına anlam ve düzen kazandırır ve onlara durum üzerinde bir kontrol hissi verir (Mahmoudian ve ark, 2004).

Dindarlık insan ve toplumdaki ahlakî, duygusal ve manevî boşlukları giderir ve insana problemler ve kısıtlamalar karşısında sağlam bir sığınak oluşturur. Manevî deneyim, ahlakî taahhütleri sağlamlaştırır ve bu konu kendi çapında alkol gibi bağımlılık yapan maddeleri kullanmayı ve diğer tehlikeli davranışları engeller. Ayrıca din hayatın anlamlı olması, değerli olma hissi ve saygıdeğer olma hissinden oluşan bir anlamsal sistem oluşturur. Bu anlamsal sistem risk alma ve heyecan arama davranışlarını dizginler ve bu konu başarı ve ruhsal sağlığın artmasına neden olur.

Koenig ve arkadaşları (2004) Bir yıllık süren 111 yaşlı depresyon hastası üzerine yapan bir araştırmada şu sonuca ulaşmışlardır: devamlı kiliseye giden ve Kitâb-ı Mukaddes okuyan kişilerde, depresyon hastaları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, ortalama hastaların yarısının bu süreçte hiç bir tıbbî tedavi görmeden iyileştiklerini bulmuşlardır. Aslında dinî inancın bu hastalarda dünyaya olumlu şekilde bakmaları, acının ve ölümün daha iyi anlaşılmasını ve kabullenmesini sağladığını ileri sürmektedirler.

Tıbbi araştırmalar, din ve maneviyatın psikolojik durumlar üzerinde derin etkileri olduğunu göstermektedir. Derin dini inançlara sahip olan kişilerde depresyon ve kaygıya az rastlanmaktadır. Depresyon geçirdiklerinde ise daha çabuk iyileştikleri, strese karşı daha güçlü oldukları, alkol veya uyuşturucu madde kullanmadıkları, daha az kalp ve damar hastalıklarına yakalanma oranı ve daha uzun yaşam görülür (Koenig, 2004). Dindarlık ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi araştıran Elvin (2001), dinin insan ile evrenin yaratıcısı arasında kalıcı bir bağlantı olduğunu ve kritik anlarda sürekli varlığına olan inancı olduğunu, sağlıklı psikolojik iyi oluş oluşturma, bedensel ve ruhsal hastalıkları tedavi etmede olumlu etkisi olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan bu araştırmanın bulguları Koenig (2004) bulguları ile uyumludur.

KAYNAKÇA

Allport, G. W. (1968). *The person in psychology: Selected essays*. Beacon Press.

Argyle, M. (2000). *Psychology and religion. An introduction* london. Routledge, *Affiliation, Personality and Individual Differences*, 37, 861-870.

Ayten, A. (2009). Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 111-128.

Azhar, M. Z., & Varma, S. L. (1995). Religious psychotherapy in depressive patients. *Psychotherapy and psychosomatics*, 63(3-4), 165-168.

Baetz, M., Bowen, R., Jones, G., & Koru-Sengul, T. (2006). How spiritual values and worship attendance relate to psychiatric disorders in the Canadian population. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 51(10), 654-661.

Beyani, A. A., gudarzi, H., Bayani, A., & Kucheki, M. (2012). Investigating the relationship between religious orientation and anxiety and depression in students. *Journal of Principles of Mental Health*, 39 (3), 209-214.

Carrel, Alexis. *Dua*, Çev. M. Alper Yüçetürk, İstanbul, 2001.

Cohen, A.B., Pierce, J.D., Chambers, J., Meade, R., Gorvine, B.J., & Koenig, H.G. (2005). Intrinsic and extrinsic religiosity, belief in the afterlife, death anxiety, and lifesatisfaction in young Catholics and Protestants. *Journal of Research in Personality*, 39, 307-324.

Cohen, A. B., & H. G. Koenig. (2003). Religion, religiosity and spirituality in the biopsychosocial model of health and ageing. *Ageing international*, 28 (3), 215-241.

Cummings, S. M., Neff, J. A., & Husaini, B. A. (2003). Functional impairment as a predictor of depressive symptomatology: the role of race, religiosity, and social support. *Health & Social Work*, 28(1), 23-32.

Diener, E., Emons, R.A., Larsen, R.J., Griffin, S.(1985). The Satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.

Dost, M. T. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (22), 132-143.

Elvin, J. (2001). Religion role in healing confirmed. *Journal of insight*, 3, 78-83.

Frankl, V. E. (2011). *Man's search for ultimate meaning*. Random House.

Horozcu Ümit, "Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları", İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Idler, E. L., & Kasl, S. V. (1992). Religion, disability, depression, and the timing of death. *American journal of Sociology*, 97(4), 1052-1079.

Inglehart, R. (2018). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton University Press.

Jafari. A. (2009). The relationship between religious orientation (internal-external) and the ways of coping stress in the students of IAU, Abhar branch. *Journal of Behavioral Sciences*. 1(1), 91-114.

Jonhson, B. R., & D. B. Larson. (1998). The faith factor. *Corrections today*, 60 (3), 106-110.

Karaca, F. (2011). *Din Psikolojisi*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.

Kimter, Nurten. "Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", *Gençlik, Din ve Değerler Psikoloji*, Der. Hayati Hökelekli, Ankara, 2002.

Koenig, H. G. (2001/2002). Religion and medicine II: Religion, mental health, and related behaviors. *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, 31(1), 97-109.

Koenig, H. G. (2002). Religion, congestive heart failure, and chronic pulmonary disease. *Journal of religion and health*. 41 (3), 263-278.

- Koenig, H. G. (2004). Religion, spirituality, and medicine: research findings and implications for clinical practice. *Southern medical journal*, 97 (12), 1194-1200.
- Koenig, H.G. (2005). *Faith and Mental Health*. Philadelphia: Templeton Foundation Press: 82-112.
- Koenig, H. G., & McCullough, M. E. (81). „& Larson, DB (2001). *Handbook of religion and health*.
- Krause, N., Ellison, C. G., & Marcum, J. P. (2002). The effects of church-based emotional support on health: Do they vary by gender?. *Sociology of religion*, 63(1), 21-47.
- Krauss, S. E., Hamzah, A. H., Suandi, T., Noah, S. M., Mastor, K. A., Juhari, R., & Manap, J. (2005). The Muslim religiosity-personality measurement inventory (MRPI)'s religiosity measurement model: Towards filling the gaps in religiosity research on muslims. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 13(2), 131-145.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Mahmoudian, A., Ganji, F., & Heidarzadeh, A. (2004). Effect of social working in reduction of elderly health needs. *The Journal of Qazvin University of Medical Sciences*, 7(5), 56-61.
- Moazedi, K., & Asadi, A. (2012). Mental health status in the Quran. *Journal of Ardabil University of Medical Sciences*, 12(1), 85-96.
- Murphy, E. J., & Mahalingam, R. (2006). Perceived congruence between expectations and outcomes: Implications for mental health among caribbean immigrants. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(1), 120.
- Plante, T. G., Yancey, S., Sherman, A., & Guertin, M. (2000). The association between strength of religious faith and psychological functioning. *Pastoral Psychology*, 48(5), 405-412.
- Sethi, S., & Seligman, M. E. (1993). Optimism and fundamentalism. *Psychological Science*, 4(4), 256-259.
- Seybold, K. S., & Hill, P. C. (2001). The role of religion and spirituality in mental and physical health. *Current Directions in Psychological Science*, 10(1), 21-24.
- Şeriatî, Ali. *Dua*, Çev. Mustafa Saruhan, İstanbul, 2002.
- Spilka, B., Hood, R. W., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. L. (2003). *The psychology of religion: An empirical approach*. New York: Guilford.
- Stack, S. (1998). Heavy metal, religiosity, and suicide acceptability. *Suicide and life-threatening behavior*. 28 (4), 388-394.
- Tahmasbipur, N., Kamangeri, M. (1997). The study of relationship between religious attitude and anxiety, depression and psychiatric group From patients of Shohadaye 7 Tir and Rasool Akram Hospital, thesis of medical Education, Iran University of Medical sciences and medical services.

Yapıcı, A. (2007). Ruh Sağlığı ve Din (Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık). Adana: Karahan Kitabevi.

Wulff, D. M.(1997). Psychology of Religion: Classic and Contemporary.